

Рольф Голлоб, Петер Крапф, Вільтруд Вайдінгер (редактори)

Зростаємо у демократії

Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини

Зростаємо у демократії

Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини

Редактори: Рольф Голлоб, Петер Крапф, Вільтруд Вайдінгер

Автори: Рольф Голлоб, Вільтруд Вайдінгер

Том II

із серії

Освіта для демократичного громадянства та

освіта з прав людини у шкільній практиці

Навчальні приклади, поняття, методи та моделі

Томи I—VI з ОДГ/ОПЛ

Видання Ради Європи

УДК 373.3:321.7](073)
ББК 74.26
3-89

*Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
Комісією з педагогіки та методики початкового навчання Науково-методичної ради
з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України № 1.4/18-Г-676 від 25 липня 2011 р.)*

Автори: *Рольф Голлоб, Вільтруд Вайдінгер.*
Переклад з англійської та адаптація: *О. В. Овчарук, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник*
Загальна редакція української версії: *Н. Г. Протасова, доктор педагогічних наук, професор.*

3-89 Зростаємо у демократії: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини / Р. Голлоб, В. Вайдінгер; ред. Р. Голлоб, П. Крапф, В. Вайдінгер. — Пер. з англ. та адапт. О. В. Овчарук; заг. ред. укр. версії: Н. Г. Протасова. — 3-тє вид. — К. : Основа, 2016. — Т. 2. — 164 с.

Навчальний посібник «Зростаємо у демократії. Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини» розроблено експертами Ради Європи як інструмент для вчителів різних предметів загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють з дітьми 10–11 років. Навчальний матеріал у цьому посібнику поданий у легкій, доступній формі, що дозволяє використовувати його як при викладанні спеціального навчального курсу, так і при викладанні окремих модулів і тем на уроках із різних навчальних дисциплін, у позакласній і позашкільній роботі. Книга вміщує плани уроків, рекомендації для вчителів та керівників шкіл, роздаткові матеріали для учнів. Посібник перекладено та адаптовано до умов викладання у школах України. Призначено для вчителів, методистів, студентів педагогічних вишів. Може бути використаний у системі підвищення кваліфікації вчителів та післядипломної педагогічної освіти.

ISBN 978-966-699-617-9

Висловлені в цьому посібнику думки є авторськими і не обов'язково відображають офіційну політику Керівного комітету з питань освіти (CD-ED) Ради Європи або Секретаріату.

Цей переклад публікується за погодженням з Радою Європи та є особистою відповідальністю укладачів.

Усі права застережені. Жодна частина цієї публікації не може бути перекладена, відтворена або передана в будь-якому вигляді або за допомогою будь-якого засобу — електронного (CD-Rom, Інтернет і т. ін.) або механічного, включаючи ксерокопіювання, запис, будь-яке зберігання інформації або пошукову систему, без попередньої письмової згоди видавничого підрозділу Директорату комунікацій та досліджень Ради Європи та Національної академії державного управління при Президентові України.
(F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int)

Відповідальні за випуск: *Протасова Н. Г., Полторак В. В.*

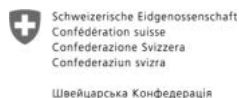
Видано за рахунок коштів міжнародної технічної допомоги. Продаж заборонено

**Видання підготовлено в рамках спільного швейцарсько-українського проекту
«Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні»**

Координація випуску, адаптація та редагування української версії здійснені **Національною академією державного управління при Президентові України** (<http://www.academy.gov.ua>)

Фінансування української версії: **Цюрихський педагогічний університет (ЦПУ), Інститут міжнародних освітніх проектів** (www.phzh.ch/ipe)

Друк третього видання профінансовано Швейцарською Конфедерацією в рамках швейцарсько-українського проекту «Розвиток громадянських компетентностей в Україні — DOCCU» (www.doccu.in.ua).

УДК 373.3:321.7] (076)
ББК 74.26

© Рада Європи, 2016
© Національна академія державного управління при Президентові України, 2016
© Швейцарсько-український проект «Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні», 2016
© Голлоб Р., Вайдінгер В., 2016
© Видавництво «Основа», 2016

ISBN 978-966-699-617-9

Співробітники РЄ, які опрацювали посібник:

Емір Адзовіч — Боснія та Герцеговина

Світлана Позняк — Україна

Беатріс Бюрглер-Хочулі — Швейцарія

Сара Кітгін-Четвінд — Рада Європи

Регула Кляйнбегер — Швейцарія

Петер Крапф — Німеччина

Лора Лодер-Бюхель — Швейцарія

Сабріна Маррунчедду Краузе — Швейцарія

Олаф Олафсдоттір — Рада Європи

Арбер Саліху — Косово¹

Феліша Тіббіттс — Сполучені Штати Америки

Гордана Трайкова — Колишня Югославська Республіка Македонія

¹Всі посилання на Косово, щодо території, організацій та населення, у даному тексті відповідають розумінню Резолюції ООН з питань Безпеки 1244 та не мають упереджень щодо статусу Косово.

ЗМІСТ

Передмова	6
Коментар.....	7
Вступ.....	9
Концептуальні рамки посібника.....	11
1. Базові принципи та підходи у сфері ОДГ/ОПЛ.....	11
2. Три виміри компетентності	13
3. Ключові поняття як основа 9-ти розділів.....	15
Розділ 1: Ідентичність: Я у своїй громаді	17
Розділ 2: Різноманіття та плюралізм: Вдома у Європі.....	27
Розділ 3: Рівноправність: Меншини та більшість	35
Розділ 4: Конфлікт: Правила дозволяють вирішувати конфлікти.....	47
Розділ 5: Правила та закон: Основи життя разом	55
Розділ 6: Сила та влада: Я — бос! Це так?.....	65
Розділ 7: Відповідальність: Я — за екологію... моя школа також.....	75
Розділ 8: Права та свободи: Для тебе? Для інших?	87
Розділ 9: Засоби масової інформації: Медіа в дії: я б зробив це, якби міг!	99
Посібник для учнів.....	113
I. Роздаткові матеріали для учнів	115
II. Інструменти для учнів	143

Передмова

Шановні друзі!

Україна сьогодні є частиною європейського політичного і суспільно-економічного простору та впевнено інтегрується до європейської спільноти. Розвиток нашої країни як європейської демократичної держави неможливий без усвідомлення кожним громадянином власної гідності та ідентичності, здатності до свідомого прийняття рішень, визнання різних культур, політичних і релігійних уподобань, поваги та вміння захищати свої права. Всі ці механізми тісно пов'язані з розвитком демократичних цінностей та громадянської культури шкільної молоді.

У країнах Європи шкільна освіта сьогодні побудована на принципах рівного доступу до якісної освіти, рівних можливостей навчатись у демократичному середовищі, набувати знання та вміння в галузі прав людини, демократії, багатокультурності, свідомого вибору та прийняття рішень.

Навчальний посібник «Зростаємо у демократії. Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини» є одним із серії посібників, який розроблено експертами Ради Європи як інструмент для педагогів, що викладають різні навчальні дисципліни та працюють у галузі громадянської освіти. Навчальний матеріал у цьому посібнику поданий у легкій, доступній формі, що дозволяє використовувати його як при викладанні спеціального курсу учням віком 10–11 років, так і окремих модулів і тем на уроках із різних предметів. Уміння та навички у галузі освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини мають стати підґрунтям для розвитку людини, здатної самостійно приймати рішення, і сприятимуть становленню школярів у різних життєвих сферах.

Важливо, що цей посібник укладено з урахуванням того, що поняття та приклади, наведені у змісті вправ і уроків, характерні як для країн Європи, так і для України. Посібник сьогодні успішно використовується у навчальних закладах країн Ради Європи, тому його укладачі та перекладачі намагались адаптувати саме термінологію, а не зміст посібника, який є цінним своєю автентичністю та тим, що він був успішно апробований у навчальних закладах багатьох європейських країн.

Дане видання стало можливим завдяки реалізації спільного проекту Національної академії державного управління при Президентові України та Інституту міжнародних освітніх проєктів Цюрихського педагогічного університету «Сприяння розвитку освіти для демократії в Україні».

Автори та укладачі сподіваються, що інформація для вчителя та учнів, подана у посібнику, сприятиме прискоренню процесів, які наближають Україну до європейських стандартів життя та демократії, формуванню молодого покоління громадян демократичної країни.

Овчарук О. В.,

канд. пед. наук, ст. наук. співр.

Коментар

до навчально-методичного посібника

«Зростаємо у демократії. Плани уроків для початкового рівня з питань освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини»

(Автори — В. Вайдінгер, Р. Голлоб)

Новизна навчального посібника, який розроблено та рекомендовано для країн-членів Ради Європи, полягає у важливості поширення знань та розвитку демократичних цінностей школярів в умовах побудови громадянського суспільства. Посібник подано у вигляді набору інструментів для педагогів та учнів у рамках вивчення різних навчальних дисциплін за принципом інтегрованого підходу.

Специфіка посібника полягає у його відповідності потребам української школи в контексті розвитку освіти для демократичного громадянства та членства України в Раді Європи.

Слід окремо сказати про вікову категорію учнів, на яку розраховано цей посібник. Дев'ять розділів складаються з п'яти уроків кожен, що розроблені для дітей віку 10–11 років, тобто учнів останніх двох років початкової школи (в країнах Європи), яка має різну тривалість (від 4-х до 6-ти років навчання). В Україні даний віковий період припадає на 5-і класи середньої школи. Посібник враховує вікові особливості учнів 10–11 років та можливості школи щодо впровадження курсу. Окремі розділи можуть бути використані при вивченні мов, географії, історії, суспільствознавчих дисциплін, етики, мистецтв тощо.

Сам зміст ОДГ/ОПЛ побудований на вимірі — навчання через демократію та права людини та додає нової перспективи процесам навчання в рамках існуючої програми через запровадження так званого активного навчання через власний досвід, застосування інтерактивних методів, розвитку критичного мислення та відповідальної участі школярів.

Також важливою є термінологія, подана у посібнику. Варто зазначити, що терміни, застосовані у цьому посібнику, є відображенням сучасних підходів до викладання дисциплін суспільствознавчого циклу у школах країн Європи. Так, наприклад, дев'ять розділів посібника торкаються таких ключових понять, як ідентичність, право, відповідальність, рівноправність, різноманітність та плюралізм, конфлікт, медіа, права та свободи, уряди та політики, правила та закон.

Низка фахових термінів, використаних у посібнику, є також предметом уваги європейських педагогів, вони стали загальноновживаними у контексті освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, відображені у нормативних документах Ради Європи, зокрема у Хартії освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, прийнятій Радою Європи у 2010 році, та інших документах.

Укладачі та перекладачі цього посібника при адаптації намагались не втратити автентичності спеціальної термінології та змістового контексту. Про це свідчать стислі витяги з міжнародних документів та трактування термінів і понять, що вже увійшли в практику вивчення прав людини та освіти для демократії. Важливим є також успішна апробація посібника у низці європейських країн та в Україні.

Українська освіта сьогодні потребує розробки таких навчальних матеріалів, що відповідали б кращим світовим тенденціям. Особливістю посібника є його універсальність та адаптивність до освітніх систем країн-членів Ради Європи, гнучка структура, зручний і зрозумілий методичний інструментарій.

У порівняльно-педагогічному контексті посібник є новим та адаптивним для української школи і сприятиме впровадженню освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини на засадах інноваційності й відкритості до систем освіти в європейських країнах.

*Овчарук О. В.,
канд. пед. наук, ст. наук. співр.*

Вступ

Школа — це місце, де відбувається процес навчання та учіння. Так було завжди і буде в майбутньому. Перед нами стоїть запитання, як сьогодні відбувається процес учіння у школі. Обставини у суспільстві швидко змінюються через вплив економіки та соціального життя, що ставить заклади освіти перед необхідністю адаптуватись найбільш адекватними шляхами до нової ситуації.

Що ж змінилось у свідомості людей? Школа є не тільки місцем підготовки особистості до життя — це місце, де діти проводять багато часу разом. Вона дає людині шанс та, водночас, й оцінку.

Якщо школа вирішує інтегрувати ОДГ/ОПЛ — освіту для демократичного громадянства та освіти з прав людини — у свою систему навчання (багато шкіл сьогодні отримали автономність вибору), вона стає перед необхідністю конструювати шкільне життя та створити навчальну модель для здійснення демократичної освіти. Школа, шкільне оточення та особливо клас стають мікро-суспільством. Це не ідеальна картинка, а реальність. Ніхто не скаже, що життя разом — це свобода від конфліктів. Так само й у школі. Це також не можна ставити за мету. Саме тут з'являється можливість визначити власні інтереси та отримати досвід для себе як громадянина.

Цей посібник адресований насамперед учителям. Досвід показує, що він також стане у пригоді й методистам, авторам змісту освіти, видавцям і перекладачам у країнах-членах Ради Європи та широкому загалу.

Книга вміщує **дев'ять розділів** з питань освіти для демократичного громадянства (ОДГ) та освіти з прав людини (ОПЛ). Кожен розділ складається з п'яти уроків, які розраховані на учнів останніх двох років навчання початкової школи (віком 10–11 років). Кожен розділ сфокусовано на ключовому понятті навчання ОДГ та ОПЛ: ідентичність — свобода — відповідальність — конфлікт — спілкування — плюралізм — правила та закон — рівноправність — управління.

Для кожного уроку запропоновано порядок детально описаних навчальних кроків.

Дев'ять розділів, представлених у даному посібнику, не можуть складати предмет, що називається “демократична освіта”, “громадянська освіта” або інші. Проте окремі розділи можуть бути використані при вивченні мов, географії, історії, суспільствознавчих дисциплін, етики, мистецтва тощо. Погоджуючи з багатьма експертами країн-членів Ради Європи, автори розробили навчальні приклади з акцентом на додаткові елементи ОДГ та ОПЛ, що можуть бути легко та практично інтегровані до існуючих програм початкової школи. Практика показує, що у початковій школі вчителі повинні охопити різноманітні предмети, а впровадження нової дисципліни буде непродуктивним та додатковим навантаженням для педагогів. Зміст ОДГ та ОПЛ не є ізольованим, він сфокусований на відомих темах, що зазвичай вивчаються у початковій школі. Автори інтегрували його до даного посібника у формі розділів таким чином, щоб він був побудований у межах компетентності вчителя початкових класів та на умовах викладання багатьох предметів. Узагальнюючи, важливо дати відповідь на запитання: є ОДГ/ОПЛ предметом чи ні?

Слід зазначити, що ні, у більшості країн освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини не є навчальними дисциплінами у початкових класах. Вони надають нової перспективи процесам навчання та учіння за існуючою програмою. Це означає, що вчителі та учні залучаються до роботи різноманітними, більш ефективними шляхами.

ОДГ/ОПЛ фокусується на заохоченні учнів до їх становлення як активних громадян, здатних брати участь у формуванні майбутнього свого суспільства (навчання демократії та правам людини). Водночас ОДГ/ОПЛ дотримується базових принципів якісного навчання, оскільки демократія може та повинна бути інтегрована до кожного предмету на кожному рівні навчання. Процес формування компетентностей переважає та є пріоритетним напрямом процесу навчання.

Звичайно, сам зміст ОДГ/ОПЛ побудований на вимірі — навчання через демократію та права людини. Ці змістові елементи можуть бути інтегрованими до такого предмету, як громадянська освіта, або вони можуть бути включені до змісту історії та суспільствознавчих дисциплін.

Ключовими елементами ОДГ/ОПЛ є навчання у демократичному дусі або через демократію та права людини, що є новою перспективою для школи. Цей посібник показує, що перспективи ОДГ/ОПЛ надають нові методи навчання та учіння у класі, змінюючи роль вчителя та учня. Учні отримують більше, ніж навчальний час, тоді як вчитель діє у ролі спостерігача та інструктора. Навчальні моделі спонукають його зосереджуватись на окремих темах та надавати можливість учням працювати над ними за принципом “зроби менше, але краще”.

Посібник для учнів: роздаткові матеріали та скринька інструментів для учнів

Основним принципом всіх розділів є діяльність учнів. Ця ідея базується на тому факті, що процес навчання є активним процесом досягнення, а не пасивним процесом слухання. Вивчення розділів стає спілкуванням, пошуком інформації, постановкою та вирішенням питань. Вчитель підтримує дані процеси та знає, що демократичне навчання ніколи не завершиться і, що помилки учнів є природним явищем. Незалежне навчання учнів підтримується так званими “інструментами”. Авторами було обрано 12 засобів та методів для підтримки незалежного самоспрямованого навчання (проведення досліджень у бібліотеці, створення мап, створення плакатів, організація виставок, планування та демонстрація презентацій, приготування матеріалів для проектора та презентацій у форматі Power Point, написання статей до газети, постановка вистав, проведення дебатів).

Інші засоби, що підтримують учнів — це роздаткові матеріали. Вони створені у формі робочих сторінок до окремих розділів, що можуть роздаватися учням. Для практичного використання всі роздаткові матеріали знаходяться наприкінці даного посібника. Повний пакет роздаткових матеріалів може бути відокремлений для копіювання та роботи з учнями (напр. розділ 2, урок 2). Від вчителя залежить те, як буде подано роздатковий матеріал та як він буде підібраний. Можна рекомендувати створити окрему папку або зробити окремих буклет.

Важливо довести, що практичне застосування матеріалів має бути в центрі уваги вчителя. Роздатковий матеріал може бути додатковим та корисним, не важким для сприйняття та не витратним за часом. Отже, роздатковий матеріал, що представлений у цьому посібнику, є зручним для використання, для змінювання та адаптації до специфічних умов у класі та форм навчання. Окрім звичайного нормативного оцінювання результатів участі учнів у класній діяльності, роздаткові матеріали є засобом вимірювання рівня їх залучення та мотивації та слугують письмовим інструментом оцінювання.

Концептуальні рамки посібника

1. Базові принципи та підходи у сфері ОДГ/ОПЛ

Активному громадянству краще навчаються через дію, а не через презентацію — людям необхідно надавати можливість відчувати практику демократичного громадянства та прав людини на собі, а не чути, як вони повинні думати та поводитись. Освіта для демократичного громадянства не є простим поглинанням фактичних знань, а є практичним розумінням, набуттям навичок та здібностей, ціннісних орієнтацій та позицій. Основним є те, що учні можуть навчатись демократичному громадянству до тієї міри, наскільки цьому є прикладом вчителі та шляхи, якими здійснюється та організовується шкільне життя через формальні методи навчання.

Ці принципи застосовуються різними важливими шляхами реалізації ОДГ/ОПЛ, а саме:

1. Активне навчання

Вивчення ОДГ/ОПЛ має підтримувати активне навчання. Активне навчання передбачає навчання в дії. Це означає навчання через досвід вирішення ситуацій та проблем самими учасниками навчального процесу, замість надання відповідей на запитання інших. Активне навчання відноситься до так званого навчання через досвід (*'experiential' learning*).

Активне навчання є важливим при освоєнні ОДГ/ОПЛ, оскільки бути громадянином передбачає практичні дії. Люди навчаються демократії та правам людини не через розповіді про це, а шляхом власного досвіду. У системі формальної освіти такий досвід набувається у класі та триває в атмосфері етносу та культури школи або коледжу. Такий підхід можна назвати навчанням через демократію та через права людини.

Активне навчання у порівнянні з формальним може бути також більш стимулюючою та мотивуючою формою навчання, ніж формальне навчання та відноситься до тривалого вивчення як для молоді, так і для дорослих, оскільки і ті, і ті залучені до процесу. Активне навчання більш сфокусоване на конкретних прикладах, ніж на вивченні абстрактних понять. У процесі активного навчання учні залучені до виведення загальних принципів з конкретних прикладів, а не навпаки, тобто це відбувається у процесі практики різних типів прав через вирішення специфічних проблем у школі. Наприклад, через шкільні правила та кодекс поведінки, а не через абстрактні дискусії щодо поняття прав людини.

2. Активність, що базується на завданнях

Вивчення ОДГ/ОПЛ повинно базуватись на завданнях, які вчителі мають впроваджувати протягом вивчення курсу ОДГ/ОПЛ. Саме тому даний посібник керується принципами навчання, що базуються на завданнях.

Навчання, що базується на завданнях, є важливим з різних причин:

- це прекрасна форма активного навчання — навчання через дію;
- воно подає структуру різних навчальних установок;
- воно збільшує час навчання за рахунок того, що учні працюють над завданнями навіть тоді, коли вони знаходяться не на уроці;
- воно надає можливість вирішувати проблеми реального життя завдяки аналізу автентичного матеріалу;
- воно робить процес навчання більш осмисленим і тому більш стимулюючим;
- воно дає учням відчуття власних досягнень.

3. Робота в команді

ОДГ/ОПЛ повинні стимулювати вивчення через співробітництво — у варіації форм, а саме: в парах, малих групах, великих групах та/або партнерських групах. Робота в командах є дуже важливою тому, що:

- вона забезпечує учнів моделями групової роботи у співробітництві, які вони можуть застосовувати у класі;
- вона надихає учнів до обміну досвідом та думками, спонукає їх до процесу обговорення своїх проблем, допомагає їм збільшити шанси на їх вирішення;
- вона діє як протипага досвіду залишатися наодинці з проблемами у класі.

4. Інтерактивні методи

ОДГ/ОПЛ повинні стимулювати впровадження таких інтерактивних методів, як дискусії та дебати. Інтерактивні методи важливі тому, що:

- вони допомагають вчителям дізнатись більше про те, як їх застосовувати у власній роботі у класі;
- вони є шляхом стимулювання вчителів стати активнішими учасниками власного навчання.

5. Критичне мислення

ОДГ/ОПЛ стимулює учнів більше самостійно реагувати на проблеми, що стосуються демократичного громадянства та прав людини, ніж очікувати підтримки та відповідей від вчителів. Це важливо, оскільки:

- це — допомога тим, хто навчається самостійно мислити, що є основною ознакою демократичного громадянства;
- це надає сенс особистому досягненню та впевненості: учні відчують здатність брати відповідальність за власне життя та життя інших.

6. Участь

ОДГ/ОПЛ надає учням можливість зробити власний внесок у процес навчання. Певною мірою учні будуть мати мотивацію до активності у навчанні, а не бути лише пасивними здобувачами знань. Наприклад, обираючи завдання, учні бажатимуть їх виконати, оцінюючи власні сильні та слабкі сторони та ставлячи цілі щодо покращання своїх досягнень.

Елемент участі є важливим тому, що:

- допомагає учням навчитись, як будувати власне життя поза школою;
- надає впевненості та відчуття власних досягнень.

За своєю суттю ОДГ/ОПЛ є:

- **активною** — робить наголос на навчанні через дію;
- **базується на завданнях** — структурована навколо актуальних навчальних завдань ОДГ/ОПЛ;
- **співробітницькою** — використовує групову роботу та навчання у формі співробітництва (кооперативне навчання);
- **інтерактивною** — використовує дискусію та дебати;
- **критичною** — вимагає від учителів креативного мислення;
- **базується на участі** — дозволяє учням здійснювати внесок у навчальний процес.

2. Три виміри компетентності

Метою освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини є підтримка формування компетентностей у трьох сферах, які між собою тісно пов'язані та не повинні розглядатись окремо одна від одної.

У будь-якій навчальній установі свідомо та підсвідомо зустрічаються навчальні елементи кожної з трьох компетентностей. Однак не всі компетентності будуть задіяні в однаковому обсязі: в цьому немає необхідності. У процесі навчання можливою є концентрація більшості методів, іноді більшого спектру активності та аналітичних дій. У кожному розділі подається розуміння рівня використання трьох категорій компетентностей. Проте важливим залишається вибір тих навчальних ситуацій, де певні типи компетентностей стають більш важливими. Подана нижче таблиця розглядає такі приклади: три зірочки означають високу концентрацію компетентностей, дві – меншу, одна – найменшу.

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	... демократичному прийнятті рішень та дії
**	*	***

Далі пропонуємо короткий огляд трьох категорій компетентностей у галузі ОДГ/ОПЛ. Дана концепція трьох компетентностей широко обговорювалась з точки зору політичної науки, крім того, дискусія щодо неї досі триває.

А. Компетентність у політичному аналізі та судженні Здатність аналізувати та обговорювати політичні події, проблеми і протиріччя, а також питання, що стосуються економічного та соціального розвитку через розгляд об'єктів і цінностей.	Б. Компетентність у використанні методів Набуття умінь і навичок пошуку та усвідомлення інформації, використання медіа і комунікації для участі у публічних дискусіях та процесах прийняття рішень.	В. Компетентність у прийнятті демократичних рішень та дій Здатність публічно висловлювати судження, ціннісні орієнтації та інтереси. Здатність брати участь у переговорах та компромісах. Здатність оцінювати можливості та обмеження у політичній участі, а також здатність робити свідомий вибір власного курсу дій.
---	---	--

А. Компетентність у політичному аналізі та судженні

Метою є формування компетентності в аналізі політичних подій, проблем та протиріч і здатності учнів пояснювати мотиви особистісних суджень. Школа повинна робити внесок у ці процеси через підтримку учнів у використанні структурованих підходів, що базуються на ключових поняттях для

досягнення високого рівня критичного мислення. А саме: щоб надати учням можливість розвинути даний рівень ретельного осмислення через судження, необхідними є наступні компетентності:

- усвідомлення важливості політичних рішень для життя людей;
- розуміння та судження стосовно результатів політичних рішень, як безпосередніх, так і опосередкованих;
- усвідомлення та представлення точки зору інших людей та власної;
- розуміння та звернення до моделі трьох вимірів політик (а) інституціональної; (б) змістовної; (в) орієнтованої на процес;
- аналіз та оцінювання різних фаз політичних процесів на мікрорівні (напр., школа), середньому рівні (напр., громада) та макрорівні (напр., національна та міжнародна політика);
- представлення фактів, проблем та рішень за допомогою аналітичних категорій, що визначають основні проблеми та відповідні до них фундаментальні цінності демократичних систем;
- визначення соціальних, законодавчих, економічних, міжнародних та екологічних умов і вміння підтримувати дискусію, що стосується суперечливих питань;
- усвідомлення та оцінювання способу, яким презентуються проблеми через ЗМІ.

В. Компетентність у використанні методів

Для того, щоб бути здатним брати участь у різноманітних політичних процесах, а не тільки керуватись базовими знаннями про політичні проблеми, структури, конституційні, правові рамки, та у процесах прийняття рішень, необхідно володіти загальними компетентностями, що формуються під час вивчення різних предметів (наприклад, спілкування, співробітництво, вміння працювати з інформацією, базами даних та статистикою). Особливі навички та вміння, такі як здатність аргументувати свою позицію щодо проблем, є надзвичайно важливими в ході політичних подій і мають бути сформованими та підтриманими засобами Освіти для демократичного громадянства. Це вимагає організації навчання, що базується на завданнях, яке є надзвичайно важливим для формування необхідних компетентностей. Під час викладання ОДГ/ОПЛ широко вживаними є методи стимулювання та підтримки протиріч, що, наприклад, виникають під час дискусій та дебатів. Для того, щоб бути здатними це робити, необхідно володіти такими навичками:

- здатність незалежно проводити дослідження та пошук, відбирати, використовувати та презентувати інформацію, висвітлену ЗМІ або засобами інформаційних технологій у критичній та конкретизованій формі (з застосуванням статистики, мап, діаграм, таблиць, малюнків тощо);
- здатність критично використовувати ЗМІ та створювати власні медіапродукти;
- здатність здійснювати дослідження, тобто здобувати інформацію з оригінальних джерел засобами дослідження та техніки інтерв'ювання.

В. Компетентність у прийнятті демократичних рішень та дій

Метою є досягнення компетентності у конфіденційній та адекватній взаємодії у політичних процесах на публіці. Для того, щоб це здійснювати, необхідні такі здатності та ставлення:

- здатність адекватно, свідомо та публічно висловлювати точку зору у політичних категоріях та вміти майстерно брати участь у діалогах, дебатах та дискусіях;
- здатність брати участь у громадському житті та діяти політично (через аргументування, дебати, участі у дискусіях, проведенні переговорів, написання листів до видавництва тощо);
- розуміння власних можливостей експертизи політичних впливів та здатність формування об'єднань з іншими людьми;

- здатність висловлювати точку зору та йти на компроміс;
- готовність і здатність розпізнавати антидемократичні ідеї та відповідних гравців і давати їм відповідь;
- готовність та здатність поводитись відкрито в душі розуміння та міжкультурного оточення.

3. Ключові поняття як основа 9-ти розділів

Процеси мислення та навчання пов'язані з визначенням зв'язків конкретного з абстрактним. Ключові поняття цього посібника, а також посібника для загальноосвітньої школи ОДГ/ОПЛ (Том III: Живемо в демократії) та посібника (Том IV: Беремо участь у демократії) побудовані на конкретних прикладах та зосереджені на інтерактивних навчальних ситуаціях.

На титульній сторінці художник зобразив дев'ять частин пазлу, один для кожного розділу. Всі разом вони формують єдиний малюнок. Це означає, що всі дев'ять понять пов'язані між собою різними шляхами, а разом вони формують загальне поняття. Особливо важливо знати: будь-який розділ також може використовуватися самостійно. Тому кожен окремий пазл має власну цінність. Разом всі дев'ять розділів можуть складати курс “Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини”, розрахований на навчальний рік.

Як говорить прислів'я, малюнок показує більше, ніж тисяча слів. Цей пазл покликаний доступно розповісти читачу про ключові поняття даного посібника, про механізми вибору дидактичних шляхів та конструктивістське навчання.

(Ілюстровано Петі Віскеманн)

РОЗДІЛ 1

ІДЕНТИЧНІСТЬ

Початковий рівень

Я у своїй громаді

1.1. Це те, що мені подобається.

Я — хлопчик/ Я — дівчинка. І те, що я люблю та роблю, це — добре

1.2. Мої особисті символи (Герб. Частина I).

Це те, що мене символізує

1.3. Це — наш герб (Герб. Частина II).

Ми сильні як група тому, що ми — особистості

1.4. Особистості та групи.

Сильні сторони особистостей як потенціал для суспільства

Розділ 1: Ключове поняття “ідентичність” у початковій школі

Базова інформація для вчителів: Як особистісні сприйняття учнів впливають на їх ідентичність та участь у групах і на їх погляд на суспільство?

“Ідентичність” у психологічному вимірі відноситься до категорії самовізуалізації (особистісна ментальна модель її, або його), відчуття власної гідності та індивідуальності. Гендерна ідентичність є важливою частиною загального поняття ідентичності. Вона відноситься значною мірою до ступеня ставлення особистості до самого/самої себе як особистості та у відношенні до інших людей, а також до власного потенціалу у групах людей. Поняття “ідентичність” у соціологічному контексті концентрується навколо поняття поведінкових ролей. В цьому вимірі особистість проводить свою ідентичність через процес вивчення соціальних ролей та особистого досвіду у їх виконанні.

Отже, поняття “ідентичність” є загально прийнятним для опису особистісної ідентичності, і все це робить людину унікальною. Водночас, соціологи нерідко застосовують поняття для опису соціальної ідентичності, або сукупності групового членства, що характеризує особистість.

Стає очевидним, що ідентичність має особливу важливість у різних контекстах та предметах. Якщо розглядати ідентичність в рамках ОДГ/ОПЛ, вона набуває особливого характеру: люди здатні підтримувати один одного у групах та індивідуально, якщо вони чітко розуміють власну позицію. Цей процес триває впродовж життя і є предметом постійних змін. Над роз’ясненням поняття ідентичності, або пошуку ідентичності, слід працювати з раннього віку. Це не повинно відбуватись через нав’язування, а через надання можливостей знайти себе як особистість з усіма перевагами та недоліками.

Відкрита та демократична держава тільки тоді зможе функціонувати, якщо її громадяни зможуть вільно та відверто, не втрачаючи власного “я”, виступати перед публікою.

Мета Освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	...прийнятті демократичних рішень та дій
**	***	*

Інструменти для проведення занять

У даному розділі можна використати такі інструменти для учнів. Вчитель повинен вирішити, чи потребують всі, або окремі учні, додаткової підготовки для роботи з цими засобами.

0	Дослідження у бібліотеках
0	Дослідження в мережі Інтернет
0	Проведення інтерв'ю та опитувань
x	Інтерпретація зображень
0	Ментальна карта
0	Створення плакатів
x	Організація виставок
x	Планування та представлення презентацій
0	Підготовка матеріалів для проєктора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
0	Написання газетних статей
0	Постановка вистав
0	Ведення дебатів

Тема 1: Ідентичність: я у своїй громаді

Як особистісні сприйняття учнів впливають на їх ідентичність та участь у групах і на їх погляд на суспільство?

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Це те, що мені подобається	Учні відкривають власні здібності та вміння, а також здібності та вміння інших. Вони знайомляться з проявами гендерних стереотипів.	Учні пишуть власні пріоритети та поведінкові моделі у чотирьох категоріях. Вони діляться своїми міркуваннями з іншими учнями та обговорюють їх.	Папір та ручки, друковані копії матеріалів.	Самостійна та групова робота, пленарна дискусія.
Урок 2: Мої особисті символи (Герб. Частина I)	Учні стимулюють власне почуття гідності через розпізнавання та оцінювання своїх позитивних рис.	Учні створюють свої власні символи, що будуть частиною групового герба. Вони задають один одному питання щодо власних відчуттів себе та використовують визначені сильні сторони з уроку 1. Учні об'єднуються в групи для роботи на наступному уроці 3.	Таблиці з попереднього уроку, видруковані копії герба (2 на кожного учня), кольорові олівці, ножиці.	Самостійна робота, формування груп.
Урок 3: Це наш герб (Герб. Частина II)	Учні знайомляться з потенціалом власних індивідуальних сильних сторін, які вони привносять у групу. Вони узгоджують назву та мотто (девіз) в групі.	Учні надають групі з 4 осіб власні символи та пояснюють їх іншим. Вони створюють спільний герб та узгоджують між собою назву, мотто та спільний символ для нього. Учні презентують свій герб класу.	Копії герба з попереднього уроку, кольорові олівці, клей.	Робота в групах (по 4) та презентація.
Урок 4: Особистості та групи	У загальній дискусії учні усвідомлюють, що їх індивідуальні сильні сторони є значним потенціалом для групи. Вони усвідомлюють поняття командної роботи та розподілу обов'язків в ній. Учні розрізняють групи в суспільстві, де різні сильні сторони комбінуються таким чином, щоб досягати успіхів.	Учні обговорюють свої сильні сторони та пов'язують їх з досвідом, який вони мають поза школою. У формі мозкового штурму учні визначають різні групи, де необхідні різні здатності для досягнення успіху у групі.	Дошка або фліп-чарт.	Пленарна дискусія.

Урок 1**Це те, що мені подобається****Я — хлопчик/ Я — дівчинка. І те, що я люблю та роблю, це — добре**

Навчальні цілі	Учні відкривають власні здібності та вміння, а також здібності та вміння інших. Вони знайомляться з проявами гендерних стереотипів.
Завдання учнів	Учні пишуть власні пріоритети та поведінкові моделі у чотирьох категоріях. Вони діляться своїми міркуваннями з іншими учнями та обговорюють їх.
Ресурси	Папір та ручки, друковані копії матеріалів.
Методи	Самостійна та групова робота, пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Вчитель знайомить з темою через запитання: "Що тобі подобається робити?", "Що тобі не подобається робити?", "Що зазвичай роблять дівчатка?", "Що зазвичай роблять хлопчики?". Вчитель дає час для того, щоб учні подумали над можливими відповідями. Далі вчитель вислуховує відповіді учнів.

2. Вчитель роздає учням листки паперу та олівці. Учні повинні скласти папір навпіл та використувати лише одну сторону для роботи. Вчитель дає наступні пояснення:

- Напишіть: ви хлопчик, чи дівчинка.
- Напишіть п'ять справ, які вам подобаються і які ви робите.
- Напишіть п'ять справ, які ви робите, але вони вам не подобаються.
- Напишіть п'ять справ, які ви не робите і не любите робити.
- Напишіть п'ять справ, які ви не робите, але хотіли б зробити.
- Поруч з написаними справами зазначте, як ви вважаєте, чи є вони хорошими для вашої статі (якщо ти хлопчик, чи це добре для тебе, якщо ти — дівчинка, чи це добре для тебе).

3. Коли учні завершать виконувати завдання, вчитель пропонує їм пройтись по класу та поділитись результатами роботи з іншими п'ятьма учнями. Вони повинні записати відповіді цих п'яти учнів внизу на своєму листочку.

4. Вчитель просить учнів зібратись разом у коло. Він розпочинає пленарну дискусію з таких запитань:

- Що ви думаєте про відповіді ваших однокласників? Що вас здивувало?
- Які справи можете виконувати тільки ви?
- Які справи ваших однокласників вас найбільше схвилювали?
- Чи бачите ви спільні справи, що учням подобаються, але вони не роблять?
- Що трапиться, якщо дівчинка зробить хлопчачу справу?
- Як би на запитання відповіли члени вашої сім'ї?

— Чому ми відповідаємо так, як відповідаємо? Чому ми думаємо, що деякі речі прийнятні тільки для дівчаток, а інші — тільки для хлопчиків?

5. Останнім кроком мають стати запитання, що відповідають проблемам ОДГ та ОПЛ:

- Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ти любиш та що робиш?
- Що відбувається, якщо дехто не знає про те, що ти не любиш, але робиш?
- Хто вирішує, що може робити дівчинка, а що — хлопчик?
- Що відбувається, якщо те, що можуть робити дівчатка та хлопчики, є недозволеним?
- Чи вважаєте ви, що ролі повинні залишатись такими, як є? Чи так було завжди?

6. Додаткова робота. Робота на уроці може бути продовжена на основі питань про те, чого учні не роблять, але хотіли б зробити. Вчитель разом з учнями намагається знайти рішення щодо того, як вище обговорені питання можуть бути використані у контексті роботи в класі?

Урок 2

Мої особисті символи (Герб. Частина I)

Це те, що мене символізує

Навчальні цілі	Учні стимулюють власне почуття гідності через розпізнавання та оцінювання своїх позитивних рис.
Завдання учнів	Учні створюють свої власні символи, що будуть частиною групового герба. Вони ставлять один одному запитання щодо власних відчуттів себе та використовують визначені сильні сторони з уроку 1. Учні об'єднуються в групи для роботи на наступному уроці 3.
Ресурси	Таблиці з попереднього уроку, видрукувані копії герба (2 на кожного учня), кольорові олівці, ножиці.
Методи	Самостійна робота, формування груп.

Інформаційна скринька

Гербом називають збройний символ або збройний знак, за європейською традицією, символ, що належить певній особі (або групі осіб) та використовується нею у різноманітних цілях. Історично, герби використовувались лицарями, щоб відрізнити їх від ворогів. У континентальній Європі громадяни могли створювати бюргерські герби. На відміну від печаток, герби грали роль емблеми. У 21 столітті герби використовуються різними установами та індивідуумами (наприклад, університети мають певні директиви, за якими вони використовують свої герби та захищають їх застосування). Мистецтво дизайну, демонстрації, опису та продукування гербів називається геральдикой. Використання гербів країнами, штатами, провінціями, містами та селами називається цивільною геральдикой.

Хід уроку

1. Другий урок починається об'єднанням учнів у групи по 4 особи. Вчителю рекомендується формувати групи через гру, роздаючи учням картки (по 4 в наборі) з малюнками, які складають один малюнок з 4. Завданням учнів є знайти своїх партнерів по малюнку та сформувати групу.

2. Далі учні сідають групами. Кожен отримує копію герба. Інша копія знаходиться на середині столу. Кожен герб повинен мати чотири секції. Учні розбирають по секції на кожного. Далі вони олівцем пишуть свої імена на копії герба, що знаходиться на середині столу. Зі своєї копії кожен з учнів вирізає свою персональну частинку.

3. Вчитель радить учням подумати про особисті символи, що їх представляють. “Ось саме те, мене символізує” – таким повинно бути мотто (девіз) даного завдання. Наступне завдання має пройти під девізом: “Ось те, що я можу принести в групу”. Для цього вчитель просить учнів вийти з-за столів, як на уроці 1. У колонках таблиці “Я люблю робити...” та “Я не роблю, але хотів би зробити...” учні повинні висловити свої ідеї. Вони також мають знайти символи, які представляють їхні сильні сторони. Ці символи учні намалюють у своїй частині гербу. Наступні питання допоможуть їм це зробити:

– Як ви переконуєте інших?

– Чого ви потребуєте?

– Що ви здатні зробити?

– Про що ви шкодуєте, коли думаете по своє життя?

4. Далі учні обговорюють розроблені ними символи та обмінюються думками. Учні виконують такі завдання:

– Поясніть символи членам вашої групи.

– Склейте частини вашого герба.

– Знайдіть спільний символ для вашої групи, розробіть мотто (девіз) для вашої ідеї (верхівку герба) та назву групи (низ герба).

5. Завершені герби мають бути представлені одним із членів групи на пленарній сесії та продемонстровані на стінах класу.

Урок 3

Це наш герб (Герб. Частина II)

Ми сильні як група тому, що ми — особистості

Навчальні цілі	Учні знайомляться з потенціалом власних індивідуальних сильних сторін, які вони привносять у групу. Вони узгоджують назву та мотто (девіз) в групі.
Завдання учнів	Учні надають групі з 4 осіб власні символи та пояснюють їх іншим. Вони створюють спільний герб та узгоджують між собою назву, мотто та спільний символ для нього. Учні презентують свій герб класу.
Ресурси	Копії герба з попереднього уроку, кольорові олівці, клей.
Методи	Робота в групах (по 4) та презентація.

Хід уроку

1. Продовжуючи ідеї уроку 2, учні обговорюють розроблені ними символи та обмінюються думками. Вони виконують наступні завдання:

- Поясніть свої символи членам вашої групи.
- Склейте всі частини вашого герба.
- Визначте спільний символ для вашої групи, мотто (девіз) для ваших ідей (верхівку герба) та назву групи (низ герба).

Вчитель повинен пояснити учням, що рішення мають бути прийняті спільно і таким чином, щоб була можливість виразити себе через ці рішення.

2. Завершені герби представляються членам групи на пленарній сесії та демонструються на стінах класу.

Урок 4

Особистості та групи

Сильні сторони особистостей як потенціал для суспільства

Навчальні цілі	У загальній дискусії учні усвідомлюють, що їх індивідуальні сильні сторони є значним потенціалом для групи. Вони усвідомлюють поняття командної роботи та розподілу обов'язків у ній. Учні розрізняють групи в суспільстві, де різні сильні сторони комбінуються таким чином, щоб досягати успіхів.
Завдання учнів	Учні обговорюють свої сильні сторони та пов'язують їх з досвідом, який вони мають поза школою. У формі мозкового штурму учні визначають різні групи, де необхідні різні здатності для досягнення успіху у групі.
Ресурси	Дошка або фліпчарт.
Методи	Пленарна дискусія.

Інформаційна скринька

Дискусія (обмін аргументами, з латинського *discussio*, тобто аргумент) — специфічна форма вербальної комунікації між двома або більше людьми, у якій обговорюється одне або декілька питань, де з кожного боку висловлюються аргументи. Залежно від питання дискусія вимагає від спікерів дозволити та навіть заохочувати висловлювати точки зору і міркування, що є протилежними, а також такими, які детально обговорюються, замість їх різкого відкидання. Особисті якості, такі як чіткість, спокій та ввічливість будуть працювати на користь обох сторін. У найкращому випадку дискусія приведе до вирішення проблеми або до компромісу, який зможе прийняти кожна із залучених сторін.

У сучасних суспільствах дискусія є цивілізованим, а саме, ненасильницьким засобом налагодження протиріч та розв'язання конфліктів інтересів і цілей. Конфлікти не подавляються, а вирішуються. Шляхом навчання та тренування навичок дискусії учні навчаються базовим елементам досягнення миру у суспільстві.

Хід уроку

1. Учні поділені на групи, перед ними аркуш паперу або фліпчарт.
2. Вони отримують завдання взяти участь у трикроковій дискусії (див. роздаткові матеріали для учнів):
 - 1) поміркуйте про сильні сторони, які ви зобразили на вашому гербі, та напишіть їх на аркуші паперу перед вами;
 - 2) обговоріть, у яких ситуаціях ці сильні сторони можуть допомогти вашій групі. Продумайте приклади та запишіть їх;
 - 3) третім кроком має бути обговорення ситуації, що відбувається поза шкільним життям. В яких ситуаціях сильні сторони вам допомагають? Як вони допомагають особисто вам? Групі?
3. По закінченню учні об'єднуються у коло для обговорення результатів на пленарній сесії.
4. Завданням учителя є спрямувати дискусію таким чином, щоб учні усвідомили поняття використання особистісних сильних сторін та здібностей як джерело сили групи.

РОЗДІЛ 2

РІЗНОМАНІТТЯ ТА ПЛЮРАЛІЗМ

Початковий рівень

Вдома у Європі

2.1. Що таке Європа?

Що я знаю про Європу і місцевість, де я живу

2.2. Я вдома в Європі (Створюємо фізичну мапу I).

Країни Європи

2.3. Я вдома в Європі (Створюємо фізичну мапу II).

Річки, гори та ландшафти Європи

2.4. Європейці різні та рівноправні.

Що в нас спільного і чим ми відрізняємось?

Розділ 2: Ключове поняття “різноманітність та плюралізм” на початковому рівні

Базова інформація для вчителів: Які риси Європи притаманні щоденному життю учнів?

Учні початкової школи мають інше сприйняття простору, часу та стосунків. Тому, працюючи над тематикою Європи у початкових класах, важливим є знайти такі аспекти, щоб дидактично розвинути поняття європейського виміру у навчанні. Основні знання учнів представляють їх ставлення до Європи, інтереси та шляхи здобуття інформації, що мають бути відображені вчителем у першу чергу. Як же повинні учні початкових класів вивчати Європу? Через важливе запитання європейського поняття ОДГ/ОПЛ: що таке європейська ідентичність? ОДГ/ОПЛ не є національним поняттям. Воно стосується питання співіснування людей. Це включає різні соціуми: сім'ю, клас, школу, регіон, країну, Європу тощо.

Дивлячись на реальне життя учнів, стає очевидним, що сьогодні учні початкових класів зростають у міжнародному та європейському вимірі, як частині щоденного життя. Учні мають досвід стосовно питань інтернаціональності, полікультурності та багатомовності у різних контекстах:

- через життя разом з дітьми інших націй та культур (дитячий садок, школа, оточуючі);
- через міжнародну продукцію;
- через європейські та міжнародні канали ЗМІ, які вони використовують (книги, журнали, телебачення, компакт-диски, Інтернет тощо);
- через подорожі.

Більшість із цих контекстів існують з раннього віку учнів та впливають підсвідомо. Зразки продуктів, таких як, наприклад, спагеті, піца, круасани, зазвичай споживаються учнями, які не мають досвіду повільної їх інтеграції до переліку товарів широкого вжитку в Європі. Водночас, ЗМІ створює стереотипи та спрощені точки зору в різних напрямках життя на нашому континенті. Ці стереотипи можуть бути правильно розтлумаченими як знання про Європу. Фактично, вони є ставленнями, або суб'єктивними усвідомленнями, а не знаннями.

Тому учні початкових класів не можуть бути так званою “*tabula rasa*” (чистим аркушем), коли мова йде про Європу. Навчання про Європу може сприяти формуванню виокремлення, систематизації та усвідомлення об'єктивності сформованих стереотипів (попереднього знання). Викладання та навчання повинно бути спрямоване на розгляд існуючих упереджень і точок зору та на підвищення обізнаності щодо полікультурного, багатомовного і різноманітного, однак, водночас, рівноправного європейського суспільства.

У порівнянні із середніми класами, навчання та викладання тем про Європу у початковій ланці повинно бути спрямоване на набуття досвіду активного спільного життя з різними. Важливим є застосування відкритого підходу у навчанні різних дисциплін стосовно двох вимірів: об'єктивно-нейтрального та ідеального. Ці два виміри мають бути подані через досвід конкретних прикладів з реального життя учнів. У цьому випадку справжнє спілкування та дружба є ключовим дидактичним виміром при навчанні даної вікової групи учнів. У разі, якщо учні пережили міграцію, цей факт може стати відправною точкою викладання і вивчення тем про Європу та її громадян.

Мета Освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	...прийнятті демократичних рішень та дій
**	**	***

Інструменти для учнів.

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

- x Дослідження у бібліотеках
- x Дослідження в мережі Інтернет
- 0 Проведення інтерв'ю та опитувань
- 0 Інтерпретація зображень
- 0 Ментальна карта
- 0 Створення плакатів
- 0 Організація виставок
- x Планування та представлення презентацій
- 0 Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
- 0 Написання газетних статей
- x Постановка вистав
- 0 Ведення дебатів

Розділ 2: Різноманітність та плюралізм: Вдома в Європі

Які риси Європи притаманні щоденному життю учнів?

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Що таке Європа?	Учні активують свої знання про Європу та розширюють бачення європейського континенту.	Учні працюють з мапою Європи. Вони визначають своє походження, пишуть назви міст, країн та прапорів, які знають.	Друковані копії мапи Європи, ручки, атлас, клей, ножиці, Інтернет (за можливості), зображення на тему Європа.	Індивідуальна та групова робота, пленарна дискусія.
Урок 2: Я вдома в Європі (Створюємо фізичну мапу I)	Учні спрямовують власну діяльність на вивчення Європи на шкільному подвір'ї. Вони розвивають відчуття дистанції та близькості.	Учні створюють мапу Європи на подвір'ї своєї школи. Вони починають формувати на карті країни та кордони. Зазначають, звідки вони походять.	Друковані копії контурної мапи Європи, зображення країн, кольоровий папір, атлас.	Парна та групова робота.
Урок 3: Я вдома в Європі (Створюємо фізичну мапу II)	Учні підвищують обізнаність щодо різних характеристик Європи як континенту. Вони розпочинають процес побудови поняття просторових зв'язків через бачення того, звідки вони походять.	Після окреслення кордонів та країн учні продовжують роботу над характеристиками ландшафтів. Вони малюють ріки, гори та інші важливі елементи фізичної мапи. Наприкінці роботи можна зробити фото виконаної карти.	Друковані копії контурної мапи Європи, кольоровий матеріал для окреслення річок тощо, кольоровий матеріал для окреслення гір і ландшафтів та інших елементів (папір, текстиль тощо), атлас, фотокамера.	Парна та групова робота.
Урок 4: Європейці різні та рівноправні	Під час пленарної дискусії учні усвідомлюють, що Європа має безліч характеристик. Вони розмірковують над тим, що європейці мають багато спільного та, водночас, відрізняються один від одного.	Учні розглядають створену ними мапу та визначають спільне для європейців. Наступним кроком є дискусія про те, що об'єднує європейські країни на спільному континенті. Вони обговорюють питання нерівноправності (Східна-Західна Європа тощо).	Копія фізичної мапи, зображення країн, дошка або фліпчарт, аркуші паперу.	Пленарна дискусія, групова робота.

Урок 1**Що таке Європа?****Що я знаю про Європу**

Навчальні цілі	Учні активують свої знання про Європу та розширюють бачення європейського континенту.
Завдання учнів	Учні працюють з мапою Європи. Вони визначають своє походження, пишуть назви міст, країн та прапорів, які вони знають тощо.
Ресурси	Друковані копії мапи Європи, зображення на тему Європа, ручки, атлас, книги, Інтернет (за можливості).
Методи	Індивідуальна робота та групова робота, пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні отримують друковану копію контурної мапи Європи (збільшеної до розмірів А3). Їх завданням буде активувати знання про те, що вони знають про Європу. Вони починають працювати над різними питаннями, окресленими на мапі.
2. Додатково вчитель надає інформаційний пакет роздаткових матеріалів для учнів (країни та їх столиці, прапори, гори та ландшафтні елементи). Учні працюють з цими матеріалами і також можуть брати інформацію з інших джерел, представлених у класі (мережі Інтернет, атласу, книг, бібліотеки тощо).
3. Завершена мапа Європи має бути представлена на стіні.
4. Домашнім завданням є вибрати одну з європейських країн та провести дослідження вдома. Таким чином учні складають "Портрет країни" до уроку 2. Також вони працюють з партнерами, тими, хто обрав для себе сусідню країну для роботи на наступних уроках.

Урок 2

Я вдома в Європі (Створюємо фізичну мапу І)

Країни Європи

Навчальні цілі	Учні спрямовують власну діяльність на вивчення Європи на шкільному подвір'ї. Вони розвивають відчуття дистанції та близькості.
Завдання учнів	Учні створюють мапу Європи на подвір'ї своєї школи. Вони працюють у парах над двома країнами, які досліджують. Учні починають окреслювати країни та їх кордони.
Ресурси	Друковані копії контурної мапи Європи, зображення країн, кольоровий папір, атлас.
Методи	Парна та групова робота.

Інформаційна скринька

Фізична мапа

Термін “фізична мапа” використовується у двох різних сенсах. У першому сенсі фізична мапа розглядається у картографії, що передбачає опис мапи у формі ландшафтів — гори, річки, озера, океани та інші постійні географічні поняття. У другому фізична мапа використовується у генетиці, що передбачає процес, котрий описує, як ДНК виокремлює два гени, які вимірюються у базових парах на противагу генетичній карті.

У контексті даної серії уроків про Європу ми використовуємо термін “фізична мапа” як картографічний опис. Тільки через здійснення складних просторових взаємодій поняття кордонів, відстаней, довжини річок та висоти гір будуть осмислені учнями початкової школи. Будуючи країни, учні легше можуть сприйняти своє сусідство з іншими учнями на фізичній мапі та усвідомити межі й бар'єри, такі як іноземні мови, культуру та інші розбіжності між країнами. Поняття побудови фізичної мапи полягає в аспекті навчання через дію та конкретний досвід.

Хід уроку

1. Учні працюють у парах над двома країнами, які вони досліджують вдома (завдання, отримане на уроці 1). Учні приносять малюнки країн з усією інформацією, яку вони зібрали про свої країни. Вони також приносять свої мапи Європи.
2. Весь клас збирається на шкільному подвір'ї. Вчитель просить учнів створити фізичну мапу Європи з різних видів матеріалів. Кожна країна обирається двома учнями. Вчитель визначає межі мапи, окреслюючи зону, де учні можуть працювати.
3. Далі учні починають окреслювати кордони країн. Вони повинні бути впевнені, що всі країни на їх мапі знаходяться на своїх місцях. Учні можуть назвати столиці країн та їх прапори.
4. Після цього кожен учень стає на територію однієї з країн. Учні починають обмінюватись інформацією про свої країни. В ході такої роботи можна використати так звані невидимі кордони, використовуючи різні іноземні мови, притаманні країнам. У разі, якщо кожен учень буде мати портрет країни, можна організувати обмін декількома словами на іноземних мовах між учнями. Далі робота може бути продовжена рідною мовою. Учні повинні провести стільки діалогів, скільки вони мають сусідніх країн.

Урок 3**Я вдома в Європі (Створюємо фізичну мапу II)****Річки, гори та ландшафти Європи**

Навчальні цілі	Учні підвишують обізнаність щодо різних характеристик Європи як континенту. Вони розпочинають процес побудови поняття просторових зв'язків через бачення того, звідки вони походять.
Завдання учнів	Після окреслення кордонів та країн учні продовжують роботу над характеристиками ландшафтів. Вони малюють ріки, гори та інші важливі елементи фізичної мапи. Наприкінці роботи можна зробити фото виконаної мапи.
Ресурси	Друковані копії контурної мапи Європи, кольоровий матеріал для окреслення річок тощо, кольоровий матеріал для окреслення гір та ландшафтів та інших елементів (папір, текстиль тощо), атлас, фотокамера.
Методи	Парна та групова робота.

Хід уроку

1. Після визначення кордонів країн, столиць та прапорів учні продовжують працювати над річками та ландшафтами. Не всі учні будуть задіяні, оскільки країни мають різну кількість річок та ландшафтів. Доцільним буде об'єднати групи учнів для рівномірної роботи над мапою.
2. Для роботи над річками та ландшафтами учні використовують різні матеріали, такі як текстиль, папір тощо.
3. За власним бажанням учні можуть додавати до мапи окремі речі. Це вони роблять на власний розсуд, що залежить від інформації, знайденої впродовж дослідження (страви, знаменитості тощо).
4. Коли фізична мапа буде завершена, потрібно зробити фото. Краще, якщо будуть сфотографовані різні об'єкти мапи — окремі країни, ландшафти, річки, щоб учні краще могли їх роздивитися.

Урок 4

Європейці різні та рівноправні

Що в нас спільного і чим ми відрізняємось?

Навчальні цілі	Під час пленарної дискусії учні усвідомлюють, що Європа має безліч характеристик. Вони розмірковують над тим, що європейці мають багато спільного та, водночас, відрізняються один від одного.
Завдання учнів	Учні розглядають створену ними мапу. Вчитель залучає їх до дискусії про спільне та відмінне у а) географічному та б) соціальному контекстах. Вони обговорюють соціальні відмінності в Європі та намагаються знайти рішення їх збалансування.
Ресурси	Фото фізичної мапи, зображення країн, дошка або фліпчарт, аркуші паперу.
Методи	Пленарна дискусія, групова робота.

Хід уроку

1. Учні сідають у коло. Вчитель представляє фотографії, зроблені з фізичної мапи. Завданням учнів буде обговорити подібності та розбіжності, які є між країнами на мапі. Вчитель може поставити такі запитання:

- Які частини Європи мають високі гори?
- Які частини Європи мають довгі річки?
- Які країни виглядають подібними за ландшафтом?
- У яких країнах люди розмовляють однаковою мовою?
- Які країни об'єднані морем?

Учні використовують свої портрети країн для збору інформації. Вони представляють свою країну у формі презентації або вистави.

2. Наступним кроком вчитель пропонує питання для того, щоб розпочати нову дискусію. Окрім природних та географічних подібностей та відмінностей в Європі є соціальні розбіжності, які визначають, як феномен упередження. Вчитель мотивує учнів висловитись про соціальні упередження в Європі та ставить такі запитання:

- Чи існують бідні та багаті країни в Європі? Які з них бідні? Які — багаті?
- Чи є в Європі країни, в яких життя важче, ніж в інших? Чому?
- Чому люди їдуть зі своєї країни до іншої? Які їх мотиви?
- Ін.

3. Після висловлювань щодо попередніх питань учні формують групи по чотири особи та висловлюють ідеї про те, як збалансувати ці соціальні розбіжності у Європі, не заперечуючи національні особливості. Вони записують свої ідеї на невеликих аркушах паперу. Далі учні представляють свої ідеї перед класом. Вони вивішують записи на дошці разом з фото та фізичною мапою для їх візуалізації.

РОЗДІЛ 3

РІВНОПРАВНІСТЬ

Початковий рівень

Меншини та більшість

3.1. Всі різні, всі рівноправні.

Ми приймаємо один одного у групі

3.2. Це — чесно?

Меншини та більшість на шкільному майданчику (дослідження)

3.3. Це — чесно?

Меншини та більшість на шкільному майданчику (продовження)

3.4. Матриця влади.

Меншини та більшість у нашій країні

Розділ 3: Ключове поняття “рівноправність” на початковому рівні

Базова інформація для вчителів: Як досягти усвідомлення щодо меншин та більшості в реальному житті на початковому рівні шкільного навчання

“Всі різні — всі рівні” — відомий вислів у Європі. Освіта для демократичного громадянства та освіта з прав людини несе в собі ключові цінності даного лозунгу: з багатьма людьми я поділяю багато чого спільного, з іншими — ні. За деякими рисами моєї особистості я належу до більшості, за іншими — до меншин. Піднімаючи питання більшості та меншин з учнями початкових класів, вчителю необхідно пояснити їм ці терміни. Загалом, меншини є частиною нації, що за особистісними та культурними характеристиками відрізняються від більшості. Частіше меншини живуть як демографічна група в певній територіальній одиниці (напр., регіоні), однак також меншини можуть бути розсіяними по всій країні аж до її кордонів. До різних характеристик меншин належать: у більшості випадків мова, етнічне походження, релігія, іноді також моральні ставлення, сексуальна ідентичність або соціальний статус. Термін “меншини” вживається тоді, коли існує домінування однієї групи без асимілювання іншої. Тому при характеристиці меншин у більшості випадків маються на увазі саме національні меншини.

Організація Об'єднаних Націй та інші міжнародні організації розробили права меншин. Ці права поважаються на різних рівнях. 1988 рік став роком Міжнародного руху проти всіх форм дискримінації (МРПВФД/ IMADR) і був заснований у Токіо з метою привернути увагу до проблем дискримінації меншин. МРПВФД захищає права непривілейованих груп. У більшості випадків такий процес відноситься до груп людей, що є меншинами та характеризуються:

- кількісною характеристикою по відношенню до основної частини населення країни;
- недомінантним статусом у країні;
- етнічними, релігійними, мовними рисами;
- відчуттям солідарності або ідентичності через сприйняття їх як меншості.

Дуже важко виділити меншини за категоріями. Найбільш відомими є такі категорії меншин:

- етнічні меншини: групи людей, що проживають на території країни, де домінують інші групи;
- мовні меншини: групи людей, що говорять іншою мовою, ніж мова більшості населення країни;
- релігійні меншини: наприклад, протестанти в Ірландії, християни в Саудівській Аравії, мусульмани в Німеччині;
- сексуальні меншини;
- меншини пристарілих людей;
- меншини молоді тощо.

При роботі з учнями початкової школи над поняттями меншин та більшості основним є пояснити дані характеристики. Статус меншин та більшості може бути проаналізований тільки на другому етапі. В реальному житті учнів поняття меншин нічого не означає. Однак учні початкової школи мають досвід приналежності або неприналежності до меншин у щоденному житті. Визначення поняття меншини у такому контексті повинно базуватись на ситуації у шкільному середовищі. Тому серія уроків даного розділу починає з учнівського реального життя та їх досвіду щодо меншин та більшості (уроки 1–3). Наступним кроком є серія уроків щодо положення меншин та більшості у суспільстві, мотивації учнів та академічних досягнень класу щодо аналізу ступеня

та статусу різних груп у суспільстві (урок 4). Не всі меншини є привілейованими групами. Існують деякі невеликі групи у суспільстві, які домінують в силу різних обставин. Завданням вчителя є мотивувати учнів до організації дебатів.

Мета Освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	... прийнятті демократичних рішень та дій
***	**	**

Інструменти для учнів.

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

- 0 Дослідження у бібліотеках
- 0 Дослідження в мережі Інтернет
- x Проведення інтерв'ю та опитувань
- 0 Інтерпретація зображень
- x Ментальна карта
- 0 Створення плакатів
- 0 Організація виставок
- 0 Планування та представлення презентацій
- 0 Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
- 0 Написання газетних статей
- 0 Постановка спектаклів
- 0 Ведення дебатів

Розділ 3: Рівноправність: меншини та більшість

Як досягти усвідомлення щодо меншин та більшості в реальному житті на початковому рівні шкільного навчання

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Всі різні, всі рівноправні?	Учні навчаються приймати один одного в групі. Вони визначають, що мають спільного, про що раніше не знали. Вони дізнаються про ставлення щодо розбіжностей.	Учні представляють серію різних характеристик один за одним. Вони повинні вирішити, які з представлених характеристик належать їм. Після представлення самих себе та своїх однокласників вони дискутують про рівноправність.	Крейда або смужка паперу для зображення лінії на землі.	Груповою роботою, пленарною дискусією.
Урок 2: Це – чесно? (Дослідження)	Учні дізнаються про ситуацію, що склалася у їх школі під час перерви.	Учні проводять невелике розслідування на шкільному подвір'ї. Вони рахують кількість учнів, які здійснюють різну діяльність. Отримавши результати, діти проводять інтерв'ю з учнями, що не були залученими до будь-якої активності.	Папір для записів результатів роботи у шкільному дворі, олівці.	Групи по чотири учні.
Урок 3: Це – чесно? (Продовження)	Учні розмірковують стосовно зібраних даних, аналізують та інтерпретують інтерв'ю. Вони приходять до висновків про меншини у їх школі.	Після збору кількісних даних та якісних характеристик учні аналізують та інтерпретують результати. Вони працюють зі статистикою та представляють результати своїм однокласникам.	Записи з уроку 2, копії статистичних даних, таблиць, кольорові олівці, ручки, клей.	Групи по чотири учні, презентації.
Урок 4: Матриця влади	Під час пленарної дискусії учні усвідомлюють, що їх країна населена різними меншинами та більшістю. Вони розуміють, що виключення може бути результатом не тільки того, як інші члени суспільства сприймають тебе, але й того, яким сприймають тебе члени групи.	Учніям надаються різноманітні картки із зображеннями різних груп у суспільстві. Деякі належать до меншин, інші – до більшості. Учні сортують картки на власний розсуд за їх приналежністю до більшості та меншин. Вони обирають картки влади (вищої) для груп. Під час пленарної дискусії учні обговорюють причини належності людей до меншин або більшості.	Картки з написами, картки влади.	Пленарна дискусія.

Урок 1**Всі різні, всі рівноправні****Ми приймаємо один одного у групі**

Навчальні цілі	Учні навчаються приймати один одного в групі. Вони визначають, що мають спільного, про що раніше не знали. Вони дізнаються про ставлення щодо розбіжностей.
Завдання учнів	Учні представляють серію різних характеристик один за одним. Вони повинні вирішити, які з представлених характеристик належать їм. Після представлення самих себе та своїх однокласників вони дискутують про рівноправність.
Ресурси	Крейда або смужка паперу для зображення лінії на землі.
Методи	Групова робота, пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Вчитель зображує посередині класу на підлозі лінію. Необхідно, щоб було достатньо простору з обох сторін лінії для учнів.

2. Вчитель просить всіх учнів стати по один бік від лінії.

3. Вчитель називає по черзі серію характеристик. Як тільки він називає одну з характеристик, учні повинні подумати, чи вони відповідають їй. Ті з учнів, хто вважає, що мають дану характеристику, повинні перестрибнути через лінію на іншу сторону класу. Після того, як вони перестрибнули через лінію, учні повинні також подивитись, хто з їх однокласників зробив те ж саме.

Приклад переліку характеристик:

- одягнутий у джинси;
- має блакитні очі;
- старший за всіх;
- відвідав інші країни Європи;
- регулярно читає газети;
- сьогодні з'їв сніданок;
- має сестру або брата;
- любить дивитись телевізор;
- любить грати у футбол;
- тощо.

4. Далі вчитель просить учнів також запропонувати характеристику, однак йому потрібно бути уважним щодо сенситивних пропозицій.

5. Після того, як гра закінчиться, учні формують коло для дискусії. Вони обговорюють такі питання:

- Чи вважає хтось із групи, що не має нічого спільного з іншими?
- Яким є відчуття бути частиною великої групи?
- Як відчуваєшся, якщо ти самотній?

Варіанти:

Коли названо всі характеристики, учні формують групи, що складаються з людей з однаковими характеристиками. Вони залишаються для обговорення того, що в них є спільного. Як вони розуміють привілеї та поведінку.

Урок 2

Це — чесно? (Дослідження)

Меншини та більшість на шкільному майданчику

Навчальні цілі	Учні дізнаються про ситуацію, що склалась у їх школі під час перерви.
Завдання учнів	Учні проводять невелике розслідування на шкільному подвір'ї. Вони рахують кількість учнів, які здійснюють різну діяльність. Отримавши результати, діти проводять інтерв'ю з учнями, що не були залученими до будь-якої активності.
Ресурси	Папір для записів результатів роботи у шкільному дворі, олівці.
Методи	Групи по чотири учні.

Інформаційна скринька

Кількісні та якісні результати на початковому рівні

Кількісні методи збору даних — статистика — вивчається у школі з різних причин: вона є корисною для щоденного життя, вона пропонує інструменти для інших дисциплін та сприяє використанню учнями даних зі світових статистичних джерел.

Навчання статистиці у школі є корисним через поєднання її з природничими науками та математикою. У багатьох випадках навчання кількісним методам збору даних починається на рівні початкової школи та дуже рідко включає аналіз та інтерпретацію отриманих даних. Для сприяння розвитку критичного мислення та логіки навчання кількісним методам не повинно зводитись до графіків та діаграм. Основним є пов'язати отримані методи з тим, що було досліджено та з інтерпретацією отриманих результатів.

Для стимулювання цього процесу на рівні початкової школи додання процесу кількісного дослідження допомагає глибше проникнути в отримані дані та те, що вони демонструють. У цьому контексті пропонується учням висловити свої ідеї щодо інтерв'ю. Саме так можна досягнути справжнього усвідомлення отриманих результатів дослідження. У наступних двох уроках ключовими елементами є використання учнями справжніх даних зі шкільного життя та інтерпретування ними результатів.

Хід уроку

1. Вчитель об'єднує клас в групи по чотири учня. Кожна група повинна обрати одне питання для дослідження, яке стосується того, що відбувається на шкільному подвір'ї під час перерви.

Приклади:

- о кількість хлопчиків та дівчаток, що здійснюють різну діяльність;
- о спортивна діяльність;
- о інші ігри;
- о теми, які обговорюються;
- о різна діяльність молодших та старших школярів тощо.

2. Кожній групі призначається питання з метою дослідження меншин та більшості у своїй школі. Група повинна сформулювати питання для дослідження, на якому вона зупиниться. Група має написати питання на аркуші паперу за своїм столом.

Наприклад:

“Скільки хлопчиків та дівчаток залучені до різних видів активності під час перерви?”

“Які види спортивної активності відбуваються під час перерви, і хто її здійснює?”

Додатково учні повинні скласти набір питань з 5 пунктів, які вони поставлять іншим учням на шкільному подвір'ї під час перерви.

Наприклад:

“Чому, на вашу думку, у цій діяльності бере участь більше дівчаток/хлопчиків?”

“Чому, на вашу думку, у цій діяльності бере участь менше дівчаток/хлопчиків?”

“Що б ви хотіли змінити?”

3. Під час перерви учні йдуть на шкільне подвір'я та проводять там дослідження своїми групами. Залежно від організаційного рівня роботи в класі учасники групи також можуть розподілити обов'язки між собою, наприклад, 2 учні працюють над кількісними результатами, 2 — над якісними характеристиками та роблять нотатки.

4. Після того, як дослідження завершено, учні повертаються до класної кімнати та обговорюють отримані результати. Важливо подумати над такими питаннями:

- Яке загальне враження від роботи?
- Чи були отримані схожі результати?

Урок 3

Це — чесно?

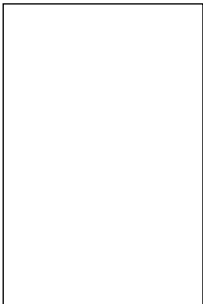
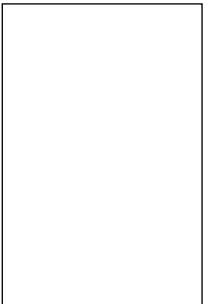
Меншини та більшість на шкільному майданчику (продовження)

Навчальні цілі	Учні розмірковують стосовно зібраних даних, аналізують та інтерпретують інтерв'ю. Вони приходять до висновків про меншини у їх школі.
Завдання учнів	Після збору кількісних даних та якісних характеристик учні аналізують та інтерпретують результати. Вони працюють зі статистикою та представляють результати своїм однокласникам.
Ресурси	Записи з уроку 2, копії статистичних даних, таблиць, кольорові олівці, ручки, клей.
Методи	Групи по чотири учні, презентації.

Хід уроку

1. Учні об'єднуються у групи та занотовують результати з попереднього уроку.
2. Вони обговорюють форми презентації своїх результатів. Вчитель надає кожній групі фліпчарт.
3. На наступному етапі відбувається групова презентація отриманих результатів. Всі презентації мають бути побудовані за трьома основними секціями на фліпчарті:
 1. Кількісні результати (статистичний огляд).
 2. Якісні результати (результати інтерв'ю).
 3. Тлумачення результатів та можливі рішення.

Можлива схема побудови плаката:

Питання дослідження:	
1. Статистика	
	
2. Міркування учнів:	
— Несправедливим є те, що ...	
— Я вважаю, що ми повинні...	
—	
—	
3. Що це означає?	
— Більше простору для спортивних ігор?	
— Футбол також для дівчаток?	
—	
—	

4. Коли учні працюють зі своїми плакатами, вчитель повинен спостерігати за роботою та допомагати їм при виконанні специфічних завдань та обробці результатів дослідження.

5. Після того, як учні завершать роботу, кожній групі надається 5 хвилин на презентацію своїх плакатів. Всі плакати мають бути представлені школі, бажано на спеціально виділеному місці, щоб усі члени шкільного колективу могли бачити отримані результати.

Варіанти роботи:

Інтерпретація рішень учнів може бути предметом подальшої дискусії щодо проведеного дослідження та можливим наслідком не тільки роботи в класі, а й усієї школи. Представлення результатів дослідження на шкільній або педагогічній раді може також привести до зміни ситуації меншини/більшість в шкільному оточенні.

Урок 4

Матриця влади

Меншини та більшість у нашій країні

Навчальні цілі	Під час пленарної дискусії учні усвідомлюють, що їх країна населена різними меншинами та більшістю. Вони розуміють, що виключення може бути результатом не тільки того, як інші члени суспільства сприймають тебе, але й того, яким сприймають тебе члени групи.
Завдання учнів	Учніам надаються різноманітні картки із зображеннями різних груп у суспільстві. Деякі з представлених груп належать до меншин, інші — до більшості. Учні сортують картки на власний розсуд за їх приналежністю до більшості та меншин. Вони обирають картки влади (вищої) для груп. Під час пленарної дискусії учні обговорюють причини належності людей до меншин або більшості.
Ресурси	Картки з написами, картки влади.
Методи	Пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні сідають в коло. В центрі кола повинно бути достатньо місця.
2. Всередині кола вчитель розташовує картки зі словами, що стосуються груп у суспільстві. Частина з них повинна відповідати меншинам, інша частина — більшості. Слід пам'ятати, що не всі групи, які є меншинами, мають мало влади у суспільстві.

Приклади:

1. Діти.
2. Інваліди.
3. Політики.
4. Люди з різним кольором шкіри.
5. Панки.
6. Скейтери.
7. Дуже релігійні люди, які демонструють свою релігію, одягаючись інакше.
8. Монахи та монахині.
9. Літні люди.
10. Меншини, як, наприклад, Рома та ін.
11. Менеджери.
12. Робітники.
13. Домогосподарки.

14. Лікарі.

15. Чоловіки.

16. Жінки.

3. Учні уважно вивчають картки. Вони повинні спокійно, в тиші, по черзі брати картки та сортувати їх на меншин та більшість. Це буде перший крок у побудові “матриці влади”.

4. Наступний крок побудови “матриці” — вибір так званої картки влади різним меншинам та більшості. Цікаво буде дізнатися, що меншини також можуть наділятися значною владою у суспільстві.

Приклад “матриці влади”:

Влада	Меншини	Більшість
Суперзначна влада		
Велика влада		
Середня влада		
Мала влада		
Жодної влади		

5. По завершенні роботи над “матрицею”, учні розпочинають дискусію про різні впливи, які можуть здійснювати різні рівні влади. Завданням вчителя є підтримання дискусії та об’єктивних міркувань.

РОЗДІЛ 4

КОНФЛІКТ

Початковий рівень

Правила дозволяють вирішувати конфлікти

4.1. Чи справді все добре? Дійсно?

Які проблеми та конфлікти ми спостерігаємо в нашому класі?

4.2. Так ми діємо!

Які рішення ми приймаємо, щоб вирішити проблеми?

4.3. Перелік ідей.

Які рішення ми знаходимо для більшості?

4.4. Наш контракт правил.

Як ми приймаємо спільні правила?

Розділ 4: Ключове поняття “конфлікт” у початковій школі

Базова інформація для вчителя: Вирішення конфліктів на рівні початкової школи

Щоденне шкільне життя у початковій школі демонструє безліч ситуацій, пов'язаних із конфліктами та проблемами. Більшість конфліктів базується на загальному самоствердженні учнів або на неможливості протистояти натиску. Конфліктні ситуації можуть мати таке підґрунтя:

- хтось із учнів взяв чужу річ;
- один учень штовхнув або зачепив іншого;
- один учень рознервував іншого;
- один учень не залишає у спокої іншого;
- насмішки над іншими;
- жорстокі форми насміхання та фізичного насильства/емоційного звинувачення;
- залякування.

Учні початкової школи мають інші стратегії вирішення конфліктів, ніж дорослі. Залежно від віку учня початкової школи ці стратегії також змінюються. Молодші школярі початкової ланки застосовують такі стратегії, як фізичні реакції (бійки тощо), загалом агресивні реакції, голосні викрикування, звернення до дорослих, залишають місце конфлікту, демонструють супротив, переконуючи, що все трапилось випадково, виконують символічні дії (рукостискання тощо).

Учні старшого віку (10-ти років та старші) намагаються використовувати різні стратегії вирішення конфліктів, такі як ігнорування конфлікту, бесіди один з одним, пошук спільних рішень через бачення перспектив обох сторін, визначення того, хто мав рацію та повинен перемогти у конфлікті, а також ведення переговорів для задоволення сторін та знаходження рішення.

Експерти з питань конфліктів визначають три основні види вирішення конфліктів:

- фізичний шлях вирішення конфлікту;
- одностороннє вирішення конфлікту (здійснення акції “нічого не відбулось”, вирішення через символічні дії або подарунки);
- кооперативне вирішення конфлікту (саморефлексивне мислення, здатність бачити двосторонню перспективу).

Запропонована серія уроків бере до уваги всі шляхи вирішення конфліктів та базується на розвивальній психології. Вони є ключовими елементами для сприяння формуванню в учнів усвідомлення індивідуальних проблем/конфліктів відповідно до різниці між суспільною та приватною власністю. Вирішення проблем буде мати вплив на більшу групу дітей в тому разі, якщо вони належать до категорії спільних проблем/конфліктів, а на індивідуальні проблеми/конфлікти будуть впливати окремі особистості.

В початковій школі конфлікти можуть виникнути у ситуаціях, описаних нижче. Загальні проблеми можуть виникати у різних умовах. Все це залежить від інфраструктури (недостатньо місця), внаслідок гендерних проблем (стосунки між хлопчиками та дівчатками), внаслідок спільної діяльності (різний темп роботи, різний рівень підготовленості тощо), внаслідок соціальної поведінки (напр., не дати комусь висловитись тощо).

Проводячи наступні чотири уроки, присвячені темі конфлікту, вчитель повинен бути обізнаний щодо тих обставин, які склались в класі, і розуміти, що здійснене під час уроків, не зможе закрити всі складні питання в початковій школі. Не дивлячись на отримання загальної згоди щодо правил класу та правил спілкування, проблеми конфліктів у класі можуть виникати знову та знову. Так, конфлікт та його розв'язання, як і обізнаність щодо проблем, які стосуються щоденного шкільного життя, є явищами, які виникають постійно. У разі, якщо учні стають активними учасниками у дискусії щодо встановлення правил, вони будуть здатні вирішити проблеми.

Мета Освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	...прийнятті демократичних рішень та дій
***	***	***

Інструменти для учнів

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

- 0 Дослідження у бібліотеках
- 0 Дослідження в мережі Інтернет
- 0 Проведення інтерв'ю та опитувань
- 0 Інтерпретація зображень
- x Ментальна карта
- 0 Створення плакатів
- 0 Організація виставок
- x Планування та представлення презентацій
- 0 Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
- 0 Написання газетних статей
- 0 Постановка спектаклів
- x Ведення дебатів

Розділ 4: Конфлікт: правила допомагають вирішувати конфлікти

Вирішення конфліктів на рівні початкової школи

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Чи справді все добре? Дійсно?	Учні набувають розуміння поняття суспільної власності та приватної власності через виявлення та розрізнення проблем, які вони відчують у класі.	Учні збирають проблеми (ментальна карта) та класифікують їх за категоріями: загальні проблеми, індивідуальні проблеми.	Аркуші паперу, олівці, інформація щодо класифікації на дві категорії.	Індивідуальна робота, пленарна дискусія.
Урок 2: Так ми діємо!	Учні обговорюють власні механізми вирішення конфліктів та усвідомлюють різні точки зору і моделі особистісної поведінки.	Учні обговорюють проблеми та розробляють пропозиції щодо їх вирішення.	Фліпчарт, олівці.	Групова робота.
Урок 3: Перелік ідей	Учні навчаються знаходити аргументи під час дебатів. Вони навчаються методам голосування під час дискусії та усвідомлюють функції більшості.	Учні висловлюють свої пропозиції щодо рішень та обговорюють перелік спільних правил роботи в класі.	Фліпчарт, олівці.	Пленарна дискусія.
Урок 4: Наш контракт правил	Учні розвивають здатність знаходити спільне розуміння проблеми та навчаються розробляти спільні домовленості.	Учні пишуть спільні правила та підписуються під ними. Вони обговорюють механізми контролю та можливих наслідків.	Фліпчарт, олівці.	Пленарна дискусія.

Урок 1

Чи справді все добре? Дійсно?

Які проблеми та конфлікти ми спостерігаємо в нашому класі?

Навчальні цілі	Учні набувають розуміння поняття суспільної власності та приватної власності через виявлення та розрізнення проблем, які вони відчують у класі.
Завдання учнів	Учні збирають проблеми (ментальна карта) та класифікують їх за категоріями: загальні проблеми, індивідуальні проблеми.
Ресурси	Аркуші паперу, олівці, інформація щодо класифікації двох категорій.
Методи	Індивідуальна робота, пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Вчитель пише на дошці тему уроку “Чи справді все добре? Дійсно?”. Учні отримують завдання поміркувати, що, на їх погляд, не зовсім добре у класі. Формулюючи завдання для учнів, вчитель наголошує на різних сферах проблем та конфліктів, що виникають під час:

- спільної роботи з однокласниками;
- вирішення проблем між хлопчиками та дівчатками;
- поділом спільного робочого місця, кімнати;
- товаришування один з одним тощо.

2. Учні пишуть проблеми або описують конфлікти, що спадають їм на думку, на маленьких листочках паперу та по одному підходять до дошки, щоб прикріпити їх.

3. Після того, як всі листочки прикріплені, сідають в коло навпроти дошки.

4. Вчитель наголошує на тому, що існує два види проблем: індивідуальні та спільні. Наводить приклади: значний шум у класі може виступати спільною проблемою, а нестача місця за партою — індивідуальною. Вчитель переглядає визначені учнями проблеми, допомагаючи визначити їх правильну категорію. Для цього він готує два аркуші паперу з написами “спільні проблеми/конфлікти” та “індивідуальні проблеми/конфлікти”. Вчитель прикріплює їх на дошці та пропонує сортувати проблеми по колонках.

5. По завершенні сортування проблем вчитель розпочинає дискусію з того, які проблеми/конфлікти є найбільш простими для розв’язання.

Урок 2

Так ми діємо!

Які рішення ми приймаємо, щоб вирішити проблеми?

Навчальні цілі	Учні обговорюють власні механізми вирішення конфліктів та усвідомлюють різні точки зору і моделі особистісної поведінки.
Завдання учнів	Учні обговорюють проблеми та розробляють пропозиції щодо їх вирішення.
Ресурси	Фліпчарт, олівці.
Методи	Групова робота.

Хід уроку

1. Вчитель представляє список проблем/конфліктів, отриманий в результаті мозкового штурму під час уроку 1. Учні об'єднуються в групи по чотири. Кожна група обирає дві проблеми для опрацювання.
2. Групова робота триває над двома проблемами/конфліктами.
3. Учні обговорюють різні ідеї вирішення проблем/конфліктів у групі (залежно від проблеми та категорії).
4. Учні пишуть свої ідеї щодо шляхів вирішення проблем/конфліктів та ілюструють у формі плакатів за двома проблемами/конфліктами. Вони підкреслюють ідеї, які схвалені всією групою.

Урок 3

Перелік ідей

Які рішення ми знаходимо для більшості?

Навчальні цілі	Учні навчаються знаходити аргументи під час дебатів. Вони навчаються методам голосування під час дискусії та усвідомлюють функції більшості.
Завдання учнів	Учні висловлюють свої пропозиції щодо рішень та обговорюють перелік спільних правил роботи в класі.
Ресурси	Фліпчарт, олівці.
Методи	Пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні представляють свої плакати, створені під час уроку 2, перед класом. Також вони дають свої найбільш важливі рекомендації щодо вирішення двох обраних проблем, пояснюють, чому обрали те чи інше рішення.
2. Після кожної презентації учні повертають свої плакати на місце на стіні або дошці.
3. Якщо у класі 25 учнів, може бути сформовано 6 груп для презентацій своїх рішень та обговорено близько 12 проблем/конфліктів. По завершенні, представлення групами ідей завдання учні отримують проголосувати за різні рішення.
4. Для голосування учні отримують картки з номерами від 1 до 5, які передбачають, що не повинно бути прийнято більше, ніж 5 шляхів вирішення кожної проблеми/конфлікту. Для голосування всі діти піднімають обрану картку з номером (за кожним рішенням буде закріплений номер 1–5). Вчитель рахує номери тих рішень, які виграли.
5. Після того, як проблеми, конфлікти будуть оцінені, учні мають подумати над результатами та фактами більшості, що прийняли рішення.

Урок 4

Наш контракт правил

Як ми приймаємо спільні рішення?

Навчальні цілі	Учні розвивають здатність спільного розуміння проблеми та навчаються розробляти спільні домовленості.
Завдання учнів	Учні пишуть спільні правила та підписуються під ними. Вони обговорюють механізми контролю та можливих наслідків.
Ресурси	Фліпчарт, олівці.
Методи	Пленарна дискусія.

Хід уроку

1. По завершенні голосування щодо визначених проблем, вчитель просить учнів підписатись під обраними рішеннями, і таким чином підписується так званий контракт з кожним.

2. Під час пленарної дискусії учні обговорюють, як вони хотіли б оформити контракт. Він може бути виконаним у формі плаката на папері формату А4 з печаткою. Учні погоджують таку форму, яка їм більше подобається, також рішенням більшості.

3. Контракт правил може бути розроблений за будь-яким дизайном, але він мусить відповідати таким критеріям:

- Всі рішення, які були погоджені, мають записатися у формі тверджень.
- Всі учні підписуються під контрактом.
- У контракті мають бути зазначені дати та місце підписання.

4. Після того, як контракт буде написаний та підписаний, всі учні обговорюють, що може статись, якщо хто-небудь порушить правила. Чи будуть певні наслідки? Якого плану наслідки? Хто має контролювати дотримання правил? Чи є це відповідальністю всіх? Чи потрібні спеціальні люди для контролю над дотриманням правил? Чи не буде це фактором протидії?

5. Можливий крок: Наслідки, що можуть виникнути через порушення правил, додаються до контракту (як додаток).

РОЗДІЛ 5

ПРАВИЛА ТА ЗАКОН

Початковий рівень

Основи життя разом

5.1. Для чого нам потрібні правила та закони?

Які правила потрібні для навчання, життя та гри разом у шкільному середовищі?

5.2. Що станеться, якщо...?

Недотримання правил несе за собою наслідки

5.3. Наші нові шкільні правила.

Розробляємо спільну домовленість

5.4. Кампанія з прийняття наших нових шкільних правил.

Оцінюємо нові правила та приймаємо їх

Розділ 5: Ключове поняття “правила та закон” у початковій школі

Базова інформація для вчителя: Угода на основі демократичних принципів — наші нові шкільні правила

Дискусія з питань демократичних принципів триває вже багато років. Що таке демократія у сучасному розумінні? Чи існують погані та хороші демократії? Чи достатньо, якщо країна має демократичну Конституцію? Багато об'єднань та партій називають себе демократичними або включають слово “демократія” у свої назви. Про що це свідчить? Що це означає для членів цих груп?

В основному, зрозумілим є те, що демократія не може бути введена наказово. Демократичні потреби, законодавча мережа, конституція та різноманітні угоди — також. Все це стане ефективним, якщо потреба участі буде поширена серед людей. Участь може поширюватись на багато сфер та здійснюється по-різному в різних країнах. Загалом, демократія означає, що люди самі розробляють закони та хочуть за ними жити. Ідеальним є, якщо щонайбільше людей бере участь у цих процесах. Що ми хотіли б регулювати? Хто повинен виконувати ці правила? Що ми хочемо від того чи іншого правила? Як ми діємо, якщо порушуються правила та закони?

У цьому розділі учні не тільки дізнаються про важливий принцип демократії, а й матимуть можливість випробувати його: група людей, які живуть разом та разом проводять час, спільно розробляє правила співжиття. Досвід свідчить, що учні свідомі та відповідальні, якщо вони інтегруються в процеси прийняття рішень. Даний розділ є тому свідченням. Школа — це місце, де люди живуть разом. Діти та дорослі найбільше часу проводять саме в школі. Школа — місце для навчання. Це зрозуміло. Але тут багато людей живуть разом з різними потребами. Тому співжиття повинно регулюватись певним чином. Конфлікти — природний феномен — мають бути розв'язаними, а інтереси більшості — захищеними.

Демократія нерідко здійснюється за принципом: кожен може робити те, що він хоче. Особистість відстоює свої права тому, що це ідея свобод. Таке розуміння принципу демократії не дає повного задоволення всім. Демократія базується на ідеї, що правила та закони здійснюються через процес участі, який є прозорим для всіх людей. Ці правила та закони можуть змінюватись. Означені принципи є предметом вивчення цього розділу.

Метою Освіти для демократичного громадянства є підтримка та формування компетентностей у трьох галузях. Цей розділ присвячено таким компетентностям:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	... прийнятті демократичних рішень та дій
**	*	***

Інструменти для учнів

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

- 0 Дослідження у бібліотеках
- 0 Дослідження в мережі Інтернет
- 0 Проведення інтерв'ю та опитувань
- 0 Інтерпретація зображень
- x Ментальна карта

0	Створення плакатів
0	Організація виставок
x	Планування та представлення презентацій
0	Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
0	Написання газетних статей
x	Постановка спектаклів
x	Ведення дебатів

Розділ 5: Правила та закон: основи життя разом

Угода на базі демократичних принципів — наші нові шкільні правила

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Для чого нам потрібні правила та закони?	Учні відображають особисте ставлення та свої переконання з огляду на існуючі правила. Вони обговорюють важливість правил для життя та роботи разом. Вони формують розуміння необхідності правил.	Учні беруть участь у симуляційній грі та переживають досвід застосування правил. Вони створюють перелік ідей та щодо необхідності правил та діляться ними. Учні порівнюють шкільні правила зі своїми правами та обов'язками у школі.	Кульки, фліпчарт, олівці, роздаткові матеріали, перелік шкільних правил.	Групова робота, пленарна дискусія, робота в парах.
Урок 2: Що станеться, якщо...?	Учні обговорюють наслідки порушення закону. Вони розглядають шкільні правила відносно принципів справедливості, рівноправності, участі та поваги.	Учні практикують рольову гру, де недотримуються шкільні правила. Вони аналізують дійсні шкільні правила та заготовлюють можливі наслідки. Учні визначають, що б вони хотіли змінити у шкільних правилах, чому та як.	Шкільні правила, стікери, олівці, фліпчарт, перелік шкільних правил для кожної групи, велика версія шкільних правил на дошці.	Рольова гра в групах, пленарна дискусія, групова робота.
Урок 3: Наші нові шкільні правила	Учні навчаються працювати над створенням спільного закону, який пов'яже кожного в школі. Вони обговорюють реалістичні шляхи його інтеграції у щоденне шкільне життя.	Учні досягають угоди щодо правил, прийнятих більшістю, та обговорюють можливості інтегрування точки зору меншості.	Фліпчарт, олівці, картки для голосування, перелік шкільних правил на дошці.	Групова робота, пленарна дискусія.
Урок 4: Кампанія з прийняття наших нових шкільних правил	Учні усвідомлюють важливий критерій вдалого закону. Вони вчаться проводити кампанію зі створення нових шкільних правил.	Учні підбирають різноманітні критерії для хороших правил. Вони тестують свої нові шкільні правила відносно цих критеріїв. Учні пишуть фінальну угоду, підписують її та представляють іншим класам у школі.	Фліпчарт, роздаткові матеріали, папір, олівці, копії угоди для інших класів.	Робота в парах, пленарна дискусія, презентації в інших класах.

Урок 1

Для чого нам потрібні правила та закони?

Які правила потрібні для навчання, життя та гри разом у шкільному середовищі?

Навчальні цілі	Учні відображають особисті ставлення та свої переконання з огляду на існуючі правила. Вони обговорюють важливість правил для життя та роботи разом. Учні формують розуміння необхідності правил.
Завдання учнів	Учні беруть участь у симулятивній грі та переживають досвід застосування правил. Вони створюють перелік ідей щодо необхідності правил та діляться ними. Учні порівнюють шкільні правила зі своїми правами та відповідальністю в школах.
Ресурси	М'які м'ячі, фліпчарт, ручки, перелік шкільних правил.
Методи	Групова робота, пленарна дискусія, робота в парах.

Хід уроку

1. Вчитель ділить клас на дві команди, пояснює учням правила гри. Починається гра “Вгадай мої правила”.

Пояснення:

- Кожна команда рахує бали та отримує завдання кинути м'яч через відмічений простір.
- Тільки вчитель знає правила.
- Вчитель не пояснює правила, учні не можуть його про це запитати.
- Коли вони порушують правила, вони сідають.
- Мета гри – рахувати бали та визначити ті правила, які вони не порушували під час гри.

Правила є такими:

- Кожен може грати в гру.
- Тільки хлопчики можуть бити по м'ячу.
- Учні, чий імена починаються на “А”, не можуть бігти.
- Нікому не дозволено рухатись із м'ячем.
- Дозволено поводитись грубо.

2. Гра відбувається перші дві хвилини за першими двома правилами. Далі вчитель включає до гри й інші правила. Вся гра триває 5 хвилин.

3. Після того, як гру закінчено, вчитель збирає учнів та обговорює з ними такі пункти:

- Що ви думаєте про гру? Що погано? Добре? Чесно?
- Чи зрозуміли ви, якими були правила?
- Як ви себе почували, коли не знали змісту правил?

4. Вчитель залучає учнів до мозкового штурму та записує відповіді на дошці. “Чому нам потрібні шкільні правила?” — ключове питання. Відповідно до відповідей учнів учитель може також додати свої репліки. На дошці повинні бути занотовані такі основні критерії, як “Рівноправність”, “Справедливість”, “Повага”. Вчитель зберігає результати мозкового штурму (для уроку 4).

5. Тільки якщо ми маємо права та обов’язки, у школі також можуть бути правила. Завданням учнів є зробити список своїх прав та обов’язків у школі та співвіднести їх з правилами школи. Учні працюють в парах, пишуть права, обов’язки в роздаткових матеріалах, вивішують їх на дошці.

6. Після того, як кожна пара учнів завершила роботу, клас сідає в коло та отримує можливість поставити запитання своїм однокласникам.

Урок 2

Що станеться, якщо...?

Недотримування правил несе за собою наслідки

Навчальні цілі	Учні обговорюють наслідки порушення закону. Вони розглядають шкільні правила відносно принципів справедливості, рівноправності, участі та поваги.
Завдання учнів	Учні практикують рольову гру, де не дотримуються шкільні правила. Вони аналізують дійсні шкільні правила та занотують можливі наслідки. Учні визначають, що б вони хотіли змінити у шкільних правилах, чому та як.
Ресурси	Шкільні правила, стікери, олівці, фліпчарт, перелік шкільних правил для кожної групи, велика версія шкільних правил на дошці.
Методи	Рольова гра в групах, пленарна дискусія, групова робота.

Хід уроку

1. Учні об'єднуються у групи по чотири особи. Вони розігрують ситуації рольової гри, в якій не дотримуються правил. Перш ніж гру розпочати групи обговорюють правила. Ситуації для обговорення можуть бути такими:

- Футбол.
- Поведінка в класі.
- Процес гри в комп'ютерні ігри.
- Поведінка на шкільному подвір'ї.
- Розмови під час уроку.
- Сутички один з одним тощо.

2. Стосовно кожного порушеного правила учні занотують справжні наслідки або, якщо таких немає, можливі наслідки. Далі учні повертаються у групи зі своїми записами для обговорення.

3. Під час пленарної дискусії обговорюються такі питання:

- Як правила підтримують наші права та обов'язки і допомагають жити разом безпечно, справедливо та благополучно?
- Чому нам потрібні правила?
- Як ми всі дізнаємось, хто ми?
- Чи всі правила чесні для всіх?
- Чи буває, коли правила змінюються?
- Що трапляється, якщо ми не дотримуємося правил?

4. Після загального обговорення учні знову об'єднуються у групи по чотири особи. Вони обговорюють, чи хотіли б щось змінити в існуючих шкільних правилах. Приходять до певних висновків. Далі висловлюються щодо бажаних змін у великих шкільних правилах, відображених на фліпчарті, використовуючи стікери.

Урок 3

Наші нові шкільні правила

Розробляємо спільну домовленість

Навчальні цілі	Учні навчаються працювати над створенням спільного закону, який пов'язує кожного в школі. Вони обговорюють реалістичні шляхи його інтеграції у щоденне шкільне життя.
Завдання учнів	Учні досягають угоди щодо правил, прийнятих більшістю, та обговорюють можливості інтегрування точки зору меншості.
Ресурси	Фліпчарт, олівці, картки для голосування, перелік шкільних правил, аркуші паперу.
Методи	Групова робота, пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні сидять у колі перед великим плакатом зі шкільними правилами, прикріпленим на дошці. На ньому знаходяться стікери з бажаними змінами до правил від груп. Вчитель розпочинає дискусію.

- Що учні думають про запропоновані зміни?
- Чи згодні вони з пропозиціями?
- Скільки учнів погоджується? Більшість?
- Що відбувається з меншістю? Чи може бути знайдений компроміс?

2. Учні повертаються у свої групи по чотири особи в кожній. Вони працюють над одним правилом та намагаються його по-новому сформулювати. Учні пишуть правило на аркуші паперу та прикріплюють його на дошці.

3. Після того, як всі нові пропозиції прикріплені на дошці, учні голосують. Всі учні отримують картки для голосування. Кожне правило зачитує вчитель. Учні голосують своїми картками, демонструючи “за”, “проти” або “утримуюсь”.

4. Пропозиції, не підтримані більшістю, повинні пройти повторне обговорення.

5. По завершенні процесу нові шкільні правила мають бути записані на папері.

Урок 4

Компанія з прийняття наших нових шкільних правил

Оцінюємо нові правила та приймаємо їх

Навчальні цілі	Учні усвідомлюють важливий критерій вдалого закону. Вони вчаться проводити кампанію зі створення нових шкільних правил.
Завдання учнів	Учні підбирають різноманітні критерії для хороших правил. Вони тестують свої нові шкільні правила відносно цих критеріїв. Учні пишуть фінальну угоду, підписують її та представляють іншим класам у школі.
Ресурси	Фліпчарт, роздаткові матеріали, папір, олівці. Копії угоди для інших класів, результати мозкового штурму з уроку 1.
Методи	Робота в парах, пленарна дискусія, презентації в інших класах.

Хід уроку

1. Вчитель демонструє результати мозкового штурму, проведеного на уроці 1 (критерії правил). Ставиться завдання протестувати нові правила відповідно до встановлених критеріїв. Учні працюють в парах із роздатковими матеріалами.
2. Учні повертаються до пленарної роботи та представляють результати свого аналізу. Чи відбулись значні зміни в шкільних правилах? У разі, якщо відбулись, учням потрібно досягти згоди.
3. Далі слід зробити копії нових шкільних правил для презентації в інших класах.
4. Вчитель формує групи по чотири учні у кожній для презентації нових правил у різних класах.
5. Важливо спочатку роз'яснити суть самого процесу. Що мають зробити учні в інших класах? Чи повинні вони оцінити нові правила? Наскільки? Що трапиться потім?
6. Учні практикуються зі своїми презентаціями нових шкільних правил, враховуючи те, що вони повинні надати пояснення, чому було змінено старі правила. Потім учні йдуть до інших класів.
7. Після їх повернення у клас відбувається короткий дебрифінг у формі пленарного обговорення.

РОЗДІЛ 6

СИЛА ТА ВЛАДА

Початковий рівень

Я — бос! Це так?

6.1. Супергерой?

Якою має бути позиція голови класу?

6.2. Хороші діти, погані діти?

Якою є позиція політиків в умовах демократії?

6.3. Всі нічого не роблять, один робить все?

Хто, і яку роль буде відігравати у системі представництва?

6.4. Розподіл влади.

Які критерії визначають систему представництва?

Розділ 6: Ключове поняття “сила та влада” у початковій школі

Базова інформація для вчителя: Законна влада — принцип делегування на початковому рівні шкільного навчання

Учні у віці 10-ти років та старше здатні мислити абстрактними поняттями. Вони можуть розрізняти та розвивати структури у їх базових поняттях і бачити різницю між власними інтересами та інтересами інших людей. Зростаючи у суспільстві, вони все більше та більше здатні відчувати себе та ставати відповідальними громадянами.

У 4–6 класах усвідомлення стосунків у просторі та часі, як і здатність висловлювати та розуміти почуття та норми інших людей, стає більш диференційоване. Близьке оточення, де росте та живе дитина, є вже знайомим для учнів цього віку. Вони починають демонструвати значний інтерес до незвіданого. Очевидно, що у цьому віці сприйняття соціальних систем (асоціацій, клубів, молодіжних угруповань тощо) стає більш деталізованим і тому зростає їх залучення та мотивація щодо лобювання серед інших людей.

Окрім спільного життя у класі та шкільній громаді, все більше цікавить суспільство в цілому: Як організовано життя громади? Які правила є важливими? Хто створює та приймає рішення щодо цих правил? Хто змінює ці правила? Тощо.

У пошуку відповідей, що торкаються не тільки знання політичних систем громади, а у широкому сенсі — країни, важливим стає здатність впливати на структури та процеси всередині громади: жити демократично.

Особливо на рівні початкової школи умови ініціалізації процесів участі у роботі позашкільних проєктів в контексті психологічного розвитку стають надзвичайно позитивними. Учні можуть розрізняти цикли політичних процесів та усвідомлювати ситуації, що передують та слідує за процесами прийняття рішень. Більше того, на рівні громади приймається більше рішень стосовно учнів у цьому віці (пересування, організація відпочинку тощо). Учні здобувають важливі знання, якщо вони є здатними брати на себе соціальну відповідальність та відчують відповідальність за певну частину шкільного життя. Обираючи теми, як наприклад, делегування, учні можуть здобувати досвід участі та відповідальності у реальному житті. Чим більше учні цього віку здобувають реального досвіду через різні ситуації, де вони здійснюють певні дії та набувають можливості впливати на політичні процеси, тим вірогідніше, що пізніше вони братимуть участь у процесах прийняття рішень та матимуть почуття відповідальності перед суспільством.

Сила та влада — є принципами делегування і кроком до підняття спроможності. Серія уроків візуалізує політичні процеси тим самим шляхом, що й політичні процеси у соціальних сферах поза школою. В даному контексті процес виборів голів класів не носить характеристики залишкової функції ізольованого процесу і повинен бути використаним. У порівнянні зі шкільною діяльністю, в ході процесу вигаданих виборів, коли учні грають у вибори, процес обрання голови класу має впливати на їх реальне шкільне життя.

Мета Освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	... прийнятті демократичних рішень та дій
**	***	**

Інструменти для учнів

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

- 0 Дослідження у бібліотеках
- 0 Дослідження в мережі Інтернет
- 0 Проведення інтерв'ю та опитувань
- 0 Інтерпретація зображень
- 0 Ментальна карта
- 0 Створення плакатів
- 0 Організація виставок
- x Планування та представлення презентацій
- 0 Підготовка матеріалів для проектора, або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
- 0 Написання газетних статей
- 0 Постановка спектаклів
- x Ведення дебатів

Розділ 6: Сила та влада: я - бос? Це так?

Законна влада — принцип делегування на початковому рівні

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Супергерой?	Учні усвідомлюють поняття відповідальності та уповноваження через обговорення позицій голови класу.	Учні обговорюють відповідальність, компетентності та позицію, яку повинен мати голова класу.	Фліпчарт, олівці, роздаткові матеріали, великий малярський папір.	Індивідуальна робота, групова робота, пленарна дискусія.
Урок 2: Хороші діти, погані діти?	Учні усвідомлюють функції представництва групи людей однією особою. Вони набувають розуміння поняття делегування влади.	Учні порівнюють свої ідеї зі схемою політиків у демократії.	Схема політичного представництва, олівці, папір.	Пленарна дискусія, індивідуальна робота, робота в парах.
Урок 3: Всі нічого не роблять, один робить все?	Учні відображають відповідальність та компетентність різних позицій та усвідомлюють процес виборів і їх наслідки.	Учні представляють свої інтерв'ю в класі. Вони визначають відповідальність та компетентності різних позицій та обирають голову класу.	Фліпчарт, олівці, картки для голосування, список зацікавлених учнів, що хочуть бути обраними головою класу, роздатковий матеріал.	Пленарна дискусія.
Урок 4: Розподіл влади	Учні знайомляться з поняттям перевиборів та повторних виборів. Вони з'ясовують критерії визначення системи представництва.	Учні обговорюють та визначають критерії, що дозволяють їм контролювати роботу голови класу.	Фліпчарт, олівці.	Пленарна дискусія.

Урок 1

Супергерой?

Якою має бути позиція голови класу?

Навчальні цілі	Учні усвідомлюють поняття відповідальності та уповноваження через обговорення позицій голови класу.
Завдання учнів	Учні обговорюють відповідальність, компетентності та позицію, яку повинен мати голова класу.
Ресурси	Фліпчарт, олівці, роздаткові матеріали, великий малюнок супергероя.
Методи	Індивідуальна робота, групова робота, пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні представляють роботу з роздатковими матеріалами. Перед ними стоїть завданням заповнити порожні клітинки тими компетентностями та відповідальністю, якими повинен володіти голова класу. На це самостійне завдання дається десять хвилин.

2. По завершенні виконання завдання учні збираються у групи по чотири особи в кожній та обговорюють результати роботи з роздатковими матеріалами. Вони приходять до висновку щодо основних характеристик, компетентностей та відповідальності, якими має володіти голова класу. Учні пишуть їх на маленьких аркушах паперу.

3. Кожна група прикріплює опрацьовані характеристики на малюнок супергероя, розміщений на дошці. Вчитель розпочинає дискусію над такими питаннями:

- Якою важливою компетентністю повинен володіти клас?
- Наскільки голова класу повинен користуватися підтримкою інших?
- Чи повинен голова класу бути супергероєм?
- У яких ситуаціях голова класу повинен бути як усі?
- Які слабкі сторони може мати голова класу?
- У яких ситуаціях, на вашу думку, голова класу повинен бути замінений іншою кандидатурою? Як?
- Які побажання не може здійснити голова класу?

4. Після дискусії учні отримують завдання подумати про те, як вони уявляють діяльність голови класу. Учні мають взяти до уваги відповідальність та компетентності, обговорювані та оцінювані, коли вони уявляли себе на цьому місці. Вчитель пропонує на аркуші паперу написати свої імена тим, хто зацікавлений зайняти цю посаду.

Урок 2

Хороші діти, погані діти?

Якою є позиція політиків в умовах демократії?

Навчальні цілі	Учні усвідомлюють функції представництва групи людей однією особою. Вони набувають розуміння поняття делегування влади.
Завдання учнів	Учні порівнюють свої ідеї зі схемою політиків у демократії. Вони обговорюють свої точки зору щодо політиків та порівнюють їх з точками зору інших людей, проводять коротке інтерв'ю з даного приводу.
Ресурси	Схема політичного представництва, олівці, папір.
Методи	Індивідуальна робота, робота в парах, пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні демонструють схему політичного представництва (роздаткові матеріали). Вчитель знайомить з поняттям делегування в межах країни. Вони порівнюють ролі голів країни та голів класу і визначають, що і тим, і тим надається делегування.

2. Вчитель розповідає про схему та пояснює систему її застосування. Залежно від ситуації процесу виборів представників надаються різні пояснення (пряма демократія, непряма демократія).

3. Учні заповнюють роздаткові матеріали. Ця робота — індивідуальна. Далі учні працюють в парах. Вони обмінюються думками про політиків. Можна обговорити такі питання:

- Що ви думаєте з приводу політиків?
- Яких політиків ви знаєте?
- Що повинні робити політики?
- Чого не повинні робити політики?
- Чому багато людей думає, що політики — погані люди?

4. Учні отримують завдання провести інтерв'ю про точку зору інших людей щодо політиків та їх компетенцій. Вони пишуть питання, які хотіли б поставити у своїй сім'ї, в колі друзів, у своїй громаді. Вчитель просить їх також занотовувати відповіді.

Пропозиції для питань інтерв'ю:

- Які компетенції повинні мати політики?
- Як ви вважаєте, що поганого думають про політиків?
- Які характеристики повинні мати політики?
- Які — не повинні?

5. Учні проводять інтерв'ю після уроків та приносять результати на наступні уроки.

Урок 3

Всі нічого не роблять, один робить все?

Хто і яку роль буде грати в системі представництва?

Навчальні цілі	Учні відображують відповідальність та компетентність різних позицій та усвідомлюють процес виборів і їх наслідки.
Завдання учнів	Учні представляють свої інтерв'ю в класі. Вони визначають відповідальність та компетентності різних позицій та обирають голову класу.
Ресурси	Фліпчарт, олівці, картки для голосування, список зацікавлених учнів, що хочуть бути обраними головою класу, роздатковий матеріал.
Методи	Пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні представляють результати інтерв'ю з уроку 2. Вчитель отримує відповіді щодо компетентностей, щоб візуалізувати їх, записує на дошці.

2. Наступним кроком вчителя є повернення до питання обрання голови класу як політичної процедури. Список всіх учнів-кандидатів знаходиться на дошці. Вчитель оголошує, що для того, щоб визначитись, за кого буде голосувати, класу необхідно розглянути компетентності та програми майбутніх кандидатів. Кандидатів просять коротко, протягом декількох хвилин, представити себе. Під час презентації слід зробити основний акцент на розкритті своєї позиції.

3. Після того, як всі кандидати представили себе, учні мають можливість поставити їм запитання. Вони можуть адресувати питання індивідуально кожному кандидатові або всім кандидатам разом.

4. Далі учні голосують за кандидатів. Вчитель ознайомлює їх з двома видами процедури виборів: відкритою та закритою. Учні вирішують, яку процедуру обрати.

Примітка:

У випадку, якщо учні обирають закрите голосування, вони використовують картки для голосування, де записують ім'я обраного кандидата, та кладуть їх у спеціальну корзину/урну для голосування. Двоє учнів обираються відповідальними за обрахування голосів та записують результати виборів на дошці.

5. Учні, які підраховували голоси, називають обраних кандидатів на посаду голови класу та його заступника.

6. Вчитель дає учням таке домашнє завдання: “Запитайте у ваших батьків, коли вони останній раз були на виборах, де вони відбувались і як проходили”. Зверніть увагу, не слід давати учням завдання з'ясувати у батьків, за кого вони голосували тощо. Використайте роздатковий матеріал для виконання даного завдання.

Урок 4

Розподіл влади

Які критерії визначають систему представництва?

Навчальні цілі	Учні знайомляться з поняттям перевиборів та повторних виборів. Вони з'ясовують критерії визначення системи представництва.
Завдання учнів	Учні обговорюють та визначають критерії, що дозволяють їм контролювати роботу голови класу.
Ресурси	Фліпчарт, олівці.
Методи	Пленарна дискусія.

Хід уроку

1. Учні об'єднуються в групи по чотири особи в кожній та обговорюють відповіді на запитання домашнього завдання.

2. Далі вчитель зачитує історію про голову невеличкого містечка.

“Стояло собі невеличке містечко під назвою Сумноград. Люди в ньому були зовсім невеселими, через те, що місто здавалося їм зовсім не цікавим. Там нічого було робити, крім як прогулюватися в парку. Сумноград не мав цікавих магазинів, спортивних майданчиків, не проводились концерти.

Мешканці містечка лише прогулювались по парку, сідали на лавки та дивились на озеро. Діти, повертаючись зі школи, виконували домашнє завдання та йшли в парк, сиділи або прогулювались навколо озера. Вечорами жителі Сумнограду не мали про що розповідати, не було у них цікавого досвіду та спогадів для того, щоб поділитись з ким-небудь. Кожен день для них був схожий на попередній.

Чому так сталося? Можливо, Сумноград був бідним містом, щоб будувати щось нове? А може, жили у Сумнограді занадто ліниві люди? Просто не було нікого, хто б зміг взяти на себе відповідальність за місто та почати змінювати такий стан речей. На відміну від інших маленьких містечок, Сумноград не мав свого голови — мера.

Щоб ситуація змінилась та містечко стало веселим, потрібно було знайти того, хто наважиться б на зміни. Одного разу в неділю у парку зібралась група жителів, яка вирішила організувати вибори голови Сумнограду — мера. Щось має змінитись! Швидко!

Небагато людей бажало зайнятися такою роботою. Знайшлось тільки два кандидати. Один з них — місцевий учитель пан Знавець, який бажав змін у школі та поза школою. У нього було декілька ідей, як це здійснити, але коли люди запитали, що б ще він хотів змінити у Сумнограді, він відповів, що сам не знає, але хотів би вислухати пропозиції мешканців. Багато хто розчарувався. Людям хотілося, щоб пан Знавець пообіцяв побудувати великий торговий центр з кінотеатром та рестораном, великий басейн, концертний зал та ін. Тож для мешканців Сумнограду така позиція кандидата стала великим розчаруванням.

Від іншого кандидата, пана Слимака, люди багато не очікували. “Все це не має сенсу, нічого не зміниться у Сумнограді”, — сказав один зі старожилів. — “Ви праві”, — прошепотіла жінка, коли пан Слимак почав свою промову. Він говорив та говорив. Розповідав про своє рідне місто — Сумноград, про школу, до якої ходив, про парк, в якому прогулювався та виріс. Він говорив про те, що повинно змінитись у Сумнограді. Говорив про майданчик для дітей, про новий басейн для

кожного жителя, про великий концерт-хол та ковзанку для молоді. Жителі міста ставали більш прихильними та веселими. Раптом всі посміхнулись. “Можливо, ми не праві”, — прошепотіла жінка знову. — “Так, мабуть”, відповів їй чоловік та уявив себе в басейні.

“Як ми за все це будемо платити? — запитав пан Слимак в аудиторії. І сам відповів: — Немає проблем! Я вважаю, що ми повинні вкласти в це наші заощадження і послідовно будуватимемо об’єкти. Таким чином ми отримаємо те, чого хочемо”. Все це звучало дуже привабливо і переконливо. Коли в наступну неділю відбулися вибори. Тільки двоє мешканців не проголосували за пана Слимака: пан Знавець та його мати. Таким чином, він став мером.

Отже, що ж має змінитися в Сумнограді? Тепер всі про це знали. Нарешті є той, хто має зрозуміти та чіткі плани, а також ідеї щодо того, хто має платити за все це. Не було ніякого сумніву, що кожен має піти додому та принести всі заощаджені за довгі роки гроші. Пан Слимак був задоволений досягнутим результатом.

І хоча пройшло багато часу після виборів, люди в Сумнограді все ще чекали, що незабаром вони отримають все те, чого вони хотіли. Місяць спливав за місяцем, однак жодної споруди не з’явилося у місті, жоден будівельник не розпочав роботу.

Одного разу до Сумнограду приїхала велика машина, яка привезла чималий блакитний басейн. “Наш басейн приїхав”, — сказав на шкільному майданчику один учень іншому. “Класно!” — відповів той. Через день вони дізналися, що басейн було доставлено до двору пана Слимака. Люди почали хвилюватись. Дехто почав сумніватись у його обіцянках, а дехто — повірив, що згодом басейн привезуть і до міста.

Через тиждень група літніх чоловіків побачила велику машину, яка сяяла, як золото. “Он як, я не думав, що до нас приїде Королева” — жартував один з них. Інші також посміхнулись та згодом побачили того, хто сидів за кермом машини. Це був пан Слимак. Виявляється замість того, щоб використати гроші для будівництва нового майданчика, він купив собі нову машину. Люди були дуже засмучені.

Наступного тижня трапився інший випадок. Коли пан Листоноша прийшов з роботи, він розповів своїм друзям ось що: “Уявіть, під’їжджаю я до будинку пана Слимака і чую дивний шум, схожий на звуки, які видає слон. Я вирішив зупинитись та придивитись ближче”. — “І що ти побачив?” — запитали його. — “Ви не повірите. Коли я підійшов ближче та заглянув через паркан, то побачив великого слона, який і видавав ці звуки”. — “Невже?” — здивувалися друзі. — “Так, але, придивившись ближче, я зрозумів, що це — фільм. Проте досі я не бачив такого великого екрану! Маю Вам сказати, що пан Слимак збудував найбільший у світі кінотеатр під відкритим небом”. Ніхто не міг повірити в це. Що ж буде з будівництвом їх концерт-холу? Мешканці Сумнограду ще більш засмутилися. Що їм робити? Вони ж голосували за нього.

Коли група людей прийшла за порадою до вчителя, пана Знавця, він їм відповів: “Все це не моя справа. Ви всі проголосували за нього, і він тепер мер Сумнограду”. “Але це несправедливо!” — сказали люди. — Він навіть використав гроші, які були заплановані на будівництво ковзанки — щоб облаштувати зручне місце для барбекю у своєму садку. Тепер він їсть досхочу свої улюблені страви, а ми сидимо у парку та сумуємо, наші діти також нудьгують”, — сказав пан Знавець та потерпів підборіддя: “Я знаю, що нам зробити...”

3. Учні обговорюють, яке продовження може бути у цієї історії, фокусуючись на таких трьох питаннях:

- Що повинні були зробити мешканці Сумнограду перш за все?
- Що вони повинні тепер робити? Чи проголосували б вони за пана Слимака після всього?
- Як попередити такі ситуації?

Учні пишуть свої відповіді на фліпчарті та готуються до пленарної презентації.

4. Коли кожна група представить свої ідеї, вчитель починає дискусію у класі.

– Як бути впевненим у тому, що голова класу робить те, на що погодилися всі?

– Про які механізми ми повинні подумати?

– Хто повинен це зробити?

– Що станеться, якщо ми виявимо, що дещо не так?

– Хто повинен вирішувати про зміну голови класу?

5. Учні обговорюють все це у ході пленарної дискусії та висувають свої пропозиції, які ставлять на голосування, та знаходять спільне рішення. Вони складають угоду та підписують її, а також її підписує голова класу та його заступник/ки.

РОЗДІЛ 7

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Початковий рівень

Я — за екологію... моя школа також

7.1. Відповідальність.

Учні обговорюють основи відповідальності.

7.2. Школа — це життя: живемо екологічно?

Наскільки екологічно безпечною є наша школа?

7.3. Як нам стати відповідальними?

Учні здійснюють перші кроки, щоб зробити школу більш екологічно безпечною.

7.4. Як ми це робили, які наші плани?

Учні розмірковують над своєю діяльністю та вирішують, як їм діяти.

Розділ 7: Ключове поняття “відповідальність” у початковій школі

Базова інформація для вчителя: Як ціннісні орієнтації учнів відображають їх усвідомлення поняття прав людини?

Доброго ранку, доброго дня,

Відповідальність — моє друге ім'я...

І образи нові малюю собі я за мить,

Та як же їх, не змінюючи, кращими зробить?

З пісні Фаревела Андромеди (1973) слова Джона Денвера

Брати відповідальність за свої дії навчають дітей з раннього віку. У багатьох сім'ях та суспільствах це є природнім.

Демократична держава лише тоді може функціонувати, коли громадяни намагаються якомога більше вкласти у державу. У цьому плані нерідко згадують цитату Джона Кеннеді: “Не питаєте, що держава може зробити для тебе, запитай, що ти можеш зробити для неї”.

Відповідальність має декілька сторін. Існує особиста, колективна та моральна відповідальність. Є відповідальність перед парламентом, урядом та ЗМІ. Існує відповідальність батьків, вчителів за навчання тощо. Ці форми відповідальності мають законні підстави або відображають моральні цінності. У цьому розділі учні дізнаються, що різні види відповідальності нерідко перетинаються між собою. Найважливішим для нас є те, що учні починають усвідомлювати: у їх оточенні взяття відповідальності є певним внеском у життя громади. Учні не тільки здійснюють певний внесок у життя громади, а й набувають сили та впливовості. В залежності від політичної ситуації або політичної традиції у країні, або в залежності від шкільних традицій та типу врядування у школі учням надається можливість взяти відповідальність за певні дії чи об'єкти. Досвід відмови в участі породжує розчарування у щоденному житті і потребує аналізу та виправлення.

З раннього віку людина має моральні переконання для того, щоб усвідомлювати, наскільки акт відповідальності є достатнім чи недостатнім. Якщо ми погоджуємось на обговорення даного поняття у початковій школі, ми маємо на увазі соціальне та моральне навчання. Якщо ми вирішуємо здійснити це в рамках ОДГ/ОПЛ, то наші цілі розширюються. Спільний досвід зі взяття відповідальності приводить до широкого розуміння себе як громадянина. Більше того, цей досвід також веде до отримання та автоматичного взяття відповідальності. Так само, як у цитаті, приведеній на початку цього тексту, учні будуть мати можливість відчувати відповідальність. Учні приймають рішення та стають відповідальними за результати. Навчання та життя в демократії в школі означає: школа — це місце для підготовки до життя, а також для життя разом, для прийняття спільних рішень. Очевидним є для кожного, що існує розподіл ролей та законних умов. Однак у більшості шкіл світу не використовується можливість покладання відповідальності на учнів. Вчителі та керівники шкіл можуть швидко це змінити в рамках існуючих законів та умов.

Мета Освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	...використанні методів	...прийнятті демократичних рішень та дій
**	**	***

Інструменти для учнів

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

x	Дослідження у бібліотеках
x	Дослідження в мережі Інтернет
x	Проведення інтерв'ю та опитувань
0	Інтерпретація зображень
0	Ментальна карта
0	Створення плакатів
0	Організація виставок
x	Планування та представлення презентацій
x	Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
x	Написання газетних статей
0	Постановка спектаклів
x	Ведення дебатів

Розділ 7: Відповідальність: я — за екологію... моя школа також!**Як ціннісні орієнтації учнів відображають їх усвідомлення поняття прав людини?**

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Відповідальність	Учні розмірковують про відповідальність як термін, що пов'язаний з людьми, об'єктами та завданнями	Учні підбирають й аналізують газети та журнали, які разом читають у своїх громадах. Вони створюють плакат для підведення підсумків.	Роздаткові матеріали.	Групова робота.
Урок 2: Школа — це життя: живемо екологічно?	Учні з'ясовують, що їх школа не тільки місце для навчання, а й місце для життя. Вони планують взяти відповідальність (екологічну) за життєвий простір, а не лише просити про це.	Розвиваються та плануються різні можливості екологічної поведінки у різних категоріях.	Роздаткові матеріали.	Групова презентація, пленарна дискусія.
Урок 3: Як нам стати відповідальними?	Учні планують конкретне впровадження окремих кроків. Такі поняття, як тайм менеджмент, здатність на компроміс у групі, а також на гнучкість стають їх цілями.	Учні планують час для впровадження запланованої діяльності.	Індивідуальна робота в залежності від діяльності.	Практичне впровадження.
Урок 4: Як ми це робили, які наші плани?	На завершення даного розділу учні намагаються визначити перспективи для усвідомлення того, що означає взяти відповідальність в інших умовах. Це передбачає наступні кроки в бік глибшого розуміння демократичної участі.	Учні у малих групах трансформують свій досвід на інші ситуації.	Роздаткові матеріали для учнів.	Пленарна дискусія, групова робота.

Урок 1**Відповідальність****Учні обговорюють основи відповідальності**

Навчальні цілі	Учні розмірковують про відповідальність як термін, що пов'язаний з людьми, об'єктами та завданнями.
Завдання учнів	Учні підбирають й аналізують газети та журнали, які разом читають у своїх громадах. Вони створюють плакат для підведення підсумків.
Ресурси	Роздаткові матеріали.
Методи	Групова робота.

Інформаційна скринька

Відповідальність як поняття бере свій початок у політичному контексті XVIII—XIX століття, де постійно обговорювалось поняття відповідальної дії та принципів представницького врядування. У філософії XX століття особливим питанням стало питання свободи волевиявлення. Чи відповідає людина за свої дії або характер? Дискусія сьогодні триває саме навколо індивідуальності. Проте досі існують складності з розумінням поняття колективної відповідальності політики у нових вимогах політики та суспільства. Це відбувається внаслідок необхідності щоденного обговорення відповідальності — наприклад, питання спільної звітності, меж особистої відповідальності, судження про достатність відповідальності людини.

Хід уроку

1. Учні сидять у колі на стільцях. Вчитель демонструє схему з заголовком “Беремо відповідальність за...”. Навколо схеми вчитель кладе різні фото з журналів, що показують приклади:

- тварина 1
- тварина 2
- тварина 3
- група людей
- одна особа
- дитина
- озеро/річка
- їжа
- меблі
- серце
- сміття...

2. Після цього вчитель кладе на підлогу картки з написаними назвами того, що зображено на малюнках.

3. Учні дивляться на картинки, а вчитель просить посортувати картки зі словами. По завершенні цієї роботи вчитель залучає клас до обговорення такої проблеми:

- Що означає взяти відповідальність один за одного?
- Подумайте, що є складним у цьому? Що вам у цьому подобається?

Учителю важливо спочатку ознайомити учнів з проблемою та поділити їх на пари для роботи над нею. Самостійне формування пар учнями може відволікти їх, і тоді проблема не буде вирішена.

4. Далі учні обмінюються думками в парах, а згодом з усім класом. Буде складно вислухати всіх. Це також може засмутити учнів.

5. Після короткої дискусії учні отримують завдання подумати про різні професії і те, яким є один з критеріїв взяття відповідальності у виконанні роботи:

- Взяття відповідальності за іншого.
- Взяття відповідальності за інших.
- Взяття відповідальності за речі.

Вчитель призначає учня, який складає список професій та робіт на дошці.

6. Протягом перших 15 хвилин учням пропонується написати короткий текст (у тих самих парах) та закінчити цю роботу вдома.

Завдання:

Вибери особу зі списку. Можливо, ти знаєш, хто має таку роботу. Ти можеш також обрати й людину, якої немає в списку. Напиши короткий текст про цю людину, її роботу та її відповідальність.

о Яку роботу здійснює ця людина?

о За кого або що ця людина відповідальна?

о Які наслідки для держави, сім'ї, школи, громади будуть, якщо цій людині бракує відповідальності?

о У чому може виявитися складність для цієї людини?

Тексти мають бути написані таким чином, щоб їх можна було роздати всьому класу. Корисним було б додати до текстів малюнки або фото.

Урок 2

Школа — це життя: живемо екологічно?

Наскільки екологічнобезпечною є наша школа?

Навчальні цілі	Учні з'ясовують, що їх школа не тільки місце для навчання, а й місце для життя. Вони планують взяти відповідальність (екологічну) за життєвий простір, а не лише просити про це.
Завдання учнів	Розвиваються та плануються різні можливості екологічної поведінки у різних категоріях.
Ресурси	Роздаткові матеріали.
Методи	Груповою презентація, пленарна дискусія.

Інформаційна скринька

Навчання про екологію означає: жити екологічно. Таким чином школа може стати місцем, де практикується активне громадянство. Активному громадянству навчають через дію, а не через пропагування та інформування. Важливо надати учням можливість випробувати на собі норми активного громадянства та прав людини, а не тільки дізнатись про те, як вони повинні про це думати та як поводитись.

Освіта для демократичного громадянства відбувається не тільки через отримання знань з питань, як дотримуватися цих норм та попередити їх порушення, а через практичне усвідомлення, отримання навичок та умінь, набуття ціннісних орієнтацій та відповідних можливостей.

Важливо пам'ятати — учні зможуть дізнатися більше про демократичне громадянство тільки шляхом наведення учителями та товаришами прикладів із життя (в даному випадку екологічної тематики) у школі більше, ніж через формальні методи навчання.

Хід уроку

1. У другій частині цього розділу тематика уроків має бути більш конкретизована та змістовна. Це є завданням для вчителя. Насамперед, необхідно підвести короткий підсумок попереднього уроку. Потрібно поставити за мету, щоб відповідальність учнів була розподілена за різними аспектами функціонування суспільства.

2. Школа є суспільством, де не тільки відбувається навчання, а й саме життя. Саме тому школа виступає в ролі так званого “полісу” (поселення), де існують так само соціальні, наприклад, екологічні, проблеми, що потребують вирішення. Крім того, школа повинна думати про те, як стати рольовим майданчиком для процесів та настанов. Взяття відповідальності має багато практичних сторін. Це повинно аналізуватись як у класі, так і в школі загалом. Учні отримують завдання подумати над тим, в яких сферах шкільного життя та діяльності можна покращити екологічне становище та застосувати власний потенціал.

3. Завдання для груп:

Кожна група отримує завдання скласти перелік питань, які стосуються збору та утилізації сміття, що накопичується в школі:

— Які види сміття накопичуються в школі?

- Куди воно збирається?
- Хто за це відповідальний?
- Як можна зменшити кількість сміття в школі?
- Що можу я та мій клас зробити для цього?

Один урок має бути присвячений проведенню дослідження та виконання завдання. Якщо вчитель бажає скоротити цей урок, він повинен самостійно надати інформацію.

4. Учні самостійно складають перелік об'єктів, пов'язаних з екологічною тематикою та вивішують результати на "еко-стіні".

Перелік:

- Зменшення кількості сміття
- Енергозбереження
- Вода
- Транспорт
- Здоров'я
- Шкільний майданчик
- Біо-різноманіття
- Стале середовище
- Загальні питання екології

Урок 3

Як нам стати відповідальними?

Учні здійснюють перші кроки, щоб зробити школу більш екологічнобезпечною

Навчальні цілі	Учні планують конкретне впровадження окремих кроків. Такі поняття, як тайм менеджмент, здатність на компроміс у групі, а також на гнучкість стають їх цілями.
Завдання учнів	Учні планують час для впровадження запланованої діяльності.
Ресурси	Індивідуальна робота в залежності від плану.
Методи	Практичне впровадження.

Хід уроку

1. Групи представляють свої презентації. Вперше на даному уроці відбувається обговорення питання про те, якого роду відповідальність та які можливості знаходяться в руках учнів.

о Що ми самі можемо змінити?

о Що не повинно змінюватись?

о Яким буде опір?

2. Після цього відбувається пленарна дискусія за такими питаннями:

о Якими мають бути перші кроки?

о Скільки часу ми повинні витратити?

о Чи повинні ми створити “еко-групу”?

о Чи маємо ми обрати певну сферу (напр., вода, електроенергія тощо), чи повинні обрати всі сфери екології?

Важливо не лише обрати завдання, а й забезпечити їх виконання учнями. Це передбачає збір інформації та проведення інформаційної кампанії в школі.

3. Під керівництвом групи учнів (або “еко-групи”) розробляється короткий план дій та розподіляються завдання (вони відображаються на дошці або фліпчарті).

Залежно від рівня класу вчитель стимулює процес прийняття рішень. Важливо, щоб учні пам’ятали конкретне та не планували того, чого не можна досягнути через відсутність ресурсів та матеріалів. Можливо, потрібні будуть додаткові ресурси та додаткова допомога і консультування. Всі ці рішення залежать від класу. В залежності від існуючого рівня здатності прийняття рішень який група вже має, і відбувається цей процес.

4. Залежно від рішення, узгоджуються різні види конкретних дій, напр., регулярне вимкнення світла, розділення органічного та неорганічного сміття на шкільному подвір’ї тощо.

Ці завдання будуть виконані на наступному уроці індивідуально або у малих групах. Слід довести мотивацію та забезпечити візуалізацію всіх матеріалів дослідження малюнками, картинками, фото тощо.

Урок 4

Як ми це робили — які наші плани?

Учні розмірковують над своєю діяльністю та вирішують, як їм діяти

Навчальні цілі	На завершення даного розділу учні намагаються визначити перспективи для усвідомлення того, що означає взяти відповідальність в інших умовах. Це передбачає наступні кроки в бік глибшого розуміння демократичної участі.
Завдання учнів	Учні у малих групах трансформують свій досвід на інші ситуації.
Ресурси	Роздаткові матеріали.
Методи	Пленарна дискусія, групова робота.

Хід уроку

Цей розділ повинен бути завершений даним уроком. Він може стати вирішальним для реальної діяльності. Як уже згадувалось, це може бути робота в малих групах зацікавлених учнів, класний або шкільний проект.

1. Даний урок починається так само, як і урок 1. Учні збираються в коло для обговорення результатів та всього процесу попередніх уроків.

Учні починають презентувати конкретні результати.

- Що могло бути здійснено?
- Що не вдалось?
- Що потрібно було б покращити або змінити?
- Що означає взяти відповідальність за екологічний проект?
- Чи готовий я взяти відповідальність за помилки інших?
- Як я сприймаю себе?
- Що мене розчарувало? Що робить мене щасливим?

Щоб відобразити повністю весь процес, доцільним є створення так званої “еко-стіни”, яка може бути розроблена та виставлена протягом роботи над всією темою.

2. В цій дискусії стає очевидним, наскільки важливою є тема “Взяття відповідальності” для функціонування суспільства.

- Які бувають суспільства?
- Хто, яку роль в них відіграє?
- Як це відбувається в державі?
- Що ми знаємо про те, як функціонує демократія?
- Як ми розуміємо цитату Джона Кеннеді “Не питай, що для тебе може зробити держава, запитай, що ти можеш зробити для неї?”

Навіть, якщо реалії не завжди будуть простими та безпроблемними, проведена робота є цікавою складовою процесу мислення учнів на даному етапі. Незавершені процеси повинні привести до такого способу мислення. Особливо важливо навчитись мислити у більш складних ситуаціях. І такий процес не завершується з даним розділом.

3. Учні, працюючи в малих групах, отримують роздаткові матеріали для перенесення свого досвіду у такі ситуації:

Взяття відповідальності, поділ відповідальності		
Приклад: Екологія		
Місце/Ситуація:	Яку відповідальність несе ця особистість?	
Клас	Вчитель:	Учень:
Школа	Директор:	Вчитель/Учень:
Країна	Керівник держави:	Народ:
?		

Учні розмірковують над поняттям компетентності взяття відповідальності, яка необхідна на даному етапі.

4. По завершенні визначеного часу члени груп представляють результати обговорення. Вчитель повинен переконатись під час фінальної дискусії у паралелях між досвідом, отриманим в класі та ситуаціями, що пропонуються для роботи. Завданням вчителя є продемонструвати певні можливі обмеження.

5. Для підведення підсумків корисним буде, якщо кожен учень коротко висловиться, щоб продемонструвати, як він зрозумів цей розділ:

“Скажіть одним реченням про те, що найбільш важливого для вас було в розділі “Відповідальність”.

Учням дають небагато часу для того, щоб подумати над висловлюванням, та пропонують говорити навіть тоді, коли подібна думка вже прозвучала у класі. Вчитель також знайомить учнів зі своїми міркуваннями. Він дякує учням за їх активну участь та не коментує їх висловлювань.

РОЗДІЛ 8

ПРАВА ТА СВОБОДИ

Початковий рівень

Для тебе? Для інших?

8.1. Бажання та потреби: що для мене важливо?

Учні навчаються розрізняти, що вони хочуть та свої базові потреби.

8.2. Права людини: про що вони говорять?

Учні порівнюють свої потреби зі статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

8.3. Дослідження: що думають та знають люди навколо нас?

Учні готують та проводять невелике дослідження з прав людини.

8.4. Права людини діють?!

Представляємо та обговорюємо результати дослідження.

Розділ 8: Ключове поняття “права та свободи” в початковій школі

Базова інформація для вчителя: Права людини: Що важливо для мене? Для тебе? Для інших?

Права людини можуть бути визначені загалом, як ті права, що притаманні людині від природи та без яких ми не можемо існувати як людські істоти.

Права людини та фундаментальні свободи дозволяють нам розвивати та застосовувати наші людські якості, інтелект, талант та свідомість для задоволення духовних та інших потреб. Вони базуються на підвищенні вимог людства до рівня життя, якому притаманні гідність та цінність кожної людини, яка потребує поваги та захисту.

Цей розділ надає базову інформацію для вчителів початкових класів, які бажають заохочувати усвідомлення та знання прав людини в контексті взаємності та універсальності, на якій основані практичні дії.

Це – відправна точка, що повинна спричинити подальше дослідження та вивчення теми за державними підручниками та аудіовізуальними матеріалами, що вже застосовуються. Цей розділ буде корисним для ініціації процесу адаптації та розвитку на всіх рівнях навчання в різних країнах та культурних регіонах.

Десятиріччя освіти з прав людини, започаткованого ООН (1995–2004 рр.), визначило освіту з прав людини як “навчання, поширення та інформування, спрямоване на розвиток універсальної культури прав людини через передачу знань та навичок і формування ставлень, спрямованих на:

- а) підвищення поваги до прав людини та її фундаментальних свобод;
- б) повний розвиток людської особистості та відчуття власної гідності;
- в) підтримку усвідомлення поваги, гендерної рівності та дружби між всіма націями, місцевим населенням, між расовими, національними, етнічними, релігійними та мовними групами;
- г) залучення всіх осіб для ефективної участі у вільному житті суспільства;
- г) поширення діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримки миру (Адаптація плану ООН з Десятиріччя освіти з прав людини (1995–2004), параграф 2).

Цей процес залежить від особливостей освітніх систем, які дуже різняться, і не менше – від ставлення вчителів до постановки навчальних цілей та їх виконання. Учитель завжди залишається ключовою особою, що бере ініціативу на себе. Тому він несе велику відповідальність у донесенні поняття прав людини. Простого викладання прав людини недостатньо. Уведений учителем, цей процес не повинен завершуватися. Учні мають не тільки дізнатись про права людини та вивчити їх, вони мають практично відчувати їх переваги.

Підписання Загальної декларації прав людини є дуже важливим для вчителів.

Працюючи з розпорядженнями, які були так широко підтверджені протягом багатьох років, вчитель також може відверто сказати про те, що він не проповідує. Освітні системи дуже різняться. Там, де вже здійснюється викладання прав людини, вчителі мають інші гарантії: вони можуть їх викладати таким чином, щоб формувати ставлення до прав людини в класі та шкільному оточенні безпосередньо. Це означає уникнення вчителем так званого лицемірства. Наприклад, вчитель інформує учнів: “Сьогодні ми будемо говорити про свободу висловлювань у зворотному напрям-

ку!”. Тоді, учні розуміють, що вони здебільшого дізнаються про ставлення влади до цього питання і значно менше — про права людини.

Оскільки учні витрачають значну кількість часу, вислуховуючи вчителів, то сприймають лише їх переконання, існує можливість отримання позитивного ефекту у відображенні особистих поглядів, які учні повинні спробувати виразити під час занять. Учні намагаються догодити вчителю і таким чином стають його відображенням без особистого судження та мислення. Ось чому така проблема, як лицемірство, піднімає важливі питання щодо того, як захистити людську гідність як вчителя, так і учня при роботі в класі, в школі та в суспільстві зокрема.

Це зобов’язує вчителя застосовувати такі норми поведінки не тільки з учнями, а й з керівництвом школи, управлінням освіти, батьками та ін.

Мета освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	...прийнятті демократичних рішень та дій
**	***	*

Інструменти для учнів

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

- 0 Дослідження у бібліотеках
- 0 Дослідження в мережі Інтернет
- x Проведення інтерв'ю та опитувань
- x Інтерпретація зображень
- 0 Ментальна карта
- 0 Створення плакатів
- 0 Організація виставок
- x Планування та представлення презентацій
- x Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
- 0 Написання газетних статей
- 0 Постановка вистав
- 0 Ведення дебатів

Розділ 8: Права та свободи: Права людини: Що важливо для мене? Для тебе? Для інших?

Права людини: Що важливо для мене? Для тебе? Для інших?

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Бажання та потреби: що для мене важливо?	Учні навчаються двом важливим речам: речі, об'єкти та ідеї, яких я потребую як особистість і яких потребує людина для гідного життя.	Учні обирають фото, що відображають бажання та потреби, обговорюють та приймають рішення.	Мотузка (наприклад, для білизни), прищіпки, аркуші паперу (фото), роздаткові матеріали.	Групова робота.
Урок 2: Права людини: про що вони говорять?	Учні класифікують власні потреби відносно статті з Конвенції з Прав людини, розробленої з урахуванням потреб людей.	Учні класифікують власні судження з уроку 1, використовуючи перелік обраних статей з Конвенції про захист прав людини.	Роздаткові матеріали: Конвенції про захист прав людини, спрощена версія потреб з розділу 8, уроку 1.	Групова робота, дослідження.
Урок 3: Дослідження: що думають та знають люди навколо нас.	Учні поглиблюють свій навчальний досвід через інтерв'ювання дорослих про їх ставлення та знання прав людини. Крім того, вони відзначають, наскільки по-різному можуть трактуватись права людини.	Учні готують дослідження та випробовують його в класі. Дослідження продовжується протягом всього тижня у вигляді домашньої роботи.	Роздаткові матеріали, папір, олівці та ручки.	Дослідження в групах.
Урок 4: Права людини діють?!	Учні дізнаються про різні судження про права людини через презентацію результатів своїх досліджень. Крім того, навчаючись, вони стають здатними демонструвати знання та компетентності.	Учні представляють та обговорюють результати дослідження. Вони беруть активну участь у обговоренні всього процесу вивчення теми.	Папір для записів формату А4.	Групова дискусія, пленарна дискусія.

Урок 1

Бажання та потреби: що для мене важливо?

Учні навчаються розрізняти, що вони хочуть та свої базові потреби

Навчальні цілі	Учні навчаються двом важливим речам: речі, об'єкти та ідеї, яких я потребує людина для гідного життя.
Завдання учнів	Учні обирають фото, що відображають бажання та потреби, обговорюють та приймають рішення.
Ресурси	Мотузка (наприклад, для білизни), прищипки, аркуші паперу (фото), роздаткові матеріали.
Методи	Груповою робота.

Інформаційна скринька

Права людини тісно пов'язані з цінностями. Більше того, вони є нероздільними та відносяться до понять, які особистість усвідомлює як найважливіші для її власного життя. Водночас важливо усвідомлювати, особливо для молоді, що не всі потреби є базовими, що гарантуються людині. Важливо міркувати над цими речами та вивчати ці категорії. Слід зазначити, що таке навчання не може завершуватись.

Хід уроку

1. Класна кімната готується таким чином, щоб учні могли працювати в групах. Вчитель готує матеріали на окремому столі. Групи (по 4–6 учнів) користуватимуться ними протягом всього уроку. Ключовим фактором успішного впровадження ОДГ/ОПЛ є власність. Важливим є переконати учнів у тому, що класна кімната, як життєвий простір, належить частково як учням, так і педагогам. Також на стінах класу повинні бути представлені фото та вирізки з журналів (декілька десятків – можливо, до ста).

2. Вчитель збирає всіх учнів біля стіни з вирізками та спершу залучає їх до бесіди:

— Що ви відчували під час відбору фото та вирізок з журналів?

— Чи було щось таке, що вразило вас? Що саме?

3. Після декількох хвилин бесіди вчитель пропонує двом учням натягнути мотузку з 12-ма прищипками (приблизно 4 м довжиною). Він просить прикріпити на мотузку зліва та справа дві картки з написами “БАЖАННЯ” та “ПОТРЕБИ”. Далі вчитель пропонує подумати про зображення, які вони можуть обрати для цих двох понять. Він просить двох учнів прикріпити обрані зображення та пояснити, чому вони їх обрали. Після цього вчитель пояснює різницю між бажаннями та потребами під час дискусії з класом. Він також підкреслює, що не дає визначення, а лише збирає та класифікує пропозиції та пояснення.

4. У групах по чотири-шість осіб у кожній учні виконують завдання обрати десять зображень з усієї колекції таким чином, щоб у кожній категорії (бажання та потреби) опинилось по п'ять зображень. Кожна група отримує завдання виконати це письмово за підготовленою формою (скористатись дошкою або роздрукованими роздатковими матеріалами).

Завдання та презентація:

— Як група ви обрали 10 зображень з усієї колекції. 5 із них зображують поняття бажання та 5 — потреби.

— Поясніть ваш вибір:

о Чому це важливо для мого життя?

о Що означає не мати цього?

о Чого я хочу досягнути або мати пізніше у своєму житті?

о Що це означає для мене як дівчинки/хлопчика?

— Відберіть 10 зображень відповідно до їх важливості та поясніть, чому вони так обрані. Чи можете ви знайти пояснення, що підходить для всіх членів групи?

— Двоє учнів тримають мотузку, а один пояснює вибір. Не пояснюйте кожне зображення. Спробуйте пояснити своїми словами різницю між бажаннями та потребами. Чи можете ви знайти визначення цим поняттям?

5. Мотузка вивішується на стіні (або на видному місці в класі), на неї прикріплюються зображення, що стали результатами всього процесу.

Урок 2

Права людини: про що вони говорять?

Учні порівнюють свої потреби зі статтями Конвенції про захист прав людини

Навчальні цілі	Учні класифікують власні потреби відносно статті з Конвенції прав людини, розробленої з урахуванням потреб людей.
Завдання учнів	Учні класифікують власні судження з уроку 1, використовуючи перелік обраних статей з Конвенції Прав людини.
Ресурси	Роздаткові матеріали: Конвенція Прав людини, спрощена версія. Картка потреб з розділу 8, уроку 1.
Методи	Групова робота, дослідження.

Хід уроку

1. На початку уроку вчитель підводить підсумки результатів уроку 2. Він пов'язує поняття потреб та прав людини, робить коротку презентацію з історії прав людини (див. роздаткові матеріали “Історія прав людини”) на 10 хвилин. Це має бути базова інформація.

2. Учні отримують завдання визначити свої власні потреби (які вони обрали) відносно поняття прав людини. Учні працюють у тих самих групах, що й на попередніх уроках над питанням: які права людини є для учнів найважливішими? Чи розуміють вони взаємозв'язки? Чи можуть життєві приклади заповнити деякі прогалини? Для цього використовується роздатковий матеріал. Учитель сам вирішує, яким варіантом роздаткових матеріалів користуватимуться учні: спрощеною версією чи оригінальною. Можливо, стане у нагоді Інтернет за таким посиланням <http://www.un.org/en/documents/udhr/>. Використовуючи спрощену версію, учні мають швидко усвідомити, що права людини відображені у щоденному житті.

Приклад з роздаткових матеріалів:

Перелік базових прав	Ми визначаємо “ПОТРЕБИ”, як:	До якої статті Декларації прав людини вони належать?
<i>Право на життя та існування</i>		
<i>Право кожного на роботу</i>		
<i>Право на приватну власність</i>		
<i>Право голосу</i>		
....		

3. Учні заповнюють роздатковий матеріал, користуючись розробками попереднього уроку. Це буде не так просто, оскільки подані формулювання різні. Ця робота може спричинити дискусію та наштотхнути на рішення, не завжди зрозумілі.

4. Наступним кроком груп є завершення порівняння свого переліку з оригінальною Конвенцією про захист прав людини.

5. Наприкінці уроку розробляється остаточний перелік. Це означає, що групові переліки об'єднуються в єдиний, який буде переданий кожному учневі. За можливості учні можуть створити такий перелік в електронному вигляді. Роздатковий матеріал може бути використаний у вигляді шаблону. Такий перелік може виконати окрема група учнів як домашнє завдання. За необхідності вчитель також може виконати цю роботу.

Урок 3

Дослідження: що думають та знають люди навколо нас?

Учні готують та проводять невелике дослідження з прав людини

Навчальні цілі	Учні поглиблюють свій навчальний досвід через інтерв'ювання дорослих про їх ставлення та знання про права людини. Крім того вони відзначають те, наскільки по-різному можуть трактуватись права людини.
Завдання учнів	Учні поглиблюють свій навчальний досвід через інтерв'ювання дорослих про їх ставлення та знань про права людини. Крім того, вони відзначають те, наскільки по-різному можуть трактуватись права людини. Учні готують дослідження та випробовують його в класі. Дослідження продовжується протягом всього тижня у вигляді домашньої роботи.
Ресурси	Роздаткові матеріали, папір, олівці та ручки.
Методи	Дослідження в групах.

Хід уроку

1. Перелік прав людини виконано класом. У цьому переліку очевидним є: навіть без спеціального вивчення поняття прав людини кожен знає, що люди мають потреби та те, що ці потреби тісно пов'язані зі статтями Конвенції Прав людини. Таким чином учні частково конструюють історію прав людини. Стає очевидним, що кожна людська істота має індивідуальні права і що ніхто не може їх заборонити.

2. Під час третього та четвертого уроку учні проводять кротке дослідження. Вони намагаються знайти оточуючих, хто асоціюється з правами людини тим, як усвідомлюються права людини та до якої міри базові знання з прав людини представлені в житті.

3. Учні готують, проводять та оцінюють невелике дослідження. Вони отримують роз'яснення поняття прав людини та повинні переконатись, як представлені права людини в їх оточенні. Для цього вони отримують роздаткові матеріали. У них представлено: особистісні ставлення опитуваних, знання про права людини та поточна ситуація в країні.

— Чи вважаєте ви важливим, щоб права людини поширювались на весь світ? Чому так? Чому ні?

— Які права мають бути найбільш захищеними у світі?

— Хто за це відповідає?

— Які права мають бути найбільш захищеними у вашій країні?

Учні отримують завдання опитати дорослих (знайомих, друзів, сусідів, перехожих).

Важливим є те, що не потрібно оцінювати з точки зору правильності ставлення, точки зору або знання. Учні повинні отримати та занотувати лише відповіді на запитання.

Проводити інтерв'ю нелегко. Має сенс спершу спробувати провести такі інтерв'ю у класі. Для цього одна група учнів повинна виконувати роль інтерв'юєрів, а інша — роль незнайомих перехожих. Також можна спробувати провести інтерв'ю з друзями або знайомими. Важливо не забути

представити себе та пояснити мету опитування. Однокласники можуть спостерігати за опитуванням та давати конструктивні поради. У цьому процесі всі навчаються.

Потрібно подумати над такими запитаннями:

- Як занотувати відповіді?
- Яким має бути розподіл ролей між групами опитуваних?
- Які результати мають бути представлені на наступному уроці?

Вчитель встановлює часові рамки (тиждень) для проведення інтерв'ю. Краще буде провести це в малих групах.

Урок 4

Права людини діють?!

Представляємо та обговорюємо результати дослідження

Навчальні цілі	Учні дізнаються про різні судження про права людини через презентацію результатів своїх досліджень. Крім того, навчаючись, вони стають здатними демонструвати знання та компетентності.
Завдання учнів	Учні представляють та обговорюють результати дослідження. Вони беруть активну участь у обговоренні всього процесу вивчення теми.
Ресурси	Папір формату А4.
Методи	Групова дискусія, пленарна дискусія.

Інформаційна скринька

Дискусія (обмін думками, або аргументами, з латинського *discussio* означає “аргумент”) є специфічною формою вербальної комунікації між двома або більше людьми, де піднімається одне або більше питань, і де кожна сторона висуває свої аргументи. З огляду на питання, дискусія має відбуватися в дусі поваги сторін. Хороший стиль дискусії вимагає від спікерів надавати можливість та заохочувати точки зору і погляди, що є іншими та відрізняються. Вони повинні висловлюватися та не відкидатися. Особистісними якостями дискусантів мають бути ясність, спокій та ввічливість, що працюватимуть як переваги для обох сторін. У найкращому випадку дискусія має приводити до вирішення проблеми або компромісу, який може прийняти кожна залучена сторона.

У сучасних суспільствах дискусії є цивілізованими, тобто ненасильницькими, та проводяться з метою вирішення конфліктів інтересів і прагнень. Конфлікти таким чином не подавляються, а вирішуються. Шляхом навчання та практики навичок дискусії учні освоюють базові елементи побудови та підтримки миру в суспільстві.

Хід уроку

1. Учні здійснюють своє дослідження про ставлення, знання та впровадження прав людини. Ця інформація знаходиться в центрі уваги.

Представити всі результати роботи не є можливим в рамках одного уроку. Для цього можна об'єднати учнів у три групи. Результати роботи можуть бути представленими в цих групах.

Загальні результати досліджень можуть бути підсумовані на пленарній частині фінальної дискусії.

Важливо, щоб кожен учень робив нотатки на аркуші паперу щодо того, що його вразило, схвилювало або засмутило найбільше.

Ці записи повинні вестись таким чином, щоб їх можна було представити всьому класові.

У нашій країні все ще є багато порушень прав людини.

Я був здивований, що багато людей дали однакові відповіді.

Про права людини взагалі мало знають.

2. Важливо, щоб у кінцевій дискусії вчитель не підкреслював, що про права людини все відомо. Учні повинні бути мотивованими та заохоченими думати про права людини і бути критичними.

3. Перші висловлювання можуть бути занотовані та вивішені на дошці. Всі повинні ознайомитись з ними в тиші. Далі можна розпочати дискусію, яка враховуватиме:

- о Процес вивчення

- о Нові знання

- о Досвід інтерв'ю

- о Ідеї, як продовжити роботу над темою прав людини в класі та індивідуально.

Важливо в цьому розділі кожному, хто залучений до процесу (вчитель, учні, школа, ін.), з'ясувати, як працювати над темою надалі. Права людини є темою, що не може розглядатись як завершена.

РОЗДІЛ 9: ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ Початковий рівень

Медіа в дії: я б зробив це, якби міг!

9.1. Готуємо виставку медіазасобів.

Старі та нові медіа засоби — що ми маємо та що знайшли?

9.2. Сила знань та навичок!

Учні готуються до демонстрації технічного потенціалу медіазасобів.

9.3. Час для презентації!

Групи або окремі учні демонструють свої технічні медіанавички.

9.4. Ми плануємо медіапродукт.

Як ми застосуємо наші навички? — Учні погоджують тему та план.

Розділ 9: Ключове поняття “медіа” у початковій школі

Базова інформація для вчителя: практичні компетентності у використанні медіазасобів є важливими для участі в демократичних процесах

У вступній частині навчально-методичного посібника “Освіта для демократичного громадянства” існує пояснення трьох видів компетентностей. Даний розділ присвячений медіакомпетентності. Медіакомпетентність є однією з найважливіших, що дає можливість людині брати не тільки пасивну, а й активну участь у житті громадянського суспільства. Для інтегрування цього підходу необхідно звернути увагу на три наступні компетентності:

Демократичні компетентності

Компетентність в політичному аналізі та судженні	Компетентність у використанні методів	Компетентність у прийнятті демократичних рішень та дій
Здатність аналізувати та обговорювати політичні події, проблеми та протиріччя...	Набуття здатності та вміння знаходити й опановувати інформацію, використовувати медіакомунікацію...	Здатність оцінювати політичну участь інших та робити відповідний вибір стратегії дій...

Другий пункт таблиці — компетентність у використанні методів — включає медіакомпетентність як центральний елемент. У наступному розділі основна увага спрямована на здатність працювати з існуючими медіа, використовувати можливості та знати їх межі. У медіаосвіті в медіакомпетентності розрізняються наступні виміри:

Технічна медіакомпетентність:

Необхідність правильно користуватись медіаресурсами та знати про всі пов'язані з ними творчі можливості.

Культурна медіакомпетентність:

Бути обізнаним з медіа кодексами та всіма естетичними і соціальними формами висловлювання. Досвідчені користувачі здатні розуміти медіакодекси (правила) та можуть створювати медіатвердження, розуміти їх, здатні використовувати їх для подальших потреб.

Соціальна медіакомпетентність:

Здатність використовувати різні форми комунікації. Стосунки та різноманітні можливості у налагодженні стосунків здійснюються завдяки ЗМІ так само, як і через різноманітні форми так званих “соціальних засобів”.

Рефлексивна медіакомпетентність:

Медіакритика. Користувач здатний аналізувати функції медіа та свою поведінку стосовно медіа у критичному вимірі та будь-якому часі.

Очевидним є те, що усвідомлення цих чотирьох вимірів і використання медіа колективно або окремими учнями не включає всього обсягу медіаосвіти. Однак з нею пов'язані цілі та основні стратегії. Безпосередній зв'язок існує між технічною медіакомпетентністю вчителів та частотою використання медіа у класі під час вивчення розділу. Більшість вчителів відверто стверджують, що во-

ни недостатньо знають, як користуватись різноманітною технікою та які можливості це дає класу. Всі результати доводять одне: вчитель тим більше дізнається про медіа, чим частіше він застосовує такі засоби у класі під час навчання. У даному розділі ми підкреслюємо ці аспекти, які є основними: практична медіакомпетентність вчителя та учня. Досягненню саме цієї мети присвячена тема розділу.

Мета Освіти для демократичного громадянства полягає у підтримці формування компетентностей у трьох сферах. Даний розділ присвячений наступним типам компетентностей:

Компетентність у...		
...політичному аналізі та судженні	... використанні методів	... прийнятті демократичних рішень та дій
**	*	***

Інструменти для учнів

У цьому розділі учні будуть використовувати наступні інструменти. Вчитель повинен вирішити, чи потрібна всім, або деяким учням, додаткова підготовка для використання даних інструментів.

- х Дослідження у бібліотеках
- х Дослідження в мережі Інтернет
- 0 Проведення інтерв'ю та опитувань
- 0 Інтерпретація зображень
- х Ментальна карта
- х Створення плакатів
- х Організація виставок
- х Планування та представлення презентацій
- 0 Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій в форматі PowerPoint
- 0 Написання газетних статей
- 0 Постановка вистав
- 0 Ведення дебатів

Розділ 9: Медіа в дії: я б зробив це, якби міг!

Практичні компетентності у використанні медіазасобів є важливими для участі в демократичних процесах

Тема уроку	Навчальні цілі	Завдання для учнів	Ресурси	Методи
Урок 1: Готуємо виставку медіа засобів.	Учні дізнаються, що важливим є знання технічних деталей медіазасобів і що необхідно цьому приділити увагу. Вони самостійно готують медіавиставку з власних та шкільних засобів.	Учні намагаються описати медіазасіб, який вони знають, та його функції. Вони збирають та описують різні медіа та готують виставку в класі.	Медіа (фотоапарат тощо), роздаткові матеріали.	Бесіди, групова робота, домашня робота.
Урок 2: Сила знань та навичок!	Учні дізнаються про різноманітність обмеженої кількості медіазасобів, що вони можуть використати. Вони отримують базову інформацію про ЗМІ та те, як застосовує медіа вчитель.	Підготовка медіавиставки у класі, поглиблення розуміння специфічної роботи з медіазасобами.	Особисті та шкільні медіазасоби, роздатковий матеріал для вчителя ТН 9.1 / ТН 9.2. Роздатковий матеріал для учнів SH 9.1 / SH 9.2.	В залежності від матеріалів, що бере вчитель для уроку.
Урок 3: Час для презентації!!	Учні стають спеціалістами з техніки (відповідно до обраного засобу). Вони знають, як представити інформацію.	Учні представлені в групах як спеціалісти з відповідно обраних медіазасобів.	Медіазасоби, індивідуальні засоби для презентацій.	Групові презентації.
Урок 4: Ми плануємо медіапродукт.	Учнями демонструється отримана медіакомпетентність. Вони обирають тему та необхідні медіазасоби.	В малих групах та на пленарній дискусії клас вирішує, яку тему обрано для участі в демократичному процесі. Ця тема буде опрацьована через використання медіа.	Роздатковий матеріал: форма для обраних медіазасобів для обраної теми.	Групова робота, процес прийняття рішень на пленарній сесії.

Урок 1

Готуємо виставку медіазасобів

Старі та нові медіазасоби — що ми маємо та що знайшли?

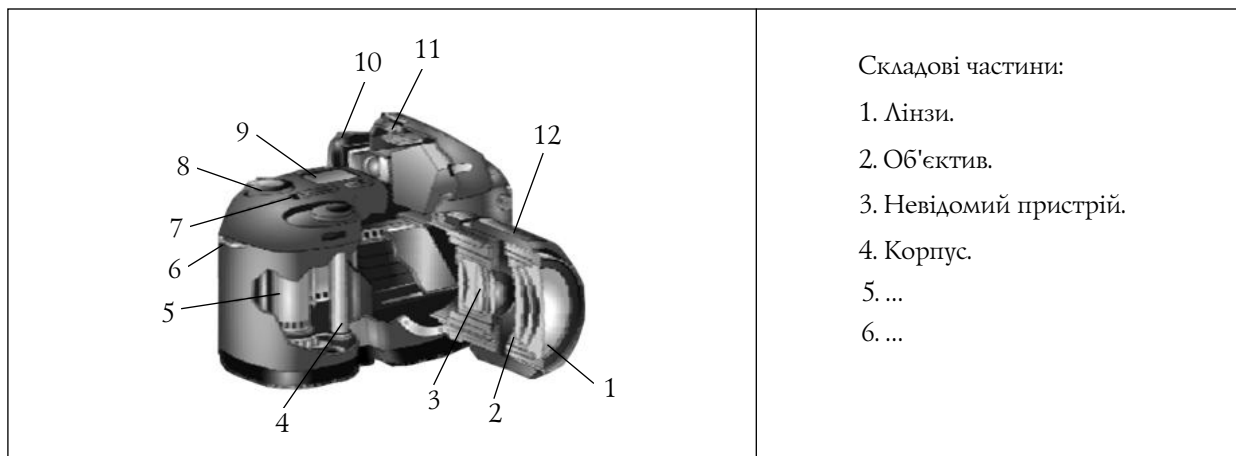
Навчальні цілі	Учні дізнаються, що важливим є знання технічних деталей медіазасобів і що необхідно цьому приділити увагу. Вони самостійно готують медіавиставку з власних та шкільних засобів.
Завдання учнів	Учні намагаються описати медіазасіб, відомий їм, та його функції. Вони збирають та описують різні види медіазасобів та готують виставку в класі.
Ресурси	Медіа (фотоапарат та ін.), роздаткові матеріали.
Методи	Бесіда, групова робота, домашня робота.

Хід уроку

1. Щоб учні краще опанували тему, вчитель приносить певний вид медіазасобу до школи (напр., фотоапарат, проектор слайдів, комп'ютер, мобільний телефон, стару кінокамеру, касетний магнітофон, проектор тощо). Також необхідно взяти інструкцію користувача. Спочатку вчитель ці речі тримає у себе.

2. На початку уроку медіа знаходиться на столі посередині класної кімнати. Учні отримують завдання описати цей засіб (напр., фотоапарат) не знаючи його. Вони роблять це, створюючи малюнок фотоапарату, де позначають всі частини, які бачать, та називають їх (приклад — зображення на малюнку). Важливо, щоб учні зобразили й незнайомі частини, у такому випадку вони не дають пояснень до них.

Так приблизно має виглядати малюнок учнів:

Чим складніший засіб, тим складніше буде його описати та виконувати завдання. Важливо, щоб учні не боялись цього робити. Вони повинні знати, що даний засіб може надавати різні можливості і що про це варто дізнатись.

Варіант: учитель також може завчасно підготувати для проектора заготовку з надписами деталей виробу для подальшої презентації.

3. Вчитель дає інструкцію групі учнів (або видає її раніше — за день до уроку, а клас не інформує про це). У залежності від засобу іноді може бути неможливим описати всі деталі. Але це не є обов'язковим.

4. Далі вчитель пояснює мету та процедуру всього розділу.

а) виставка медіазасобів, принесених з дому та взятих у школі (урок 2);

б) знайомство з одним із засобів, його функціями та можливостями, представлення його іншим (урок 3 — залежно від кількості додаткових засобів на уроках);

в) коли про фотоапарат вже все стає відомо, клас вирішує, яким може бути їх медіапродукт (фільм, аудіоісторія, фотовиставка, фотоісторія тощо) та розробляють перший план (урок 4).

5. Потім учитель збирає ідеї учнів та дає чіткі інструкції стосовно виставки всіх засобів у класі. Він дає приклади опису медіазасобів учням (роздатковий матеріал).

Увага: медіазасоби, що належать школі, можуть також стати частиною виставки. Учні, які не принесли нічого в школу, або ті учні, що отримали додатковий час, готують опис шкільних засобів та приносять їх на виставку.

Урок 2**Сила знань та навичок!****Учні готуються до демонстрації технічного потенціалу медіазасобів**

Навчальні цілі	Учні дізнаються про різноманітність обмеженої кількості медіа, що вони можуть використати. Вони отримують базову інформацію про ЗМІ та те, як застосовує медіа вчитель.
Завдання учнів	Підготовка медіавиставки у класі, поглиблення розуміння специфічної роботи з медіазасобами.
Ресурси	Особисті та шкільні медіазасоби, Роздатковий матеріал для вчителя ТН 9.1 / ТН 9.2. Роздатковий матеріал для учнів SH 9.1 / SH 9.2.
Методи	У залежності від матеріалів, що обере вчитель для уроку.

Хід уроку

1. Після уроку вчитель (або група підготовлених учнів) готує стіл, де будуть демонструватись медіазасоби. У випадку, якщо кімната закривається на ключ, учні можуть завчасно поступово монтувати виставку. Вчитель супроводжує учнів та відповідає на їх запитання під час роботи. До роботи також можуть бути залучені батьки.

2. Розпочати урок можна з того, що вчитель оголосить про відкриття гарно оформленої виставки. Також можна призначити відповідальних за виставку учнів ("експертів виставки"), які будуть підтримувати своїх колег. Вернісаж засобів може бути здійснений спершу шляхом представлення учнями самих себе та описом своїх засобів. Очевидним є те, що базовими принципами організації виставки є обережність та відповідальність.

3. Далі складається список, у якому зазначається, яка група учнів з якими працюють засобами працює. Також розробляються часові рамки. В залежності від кількості учнів у класі та кількості обраних медіазасобів може знадобитись додатковий урок для презентацій (див. роздаткові матеріали для учнів).

Список повинен бути доступним іншим учням та може слугувати навчальним засобом. Він може виглядати так:

Вид медіазасобу	Члени групи	Дата та час презентації і необхідний час для її підготовки
Відеомагнітофон	Славко, Марія, Юрко, Ганна	Середа, 14 лютого, 09.00; 20 хвилин
Цифрова камера	Оленка, Ліза, Софійка, Іванко	Середа, 14 лютого, 09.00; 20 хвилин
.....		

4. Додатково до цього уроку вчитель готує матеріал, який він представить учням після виставки (10 хв.). Для цього є два варіанти. Добре поінформовані вчителі також готують інші матеріали.

Медіа в демократії. Вчитель має продемонструвати учням роль медіа у нашому суспільстві. Для цієї вікової групи може стати в нагоді та базова інформація, що надає можливість поступового пізнання (див. Роздаткові матеріали для вчителя 9.1).

Працюємо з телебаченням. Як альтернативу для роботи учнів учитель може приготувати тему “Працюємо з телебаченням” (див. Роздатковий матеріал для вчителя 9.2).

Зміст цих двох тематик не повинен оцінюватись вчителем. Їх функція полягає у посиленні знань учнів. Іноді в процесі передачі знань учні не усвідомлюють всі деталі. Це може бути пов’язано з різноманітними труднощами. Саме тому вчитель повинен вирішити, що він очікує від учнів.

Урок 3**Час для презентації!!!****Групи або окремі учні демонструють свої технічні медіанавички**

Навчальні цілі	Учні стають спеціалістами з техніки (відповідно до обраного засобу). Вони знають, як представити інформацію.
Завдання учнів	Учні представлені в групах як спеціалісти з обраних медіазасобів.
Ресурси	Медіазасоби, індивідуальні засоби для презентацій.
Методи	Групові презентації.

Хід уроку

1. Цей урок готується учнями (або серія уроків, залежно від кількості презентацій). Презентації є в центрі уваги. Роль вчителя полягає у супроводі команд (груп) під час підготовчої фази. В залежності від презентаційних навичок учнів це завдання може стати досить складним.

2. Учні повинні ретельно подумати про те, як вони хотіли б представити свою інформацію під час презентацій. Можна використовувати різні засоби з інформаційної скриньки для учнів:

Насамперед, слід звернути увагу на такі засоби:

- створення плакатів;
- створення матеріалів для кодоскопа;
- розробка та представлення презентацій.

Деякі групи можуть спробувати продемонструвати свої презентації. З точки зору вчителів, можливість представлення презентації вчителю або однокласникам включає можливість отримання зворотного зв'язку і може додати впевненості та позитивно вплинути на майбутні презентації. У контексті ОДГ/ОПЛ велике значення має формування основної компетентності — застосування методів у представленні власної інформації та точки зору у вільній та у переконливій манері.

Урок 4

Ми плануємо медіапродукт

Як ми застосовуємо наші навички? — Учні погоджують тему та план

Навчальні цілі	Учнями демонструється отримана медіакомпетентність. Вони обирають тему та необхідні медіазасоби.
Завдання учнів	В малих групах та на пленарній дискусії клас вирішує, яку тему обрано для участі в демократичному процесі. Ця тема буде опрацьована через використання медіа.
Ресурси	Роздатковий матеріал: форма для обраних медіазасобів для обраної теми.
Методи	Групова робота, процес прийняття рішень на пленарній сесії.

Хід уроку

1. Учні разом з учителем обирають тему (використовуючи інформацію про користування медіазасобами). Цю тему вони будуть документувати, використовуючи медіазасоби. Тема може бути обрана відповідно до галузі ОДГ/ОПА. Отже, можуть вирішити провести документування всіх дитячих майданчиків у їх мікрорайоні та занотувати про всі їх недоліки. Цей матеріал може бути відісланий відповідальним організаціям та опублікований у місцевій пресі. Можливо також задокументувати будівництво, що відбувається досить довго (використовуючи фото та звук), та розробити цікавий звіт. Також учні можуть створити аудіо-, або фотоісторію.

Урок 4 присвячено вибору тематики. Більше того, учні з'ясують, які саме засоби вони використають.

2. Насамперед, учитель представляє план для вибору тематики того, що буде задокументовано через використання медіа. Якщо вчитель хоче залишити тему відкритою, він надає можливість висловитись учням та складає список ідей. Це може здійснюватись у малих групах і далі представлятися на пленарній дискусії. Потім може бути розроблений спільний перелік на фліпчарті.

Пошук теми, що подобається всім, є складним завданням та може стати добрим тренінгом і практикою пошуку компромісів (це так само може бути оцінено вчителем).

3. Далі учні розвивають у групах першу ідею, використовуючи такий засіб, як “Ментальна карта” з інструментів для учня.

4. Цією ідеєю можна обмінятися у класі. В цьому випадку учні вперше створюють ментальну карту, вчитель повинен обговорити окремі кроки та може навіть надати приклади на дошці.

1) напишіть свою тему посередині на великому аркуші паперу та обведіть у коло;

2) намалюйте тонкі лінії, що йдуть від кола. На кожній лінії напишіть підтеми, що відповідають основній, означеній всередині кола;

3) від тонких ліній можете додати ще тонші лінії для субкатегорій або питань, що відносяться до підтем на тонких лініях;

4) намагайтесь знайти якомога більше понять та напишіть їх правильне визначення. Ви можете використовувати різні розміри шрифтів, символи та кольори.

5. Наступний крок у тих самих групах (також це можна зробити всім класом) — подумати про те, які медіазасоби бажали б використати (див. роздаткові матеріали: форма для відбору медіазасобів для обраних тем).

Якщо ці пропозиції були розроблені у групах, то отримані результати мають бути узагальнені.

6. Під час пленарної дискусії може бути знову піднято питання відповідальності:

- Про який вид відповідальності йде мова, хто реєструє під час роботи малюнки, записи та фото?
- Що означає захист особистих прав?
- Кого ми можемо опитати або інформувати?

7. Розділ 9 завершує цей крок. Робота над обраною темою може бути здійснена через відповідний контекст, звідки її було взято.

Базовий матеріал для вчителя

Розділ 9 — Роздатковий матеріал для вчителя 1: Роль медіа у демократичному суспільстві

У демократії медіа знаходяться на боці населення та правди. Вони об'єктивно та змістовно інформують про події. Точки зору та судження повинні виголошувати чітко (наприклад, слід бачити чітку різницю між повідомленням та коментарем). Також зрозумілим має бути те чи людина чітко знає факти чи лише має припущення, але не має жодної підтвердженої інформації.

Більше того, існує така різноманітність ЗМІ, що призводить до виникнення нових засобів, а також до заміни одних ЗМІ іншими. Користувач повинен мати можливість бути проінформованим щодо можливості висловлення власної точки зору.

В умовах диктатури ЗМІ знаходяться на стороні правлячих кіл. ЗМІ намагаються підтримати владу та правлячі кола через всі засоби пропаганди (укриття інформації, насаджування інформації, емоційні техніки надання інформації тощо).

Однак існує й інший підхід. Він характеризується статусом ЗМІ: чи є вони незалежними від офіційних правил мовлення — живемо ми в демократії, чи ні. Свобода слова та свобода преси є основними правилами демократії. Більше того, завдяки ЗМІ сталося багато щасливих випадків, у тому числі й у сфері “успішні історії” у галузі прав людини. Неодноразово прес-релізи, телевізійні інтерв'ю та інші візуальні повідомлення приводили до звільнення з в'язниць людей, які були ув'язнені з політичних причин. Траплялося також, що люди надсилали СМС з мобільних телефонів, які застерігали від катастрофи.

Саме тому кожен громадянин має бути стривожений, коли в умовах демократії відбувається консолідація ЗМІ: це означає, що всі ЗМІ коментують одну й ту ж подію однаковою способом, навіть якщо у суспільстві існують різні точки зору.

Завдяки критичним поглядам та публікаціям, люди стають поінформованими, та є шанс, що зі згаданої консолідації можуть зірвати маску. Однак такий факт не можна недооцінювати, адже більшість громадян може користуватися лише консолідованими ЗМІ.

Проте існує також питання відповідальності, яку повинні взяти на себе ЗМІ: чи можу я бути впевненим, як журналіст, що мій матеріал є правдою? Це моє критичне ставлення чи я лише хочу бути першим, щоб повідомити про скандал?

Використовуючи медіазасоби, ми випробовуємо владу. Які б записи та фото не були опубліковані, все це має здійснюватись з високою відповідальністю. Хто б це не робив, йому доведеться усвідомлювати свою значущість для демократії.

Базовий матеріал для вчителя

Розділ 9 — Роздатковий матеріал для вчителя 2: Працюємо з телебаченням

1. Чому діти знаходяться під таким впливом ЗМІ?

Телебачення пропонує постійні зміни, відпочинок та пригоди. Натисканням кнопки ви потрапляєте у світ — реальний або уявний, причому це ви здійснюєте без будь-яких зусиль — фізичних чи емоційних. Завдяки так званій прокрутці запису у вас є можливість повертатися від одних подій до інших. Діти часто асоціюють себе з певними особистостями та характерами з різних телепередач та шоу, вони використовують телебачення для отримання інформації, а також тоді, коли їм просто нічого робити.

2. Скільки часу діти проводять перед телевізором щодня?

У Східній Європі загальний середній час, який проводять діти з 3 до 13 років перед телевізором становить 90 хвилин. І тільки 60% дітей потім вимикають телевізор. Більше того, вони продовжують робити свої справи при увімкненому телевізорі. Батьки намагаються привернути увагу дітей до інших речей та вводять такі правила: не потрібно дивитись усі передачі підряд, потрібно переглядати тільки ті телепередачі, що відповідають їх віку та є для них важливими.

3. Чи багато дітей занадто довго дивляться телевізор?

Так звані “телезалежні” проводять перед телевізором час навіть тоді, коли здійснюють іншу діяльність (вчать, грають, спілкуються з друзями). Існує певна кількість дітей, що так поведуться. Не обов’язково є проблемою, якщо діти багато дивляться телевізор. Проблемою є, коли щось відбувається у сім’ї, або з дитиною. Тому споживання телебачення може бути показником того, що дитина шукає виходу зі складної ситуації.

4. Що полюбляють дивитись діти різного віку?

Малі діти більш за все полюбляють дивитись такі програми, де вони вивчають щось, наприклад мультфільми, казки або пригоди. З шести років діти починають цікавитись ґендерними ролями. Хлопчики дивитись фільми, де вони можуть себе ототожнити з чоловіками-героями, дівчаткам подобаються шоу та музичні програми, де важливу роль грають сім’ї та тварини. Однак, разом з тим вони починають дивитись і програми для дорослих. Саме тут батьки мають бути дуже обережними, і коли вони знають зміст передачі завчасно, то можуть уникнути перегляду дитиною небажаної програми.

5. Як впливає телебачення?

Телебачення може розслабляти, але може й збуджувати дитину. Це пов’язано з тим, що у передачах швидко змінюються образи, звучать різкі звуки, особливо у мультфільмах та серіалах. У дитини може скластися враження, що саме таким чином побудований та функціонує світ. Більше того, телебачення залишає наслідки та тривожить почуття. Так само, як і дорослі, діти реагують на радість, страх та агресію. Все це — справжні наслідки телебачення — протиріччя можуть створити проблему. Тому перегляду передач специфічних жанрів слід уникати.

6. Які інформаційні програми є особливо корисними для дітей?

Більшість каналів пропонують спеціальні програми для дітей, що надають інформацію та знання про світ. Існують навіть інформаційні канали для дітей. Вони створені таким чином, щоб діти могли просто та легко все зрозуміти. Більше того, новини для дорослих, що показують під час обіду та

вранці, найчастіше уникають зображень, що є неприйнятними для дітей. Однак дорослі повинні бути готовими до пояснення дітям того, чого діти не розуміють.

7. Наскільки важливим є телебачення в порівнянні з іншими ЗМІ?

Для дітей молодшого віку телебачення — це найбільш вживана форма ЗМІ. З часом різноманітні форми медіа (CD — диски, MP3 — плеєри, телебачення через Інтернет) стають важливими, однак екран залишається основним джерелом інформації та обговорення. Батьки малих дітей піклуються про те, щоб вони мали можливість отримувати інформацію з різних ЗМІ: телебачення — для поточних справ та релаксації, радіо — для прослуховування музики протягом дня та отримання деяких новин, книги — для розвитку уяви та мовних навичок, комп'ютер та Інтернет — для того, щоб діти ставали незалежними у навчанні та спілкуванні з іншими.

8. Для чого телебачення є корисним, а для чого — не дуже?

Діти, які дивляться різноманітні програми (новини, ток-шоу, серіали тощо), обізнані з багатьма сучасними подіями та фактами щоденного життя. Телебачення, однак, не дуже добре допомагає в тому, щоб вирішувати проблеми. Якщо у вас відбувається конфлікт, або ви намагаєтеся вибрати кращий шлях для вирішення певних питань, самі тільки факти не допомагають в цьому. У такому випадку телебачення ніколи не замінить допомоги школи або батьківського виховання.

9. Яка роль дорослих у вихованні ставлення до телебачення?

Іноді діти імітують дорослих при використанні ЗМІ. Коли дорослі читають газети, їхні діти будуть їх у цьому копіювати. Якщо дорослі проводять багато часу перед телевізором, діти також будуть це робити. Батьки ніколи не повинні нарікати на звички дітей щодо перегляду телепередач, а саме: мають стати достойним прикладом. Вони не повинні безцільно переглядати телепередачі, а мають стати критичними глядачами.

10. Яким чином батьки можуть спонукати дітей стати розсудливими глядачами?

Батьки не повинні забороняти перегляд телепередач, вони мають переглядати передачі разом з дітьми та пояснювати їм, чому одні програми є корисними, а інші ні. Телебачення також не можна використовувати як нагороду або покарання. Необхідно знаходити правильний баланс. Діти повинні мати достатньо часу для реального досвіду — проведення часу з друзями, гри, перебування на природі, у місті та спілкування з іншими людьми.

Посібник для учнів

I. Роздаткові матеріали для учнів

II. Інструменти для учнів

I. Роздаткові матеріали для учнів

Вступ

Дорогі учні!

Це — ваш власний підручник. На його сторінках ви знайдете різноманітний роздатковий матеріал для використання в класі та вдома.

Вчитель розповість, як користуватися ним, а ви самі зможете вирішити, коли матеріал буде вам корисний.

Деякі матеріали ви будете використовувати самостійно. Інші — вам будуть потрібні для спільної роботи з однокласниками.

У посібнику є матеріали, з яких ви вирізатимете частини, або на яких слід буде робити записи.

Тут є як легкі завдання, так і більш складні, над якими вам доведеться поміркувати.

Якщо вам потрібна буде допомога, то можете скористатися скринькою інструментів, вміщеною наприкінці книги.

Ми бажаємо вам успішної роботи та багато нових ідей!

Зміст

Розділ 1: Ідентичність: Я у своїй громаді

- о “Я люблю...”, “я не люблю...” (таблиця)
- о Шаблон герба (1.3)
- о 3-й крок дискусії

Розділ 2: Різноманіття та плюралізм: Вдома в Європі

- о Мапа Європи
 - Країни та столиці Європи
 - Прапори Європи
 - Річки Європи
 - Гори та ландшафти Європи
- о Портрет країни

Розділ 3: Рівноправність: Меншини та більшість

- о Таблиця для записів (таблиця статистики, таблиця інтерв'ю)
- о Статистичний листок
- о Картки зі словами та балами

Розділ 4: Конфлікт: Правила дозволяють вирішувати конфлікти

- о Спільні та індивідуальні проблеми/конфлікти
- о Картки для голосування

Розділ 5: Правила та закон: Основи життя разом

- о Права, відповідальність та правила у нашій школі
- о Картки для голосування
- о Критерії хороших правил

Розділ 6: : Сила та влада: Я — бос! Це так?

- о Супергерой?
- о Схема політичного представництва
- о Інформація про вибори

Розділ 7: Відповідальність: я — за екологію... моя школа також

- о Хто яку відповідальність несе?
- о Хто за що відповідає?

Розділ 8: Права та свободи: Що важливо для мене? Для тебе? Для інших?

- о Завдання для вибору між бажаннями та потребами
- о Права людини: порівняльний лист
- о Дослідження з прав людини

Розділ 9: Засоби масової інформації. Медіа у дії: Я б зробив це, якби міг!

- о Презентаційні картки: для короткого опису засобу

Роздаткові матеріали до розділу 1, урок 1

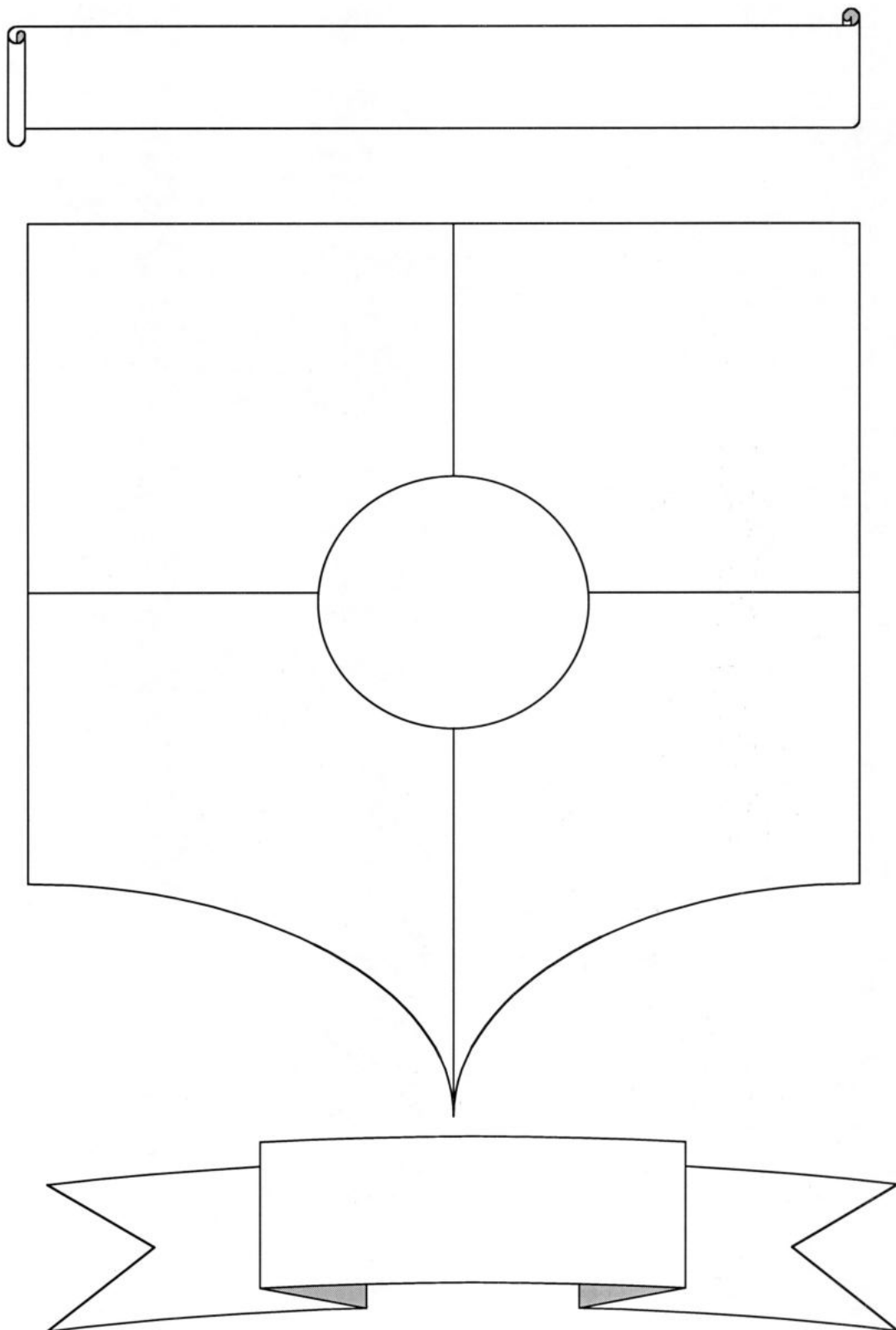
Таблиці “Я люблю...”, “Я не люблю...”

Що я люблю та роблю				
стать: _____				
	Я люблю та роблю	Я не люблю, але роблю	Я не люблю і не роблю	Я не роблю, але хотів би зробити
1				
2				
3				
4				
5				

Що люблять та роблять інші				
	Я люблю та роблю	Я не люблю, але роблю	Я не люблю і не роблю	Я не роблю, але хотів би зробити
1				
2				
3				
4				
5				

Роздаткові матеріали до розділу 1, уроки 2, 3:

Шаблон герба

Роздаткові матеріали до розділу 1, урок 4:

3-й крок дискусії

1

Що я можу зробити...

2

Ми можемо використати
в школі...

3

Ми можемо використати
поза школою...

Роздаткові матеріали до розділу 2, урок 1:

Мапа Європи (збільшити до розміру А3)

- Замалюй країни різними кольорами.
- Напиши назви країн та столиць.
- Де ти живеш? Замалюй свою країну та підпиши назву.
- Назви моря, зображені на мапі.
- Напиши назви найбільших річок, що є на мапі.
- Що ще тобі хотілось би написати на мапі?

Роздаткові матеріали до розділу 2, урок 1:

Країни та столиці Європи

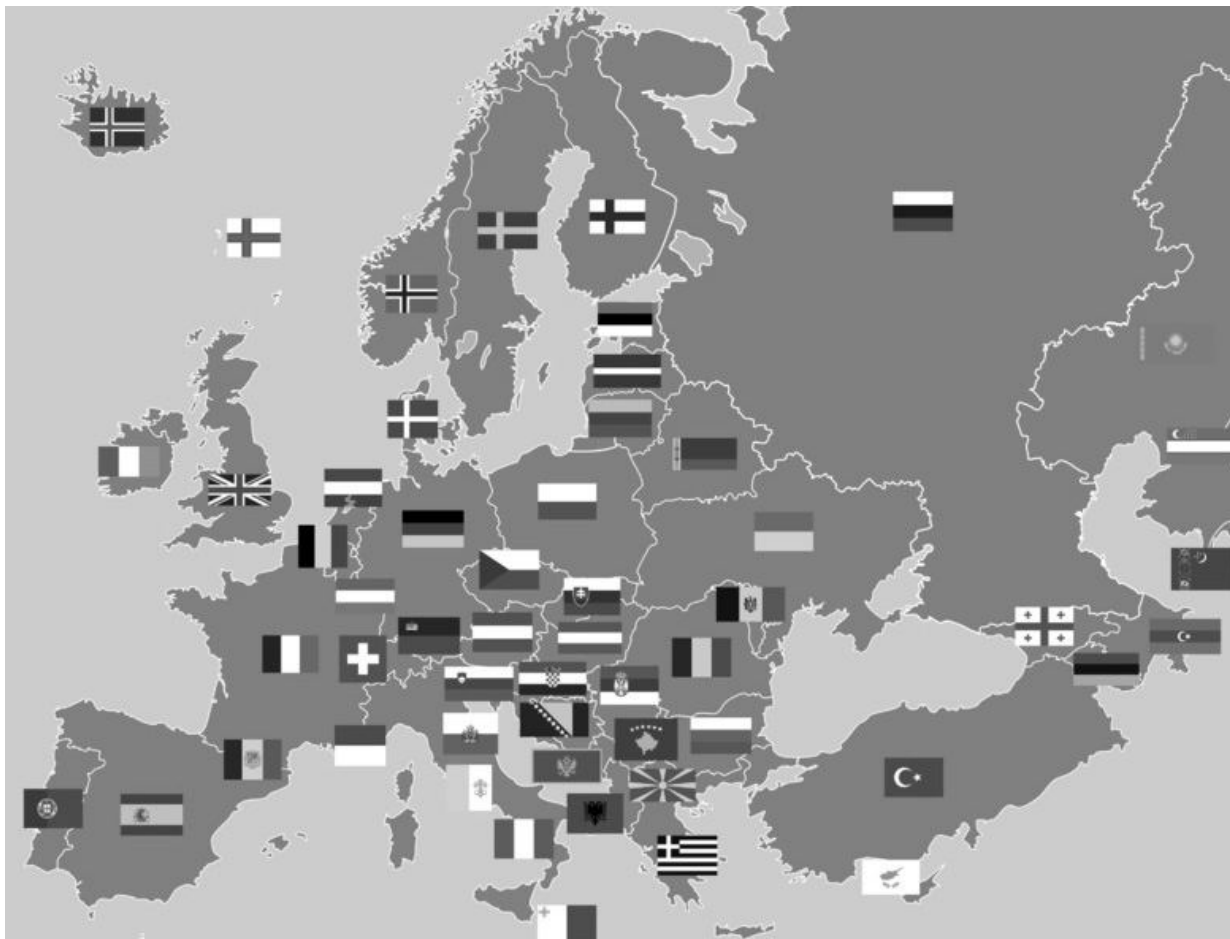
Підпиши міста та країни Європи на своїй контурній мапі

(www.worldatlas.com)

Роздаткові матеріали до розділу 2, урок 1: Прапори Європи

Заповни прапори Європи у країнах, зображених на твоїй контурній мапі.

(wikimedia.org)

Який твій улюблений прапор?

Роздаткові матеріали до розділу 2, урок 1:

Річки Європи

Знайди ці річки на мапі, зображеній нижче, та напиши їх назви на своїй мапі Європи.

Дунай	Волга
Рейн	Одер
По	Луара
Дніпро	Сена
Рона	Вісла
Ельба	Ебро
Урал	Тібер
Шенон	Темза
Тагус	Дон

(www.worldatlas.com)

Роздаткові матеріали до розділу 2, урок 1:

Річки та ландшафти Європи

Знайдіть ці гори на мапі, зображеній нижче, та напишіть їх назви на своїй мапі Європи

Альпи
Гори Кьелен
Карпатські гори
Піренеї
Апеніни
Уральські гори
Балканські гори
Дінарські Альпи
Кавказ
Масета

(www.worldatlas.com)

Роздаткові матеріали до розділу 2, уроки 2, 3:

Портрет країни

Портрет країни

Наша країна –

Прапор нашої країни такий:

Назва столиці:

Таким є контур кордонів нашої країни:

У нашій країні проживає

_____ мешканців.

У нашій країні розмовляють такими мовами:

Національна страва у нашій країні:

Великі річки, озера та гори називаються:

Так у нашій країні кажуть:

Hello _____

Good-bye _____

How are you? _____

My name is _____

Наша країна відома таким:

Роздаткові матеріали до розділу 3, урок 2:

Таблиця для записів

Таблиця статистики:

Діяльність	Хлопчики	Дівчатка

Таблиця інтерв'ю:

1. Питання:
2. Питання:
3. Питання:

Роздаткові матеріали до розділу 3, урок 3:

Статистичний листок

100														
98														
96														
94														
92														
90														
88														
86														
84														
82														
80														
78														
76														
74														
72														
70														
68														
66														
64														
62														
60														
58														
56														
54														
52														
50														
48														
46														
44														
42														
40														
38														
36														
34														
32														
30														
28														
26														
24														
22														
20														
18														
16														
14														
12														
10														
8														
6														
4														
2														
0														
Діяльність	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂

Роздаткові матеріали до розділу 3, урок 4:

Картки зі словами та балами

слова	бали
Панки	
Люди похилого віку	
Скейтери	
Політики	
Проповідники	

Роздаткові матеріали до розділу 4, урок 1:

Наші проблеми — мої проблеми

Спільні та індивідуальні проблеми/конфлікти

Спільні проблеми/конфлікти торкаються всіх учнів. Рішення спільних проблем/конфліктів може мати різний вплив на окремих учнів. Приклад: У класі буває дуже шумно.	Індивідуальна проблема/конфлікт впливає тільки на одного або на окремих учнів у класі. Вирішення цієї проблеми вплине тільки на одного учня. Приклад: Іноді я дуже хочу їсти під час уроку.
---	---

Знайдіть інші приклади:	

Роздаткові матеріали для учнів до розділу 4, урок 3:

Картки для голосування

1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5
1	2	3	4	5

Роздаткові матеріали до розділу 5, урок 1:
Права, відповідальність та правила у нашій школі

Права	Відповідальність	Правила
<i>Безпека у класній кімнаті</i>	<i>Дотримуйся правил, щоб бути у безпеці</i>	<i>Не бігай по класу</i>

Роздаткові матеріали до розділу 5, урок 3:

Картки для голосування

За	Проти	Утримався
+	—	
+	—	
+	—	

Роздаткові матеріали до розділу 5, урок 4:**Критерії хороших правил****Критерії хороших правил****Наше правило таке:**

Напиши власний список у поданій таблиці та перевір своє правило

	Так	Ні

Підсумок:

Ми думаємо, що правилом є: _____
Тому, що

Роздаткові матеріали до розділу 6, урок 1:

Супергерой?

Супергерой?

Напишіть, що голова класу буде здатний/а здійснити та за що він/вона буде відповідальним/ою.
Чи стане голова класу супергероєм? Подумай про це...

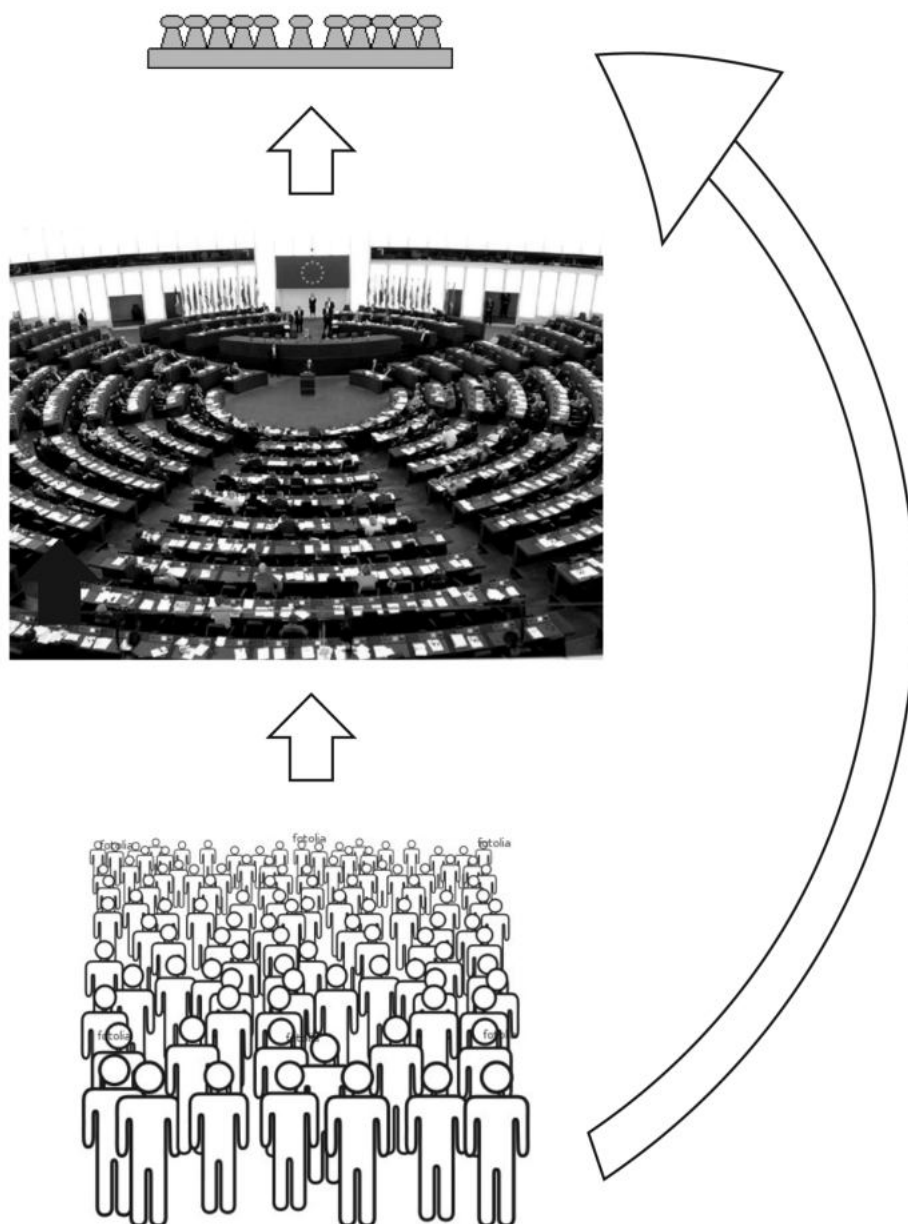

Роздаткові матеріали до розділу 6, урок 2:

Схема політичного представництва

Розстав ці слова:

Парламент	Народ	Уряд
-----------	-------	------

Роздаткові матеріали до розділу 6, урок 3: Інформація про вибори

Запитай батьків про вибори. Запиши їх відповіді.

Коли востаннє ви ходили на вибори?

Що це були за вибори?

Де вони відбувались?

Як вони пройшли?

.....

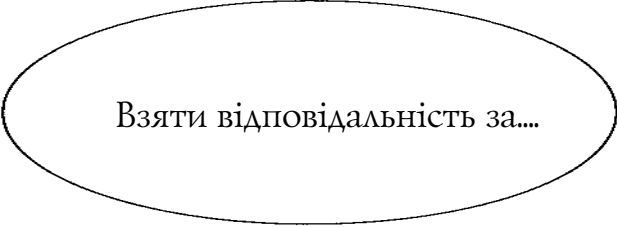
Запитай у батьків про вибори. Запишіть їх відповіді.

Коли востаннє ви ходили на вибори?

Що це були за вибори?

Де вони відбувались?

Як вони пройшли?

Роздаткові матеріали до розділу 7, урок 1:**Хто яку відповідальність несе?**

 Взяти відповідальність за...

... мою собаку	 мого кота
... мою рибку	... дитину
... професію	... групу людей
... сім'ю	... озеро
... забезпечення водою	 їжу
... самого себе	... своє шкільне подвір'я
... за	... за
... за	... за
... за	... за

Роздаткові матеріали до розділу 7, урок 4:**Хто за що відповідає?**

Взяття відповідальності, розподіл відповідальності		
Наприклад: екологія		
Місце/Ситуація:	Яку відповідальність несе ця людина?	
Клас	Вчитель:	Учень:
Школа	Директор:	Вчитель/учень
Країна	Керівник країни:	Народ:
?		

Роздаткові матеріали до розділу 8, урок 1:

Завдання для вибору між бажаннями та потребами

— Коли група обере 10 фотографій з усієї колекції, 5 з них повинні бути віднесені до категорії “бажання”, 5 — до категорії “потреби”. У разі, якщо дві або більше груп обере однакові малюнки, намагайтесь знайти своє рішення.

— Обговоріть ваш вибір:

о Що є важливим у моєму житті?

о Що означає не мати цього?

о Чого я хочу досягти або мати пізніше у своєму житті?

о Що це означає для мене як дівчинки/хлопчика?

— Посортуйте відповідно обрані зображення та поясніть, чому ви так вчинили. Розставте 10 зображень згідно з вашим розумінням їх важливості та поясніть свій вибір. Чи можете ви знайти рішення, що підходить для всіх груп?

— Два члени групи будуть тримати мотузку із зображеннями, один — пояснюватиме ваш вибір. Не пояснюйте кожне зображення, а лише початок та кінець. Намагайтесь пояснити своїми словами різницю між бажаннями та потребами. Чи можете ви дати визначення цим поняттям.

Роздаткові матеріали до розділу 8, урок 2:

Права людини: порівняльний лист

Будь-яка людина, яка досягла повноліття, незалежно від її раси, віросповідання і статі має право на:

Перелік базових прав	Ми визначили такі потреби	До якої статті Декларації прав людини відноситься?
Право на життя, існування		
Право на роботу		
Право на власність		
Свобода слова		
Право на безпеку		
Право на безпеку від насильства		
Право на захист		
Право на те, щоб не бути під арештом, навіть коли є підозра про скоєння злочину		
Право на свободу випробування		
Право бути поза підозрою, навіть під арештом, до моменту, коли особа буде звинувачена/ засуджена судом.		
Право бути громадянином країни		
Право голосу		
Право на притулок, коли у країні до тебе погане ставлення		
Право на свободу думки		
Право на свободу віросповідання		
Право на мирний протест (виступ проти уряду або угруповання)		
Право на базові стандарти життя (їжу, притулок, одяг тощо)		
Право на освіту		
Право на медичне обслуговування		

Роздаткові матеріали до розділу 8, урок 3:**Дослідження з прав людини**

Особа, яку опитують (беруть інтерв'ю) (приблизний вік, стать, професія, місце та дата інтерв'ю)
Члени групи:
Тема 1. Чи важливі для вас права людини, що визнані у всьому світі? Чому так? Чому ні?
Тема 2. Яке право ми маємо підтримувати найбільше у світі? Хто за це відповідальний?
Тема 3. Які права мають бути підтримані найбільше у нашій країні?
Інша цікава інформація:

Роздаткові матеріали до розділу 9, урок 1:

Презентаційні картки для короткого опису засобу
(розрізати та скласти посередині)

Ім'я власника: Ім'я учня/групи учнів: Тип засобу: Функції: Рік випуску: Інше:

Ім'я власника: Ім'я учня/групи учнів: Тип засобу: Функції: Рік випуску: Інше:

II. Інструменти для учнів

Вступ

Дорогі учні!

У цій частині книги ми пропонуємо багато інструментів, що можуть допомогти вам як у школі, так і вдома. Що таке інструмент? Молоток, ножиці, викрутка... все це ви знаєте.

Інструмент у навчанні є тим засобом, що допомагає краще вчитись. Отже, коли ви знаєте, як шукати інформацію та як представляти її, або як створити презентацію, тоді будете підготовлені до життя.

Ваш учитель розповість, коли та який інструмент вам буде потрібен. Однак ви можете також застосувати ці інструменти, коли відчуєте в них потребу.

Інструменти зможуть допомогти вам у виконанні різних завдань та дадуть відповідь на те:

- як здійснювати пошук та збирати інформацію;
- як сортувати інформацію;
- як виконувати творчу роботу;
- як представляти свою роботу;
- як працювати з іншими учнями.

Кожен інструмент починається з окремої сторінки. Ви можете прочитати його самі або зі своїми колегами.

Деякі інструменти можуть бути вам уже знайомими, а з іншими ви зустрінетесь уперше, проте й вони обов'язково стануть у нагоді.

Ми бажаємо вам плідної роботи та задоволення при використанні інструментів з цієї скриньки!

Зміст

1. Дослідження у бібліотеках
2. Дослідження в мережі Інтернет
3. Проведення інтерв'ю та опитувань
4. Інтерпретація зображень
5. Ментальна карта
6. Створення плакатів
7. Організація виставок
8. Планування та проведення презентацій
9. Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint
10. Написання газетних статей
11. Постановка вистави
12. Проведення дебатів

1. Дослідження у бібліотеках

У бібліотеках ти зможеш знайти багато інформації, необхідної для заглиблення в тему. Для того, щоб бути здатним використовувати інформацію, тобі потрібно вміти знайти в ній найбільш відповідні частини. Наступний список питань допоможе при пошуку інформації (проведенні дослідження).

1. Яка моя мета?

- о Що я створюю? Як має виглядати кінцевий продукт? Що це буде? Презентація? Звіт? Плакат?
- о Ти будеш знайомитись з різними типами інформації, що залежить від мети твого завдання.
- о Щоб зробити плакат, ти повинен знайти фото, яке потрібно буде вирізати; також необхідно для звіту з конкретної теми.

2. Яка інформація мені потрібна?

- о Напиши все, що ти знаєш про тему (ментальна карта стане тобі у нагоді в цій роботі).
- о Напиши все, що тобі не подобається в обраній темі (ментальна карта допоможе у цьому). Особливо конкретно означ ті аспекти теми, які б хотів дослідити. В залежності від того, яким має бути твій фінальний продукт з теми, ти повинен визначити декілька аспектів.

3. Як мені знайти інформацію, та як я організую цю роботу?

- о Проглянь книги, журнали, фільми тощо, які ти можеш знайти у бібліотеці на тему необхідного тобі питання. Тобі стане у нагоді каталог бібліотеки.
- о На окремому аркуші паперу напиши назви книг та сторінки, де ти знайшов інформацію. Також можеш позначати сторінки спеціальними закладками.
- о Нерідко тобі доведеться робити копії сторінок. Однак не забувай зазначати назву книги на цих копіях.
- о Подивись на малюнки та презентації. Зроби копію або закладки.
- о Переглядаючи фільм, зупиняй його на необхідних для розкриття твоєї теми місцях.
- о Підбери матеріали та помісти їх у спеціальну папку.
- о Познач найбільш цікаву інформацію.
- о Напиши найбільш важливу інформацію про один з досліджуваних аспектів на аркуші паперу своїми словами.

4. Як мені представити інформацію?

Ти можеш, наприклад:

- о Зробити плакат.
- о Зробити виставку.
- о Підготувати виступ.
- о Зробити слайд.
- о Написати статтю в газету.
- о Зробити відеозапис.

5. Як я оцінюю своє дослідження?

- о Чи навчився я чомусь новому?
- о Чи достатньо я знайшов корисної інформації?
- о Які кроки у дослідженні були здійснені добре? Які були труднощі?
- о Що б я хотів зробити інакше наступного разу?

2. Дослідження в мережі Інтернет

Коли ти шукаєш інформацію в Інтернеті ти маєш визначитись, як розпочати пошук основної та правильної інформації на свою тему.

1. Пошук інформації.

Напиши конкретні ключові слова для пошуку на надану або обрану тему на аркуші паперу. Подумай, що б ти хотів знати про цю тему.

Приклади ключових слів:

ОДГ/ОПА

Рада Європи

Меншини

Демократія

.....

Поєднай пошукові тези, наприклад, “середньовічні міські ринки”, з їх посиланнями у пошуку

о З якими комбінаціями ти можеш знайти найбільш відповідну інформацію для своєї теми? Запиши критерії на аркуші паперу.

2. Перевірка отриманої інформації.

Оскільки Інтернет є доступним для будь-кого, важливо ретельно перевірити інформацію, перш ніж ти її використаєш.

Намагайся визначитись з такими питаннями:

о Чи є подібна інформація й на інших веб-сторінках?

о Хто надає інформацію, що є доступною?

о Який інтерес може мати особа або організація, яка надає у широкий доступ таку інформацію?

о Чи існує взагалі така організація чи особа?

Порівняй інформацію з Інтернету з інформацією, отриманою з інших джерел:

о Чи можеш ти знайти подібну інформацію у книжках, через проведення інтерв'ю, або іншим способом?

о Чи є інформація, отримана через Інтернет, актуальною, зрозумілою, більш зрозумілою, ніж у книжках, інтерв'ю або інших джерелах?

о Яка інформація може бути для тебе найбільш корисною?

3. Збереження інформації

Коли ти знайдеш потрібну тобі інформацію в Інтернеті тобі може знадобитися знову повернутись на даний сайт, щоб використати його як джерело. У такому випадку запиши його у свій список веб-сайтів.

Відкрий вікно окремого документу.

Виділи посилання (URL – адресу)

Скопіюй URL – адресу, натиснувши кнопки “CTRL” та “C” одночасно.

Помісти дану адресу у свій документ, натиснувши кнопки “CTRL” та “V” одночасно.

Збережи документ під назвою “веб_посилання”, або “веб_посилання_демократія”

3. Проведення інтерв'ю та опитувань

Ти можеш збирати інформацію на свою тему, опитуючи людей про їх розуміння даної теми та цікавлячись їх точкою зору щодо неї.

Ти можеш опитувати:

Спеціалістів — якщо ти хочеш знайти щось особливе про специфічну тему.

Людей, які не мають спеціального досвіду. Ти можеш поцікавитись їх баченням даної теми.

Інтерв'юери працюють краще в невеликих групах. Такий метод допомагає у проведенні опитування та нотуванні відповідей.

Намагайся виконати наступні вказівки з переліку:

- о Напиши короткі відповіді на кожне запитання.
- о Познач ті запитання. На які ти не отримав відповіді.
- о Обговори кожне відкрите запитання зі своїм класом.

Необхідні кроки:

1. Мета.

- о Яка твоя тема? Що б ти хотів знати?
- о Яким має бути кінцевий продукт?

2. Підготовка.

- о Кого ти повинен опитати? Скільки людей? Чи грає роль вік опитуваних та їх стать?
- о Як знайти потрібних людей для інтерв'ю?
- о Коли потрібно проводити інтерв'ю?
- о Як воно має проходити?
- о Кого потрібно про це інформувати або в кого потрібно брати дозвіл?
- о Як відповіді будуть фіксуватись (аудіозаписи, нотатки, опитувальні листи)?

3. Запитання.

- о Які запитання слід поставити?
- о Скільки запитань буде поставлено?
- о Скільки запитань можна ставити? Скільки на це потрібно часу?
- о Скомпонуй своє дослідження.

4. Проведення дослідження/інтерв'ю.

- о Як розпочати ставити питання?
- о У кого яка буде роль в групі (опитування, нотування відповідей, увімкнення та вимкнення диктофона)?
- о Як завершити інтерв'ю?

5. Оцінювання.

о Якщо опитувались спеціалісти, подумай про те, що найбільш важливе ти хотів би виділити з їх відповідей?

о Якщо опитувались люди на одну й ту ж тему, і ти хотів би знати, скільки людей дало однакові відповіді, зроби сортування відповідей.

6. Презентація результатів.

о Наприклад, результатами можна поділитись у класі.

о Написати статтю в газету.

о Створити плакат.

4. Інтерпретація зображень

Так само, як і тексти, зображення несуть багато інформації. Наступні пункти допоможуть вам у інтерпретації та розумінні зображень.

Відкрийте інформацію про зображення

- о Який колір зображення є найбільш вживаним?
- о Які тони, шаблони, лінії зустрічаються найчастіше?
- о Що зображено великим, а що — малим?
- о Наскільки зображення відповідає реальному розміру?
- о Що є пропорційно більшим, а що — меншим, ніж у реальності?
- о Який період часу (минуле чи сучасне), яка пора року, дня (напр., весна, ранок, обід) представлені на зображенні?
- о З якого ракурсу ти бачиш зміст зображення: очима людини, тварини, птаха тощо?
- о Кого ти можеш впізнати на зображенні?
- о Який це тип зображення (малюнок, плакат, фотографія, різьблення по дереву, графік, колаж, портрет, ландшафт, карикатура тощо)?
- о Що тебе вразило на зображенні (світло/тінь, пропорції, передній план/задній план, кольори, рух/статика жестів, вирази облич)?

Опиши зображення

- о Що є особливо характерним для зображення?
- о Що тобі сподобалось?
- о Яку б ти дав характеристику?
- о Що ти відчуваєш, якщо дивишся на зображення?
- о Яку частину зображення ти знаходиш найбільш привабливою?
- о Які слова спадають на думку, коли ти дивишся на зображення?

Обговори зображення

- о Опиши зображення своїми словами.
- о Розкажіть один одному, що особливого, вражаючого або важливого ви побачили на зображенні.
- о Поставте один одному запитання про зображення.
- о Поставте один одному питання про зображення такими словами: знайди, покажи, поясни...
- о Обговори: де ви знайшли ці зображення? Які зображення доповнюють текст, що їм належить? Які зображення є протилежними тим текстам, що є у вас?

Робота з зображеннями

- о Вибери зображення та дій згідно з тими сюжетами, що на ньому відображені.
- о Повідом про людину, що зображена.

- о Прокоментуй саме зображення.
- о Порівняй історичні малюнки з зображеннями, що є у тебе.
- о Поясни, що складно зрозуміти з тексту без допомоги зображення.
- о Додай відповідне зображення до тексту.
- о Порівняй зображення, що доповнюють текст.
- о Порівняй зображення та оціни їх: подобаються вони тобі чи ні?
- о Опиши у письмовій формі зображення.
- о Подумай про те, що відбувалось перед створенням малюнка.
- о Подумай про те, що б трапилось, якби зображення ожило?
- о Додай до малюнка висловлювання персонажів, що зображені.
- о Опиши репліки та звуки, які відображає малюнок.
- о Збери зображення до окремої теми.

Коментар до зображення

- о Яку б назву ти дав зображенню?
- о Де було зроблено або намальовано зображення?
- о Що хотів фотограф/художник сказати цим зображенням?
- о Чому було зроблено це зображення?

5. Ментальна карта

Ментальна карта допомагає організувати тобі твої думки. Ментальні карти дуже корисні у різних ситуаціях, особливо, коли тобі потрібно працювати та думати над різними темами: збором ідей, підготовкою презентацій, плануванням проекту тощо.

Подивись на ментальну карту, що подана нижче.

о Які основні категорії? Які є підкатегорії?

о Чи хочеш ти додати деякі поняття? Які?

Вказівки зі створення ментальної карти

1. Напиши свою тему посередині аркуша паперу та обведи її колом. Переконайся, що у тебе достатньо великий аркуш паперу.
2. Намалюй декілька ліній, що йдуть від кола. На кожній лінії напиши підтему, що відповідає основній темі в центрі.
3. Від цих ліній можна провести додаткові тонші лінії для підкатегорій або питань до підтем.
4. Намагайся знайти якомога більше понять та правильно розмістити їх на мапі. Ти можеш застосовувати різний розмір шрифтів, символів та кольорів.

Порівняй свою ментальну карту з такими ж картами своїх однокласників

о На чому ти хочеш наголосити?

о В чому ваші мапи схожі?

о В чому вони різні?

о Які поняття на мапі найбільш важливі?

о Чи має сенс побудова підкатегорій?

о Чи є щось важливе, чого не вистачає на мапі?

о Що ти зробиш інакше наступного разу?

6. Створення плакатів

На плакаті ти можеш робити записи під час своєї роботи та потім представити їх класу. Важливо, щоб плакат був організований таким чином, щоб привертати увагу людей. Він повинен викликати у глядачів інтерес побачити щось більше.

У малих групах проаналізуйте складові майбутнього плакату та подумайте про ті елементи, які ви інтегруєте у власний плакат. Якщо ви його вже підготували, то можете використовувати перелік його складових для аналізу іншого плаката.

Назва: коротка та цікава, її добре видно з відстані.

Надписи: достатньо великі та читабельні. Якщо ви використовуєте комп'ютер, не застосовуйте багато шрифтів. Пишіть короткими реченнями, які видно з відстані.

Зображення, фотографії, графіки: ці речі зможуть допомогти вам зробити свій плакат цікавим. Обмежте себе декількома найяскравішими з них.

Презентація: подумайте, де повинна бути назва, заголовки, символи, врізки тексту, фотографії, зображення? Спробуйте скласти плакат перед тим, як ви його остаточно почнете робити.

Складіть ретельно все разом: плакат має відповідати обраному формату та не повинен бути перевантаженим.

7. Організація виставок

Результати різних груп мають бути представлені на виставці. Тому клас повинен запросити гостей та вибрати ідею, що буде представлена. Наступний список допоможе вам спланувати та провести виставку.

Список

1. Що ми хочемо продемонструвати?

- о Яка основна ідея та мета виставки?
- о Якою може бути назва виставки?

2. Якою має бути аудиторія виставки?

- о Діти та вчителі з вашої школи.
- о Батьки та їх діти.
- о Відвідувачі, які дізналися про виставку, або ті, кого ви вважаєте за потрібне запросити.

3. Де буде проходити виставка?

- о У класній кімнаті або в школі?
- о У публічному місці (наприклад, у приміщенні мерії)?
- о Чи достатньо там місця та світла?
- о Чи ви впевнені, що маєте поруч з виставкою необхідну інфраструктуру?

4. Як провести виставку, яка запам'ятається?

- о Дозволяйте відвідувачам торкатись моделей та об'єктів, представлених на виставці.
- о Дозволяйте відвідувачам грати, випробовувати експонати, оглядати та експериментувати.
- о Влаштуйте так, щоб на виставці грала музика та відбувались презентації.
- о Пригостіть відвідувачів солодощами або канапками.
- о Запропонуйте відвідувачам гід, який супроводжуватиме їх.
- о Створіть флаєр, що знайомить з виставкою.
- о Спробуйте провести конкурс або вікторину для відвідувачів.

5. Кого насамперед потрібно проінформувати про виставку?

- о Вчителів нашої школи.
- о Домогосподарок.
- о Членів шкільної ради.
- о Директора.
- о Експертів, які можуть надати допомогу.
- о Гостей.

6. Що потрібно приготувати?

- о Створіть особистий список справ.
- о Створіть список експонатів.
- о Розробіть план (хто, що і коли робить?)
- о Підрахуйте, скільки коштів вам потрібно для виставки.
- о Розробіть флаєр, або запрошення.
- о Проінформуйте про виставку місцеву пресу.

7. Як оцінити виставку?

- о Який найбільш важливий критерій?
- о Хто оцінює виставку (вчителі, однокласники, гості)?

8. Планування та проведення презентацій

Ти можеш надати слово своїм однокласникам, іншим учням з вашої школи або батькам. У будь-якому разі, ти повинен дуже добре приготувати свою промову. Наступний список допоможе у цьому.

А. Плануємо виступ:

1. Хто буде слухачем?

о Де ти будеш виголошувати свою промову?

2. Кого ви представляєте?

о Ти будеш виголошувати промову сам чи групою?

о Як група повинна організувати свою роботу?

3. Яка мета промови?

о Про що повинна дізнатись аудиторія?

о Чи повинен бути зворотній зв'язок з аудиторією?

4. Скільки у тебе є часу?

о Чи повинен ти надати час аудиторії для питань?

о Чи повинен ти надати можливість аудиторії для зворотного зв'язку?

5. Які ресурси тобі доступні?

о Дошка/фліпчарт.

о Проектор.

о Комп'ютер для презентації.

о Плакати.

о Звуковий супровід.

6. Як ти можеш залучити аудиторію?

о Час для питань.

о Пазл або опитувальник.

о Тур навколо експонатів.

7. Що ти хочеш донести до аудиторії?

о Продумай три—шість тем/назв та напишіть їх на окремих аркушах паперу.

о На кожному аркуші зазначте декілька слів, що коментують кожну тему/назву.

Б. Промова:

Презентація може бути розділена на кілька частин: вступ, основна частина, завершальна частина. Наступні пункти допоможуть тобі знайти ідеї, що стануть у нагоді під час роботи над промовою.

1. Вступ

- о Почни з представлення відповідного зображення, статистичних даних або предмета.
- о Представ основну тему.
- о Поясни, як побудована твоя промова.

2. Основна частина

- о Проінформуй аудиторію про загальну тему.
- о Приготуй завчасно аркуші з заголовками та необхідною інформацією.
- о Організуй свою промову за завчасно приготованим планом.
- о Кожного разу демонструй назву, малюнок, пояснення тощо, якщо починаєш нову частину промови.
- о Супроводжуй кожную нову назву зображенням, музикою тощо.
- о Подумай, як ти будеш демонструвати зображення, плакат: розмножиш та роздаси тощо.

3. Завершальна частина

- о Скажи, що для тебе особливо важливо.
- о Скажи, що ти дізнався.
- о Продемонструй останнє зображення.
- о Опитай своїх однокласників.
- о Дозволь всім поставити тобі запитання.

9. Підготовка матеріалів для проектора або підготовка презентацій у форматі PowerPoint

Кодоскоп та презентації у PowerPoint нерідко використовуються для представлення. Для цього існують однакові правила.

Створи слайд, зверни увагу на те, що:

- о шрифт має бути чітким та читабельним;
- о використовувати тільки один шрифт;
- о слайд має бути достатньо великим;
- о між рядками повинно бути достатньо місця;
- о на слайді не має бути багато тексту;
- о слайди повинні бути без чорних кольорів та поміток;
- о на слайдах мають бути зображені чіткі малюнки, мапи та графіки;
- о слайд повинен бути у декількох кольорах та містити певні символи;
- о слайдів не має бути забагато.

Що краще: кодоскоп чи презентація PowerPoint?

Кожен варіант має свої переваги та недоліки. Далі ти знайдеш декілька важливих пунктів, що допоможуть зробити вибір.

Яка форма презентації відповідає твоїм потребам?

Ретельно прочитай наступні пункти та обери свій варіант.

Кодоскоп є корисним, якщо:

- о у тебе є більш ніж 5 зображень для демонстрації;
- о ти хочеш дещо пояснити між демонстрацією зображень;
- о ти хочеш робити надписи на слайдах під час демонстрації;
- о ти хотів би показати певне зображення на слайді;
- о ти хочеш прикрити, а потім відкрити дещо на зображенні;
- о ви хочете розподілити завдання у групі, щоб кожен продемонстрував певний слайд.

Презентації PowerPoint будуть вдалими, якщо:

- о у тебе є багато інформації, яка має бути представлена;
- о у тебе велика кількість слайдів;
- о тобі потрібно демонструвати інформацію частинами, слайд за слайдом;
- о ти хочеш продемонструвати дещо з Інтернету;
- о ти хочеш продемонструвати відеокліп, цифрове зображення або те, що зберігається в комп'ютері;
- о якщо ти хочеш використати відео під час презентації слайдів.

10. Написання газетних статей

Щоб проінформувати інших людей про свою тему, слід спробувати написати статтю в газету, уявивши себе журналістом. При вивченні ОДГ/ОПА написання статті є шляхом донесення ідей до громадськості. Це може допомогти уникнути негативних ситуацій.

Заголовок: короткий та чіткий.

Вступна частина (параграф): введення в тему короткими реченнями.

Автори: хто пише статтю?

Основний текст: сама стаття.

Підзаголовки: допомагають читачеві бачити “рубрики”.

Зображення: зображення має відповідати тексту та мати короткий надпис.

Що потрібно зробити:

- o Порівняти газетну статтю з сьогодишньої газети з іншими статтями. Чи є певні відмінності у їх побудові?
- o Позначте ті частини, що розрізняються кольорами.
- o Зверніть увагу на шрифти (жирний, курсив, нормальний).
- o Порівняй свою статтю зі статтями однокласників
- o Використай подібні рубрики у своїй статті.

11. Постановка вистави.

Гра є прекрасною формою демонстрації життя людей. Ви можете створити сцени на основі зображень, музикального твору, певного об'єкту. Для гри слід обрати ролі. Зіграти роль — означає, передати почуття певного персонажа. Під час вистави кожен має відчувати реалістичність зображуваного.

Як підготувати цікаву виставу

- о Напишіть основні ключові слова для створення тексту вистави.
- о Вирішіть, хто яку роль буде грати, що є важливим для кожної ролі.
- о Зберіть необхідні матеріали.
- о Прорепетируйте виставу.
- о Приготуйте сцену.
- о Отримуйте від шоу задоволення.

Після вистави, обговоріть:

- о Що ви могли бачити?
- о Чи всі все зрозуміли?
- о Що було особливо вдалим?
- о Чого не вистачало?
- о Чого було занадто?
- о Які питання у вас виникли про зміст вистави?

Створення вистави за готовим текстом

Прочитайте історію разом та розробіть сценки:

- о Хто буде в них заучений? Де все відбуватиметься?
- о Як люди справились із ситуаціями? Як вони висловились?
- о Як відреагували інші?
- о Яким був кінець історії?
- о Вирішіть, якими будуть акти вистави.
- о Хто і яку роль буде грати? Які вам потрібні костюми?
- о Оживіть свою виставу.
- о Оцініть виставу з однокласниками.

Створення вистави на основі зображення

- о Подивіться уважно на зображення, що буде використано.
- о Уявіть себе в певній ролі.
- о Зберіть ідеї: що роблять люди, яких ви бачите? Чи вони щасливі? Чи вони нещасні?
- о Створіть виставу за малюнком та запишіть ключові слова для сценок.
- о Вирішіть, якими будуть акти вистави.
- о Вирішіть, хто і які ролі буде грати у виставі.
- о Оживіть виставу.
- о Підготуйте сцену та запросіть гостей.
- о Оцініть свою виставу з однокласниками.

12. Проведення дебатів

Дебати можуть допомагати обговорювати різні точки зору з певної теми та зрозуміти переваги і недоліки дискусійних проблем. Щоб провести дебати, необхідно розуміти, що дискусійна проблема може бути сприйнята як позитивно, так і негативно. В демократичних умовах існує більше ніж одна точка зору на проблему та більше ніж один спосіб її вирішення.

Дві точки зору — дебати

Ось як це працює:

1. Клас ділиться на дві групи. Одна група має виступати “за”, інша — “проти”.
2. Кожна група знаходить можливі варіанти аргументів². Також учні шукають аргументи проти точок зору іншої групи.
3. Запишіть свої аргументи за допомогою ключових слів.
4. Кожна група висуває двох спікерів.
5. Дебати складаються з трьох частин: відкриття, власне дебати, завершальна частина.

о Відкриття: кожен спікер коротко пояснює свій аргумент.

о Далі виступають ті, хто “за” та “проти”³.

о Дебати: спікери представляють свої аргументи та намагаються викликати реакцію опозиційної сторони і почути опозиційні аргументи.

о Завершальна частина: ця частина має такі ж процедури, як і відкриття. Кожна людина має можливість висловити своє судження.

Відповідальний за регламент

Оберіть особу, яка слідкуватиме за часом під час дебатів.

о Відкриття дебатів не може тривати довше восьми хвилин (кожен має для висловлювання 2 хвилини).

о Дебати не можуть тривати довше, ніж шість хвилин.

о Завершальна частина має тривати не більше, ніж чотири хвилини (одна хвилина на людину).

о Якщо хтось використовує більше часу — дається сигнал дзвінком.

Оглядачі

Учні, які не будуть спікерами під час дебатів, виконуватимуть оглядачів. Після дебатів вони мають висловитись про те, що відбулось. Оглядачі мають торкнутися таких питань:

о Які аргументи були представлені?

о Хто та що пропонує впроваджувати і яким чином?

о Чи міг кожен зі спікерів висловитись, чи їх переривали?

о Як різні спікери намагались донести свої думки?

о Які аргументи були переконливими?

о Які приклади були надані для переконання?

о Які слова вживались найчастіше?

о Як спікери висловлювались: мовою жестів, голосно, настирливо?

²Аргумент → Висловлювання на певну тему, сформульоване у формі заяви.

³За та проти → означає висловлювання за та проти точок зору та аргументів.

Зростаємо у демократії

Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини

Автори:

Рольф Голлоб

Вільтруд Вайдінгер

Підписано до друку 10.06.2016 р.
Формат 60×84/8. Папір офсетний № 1.
Гарнітура LazurskiC. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 18,6. Зам. № 216-052.
Тираж 1500 прим.

Видавництво ТОВ «Основа»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 1981 від 21.10.2004 р.
01032, м. Київ-32, вул. Жилинська, 87/30.
Тел.: (044) 584-38-97, т/ф: 584-38-95, 584-38-96.

Видруковано ТОВ «Основа-Принт»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 2072 від 25.01.2005 р.

Зростаємо у демократії – книга, адресована вчителям, які бажають включити освіту для демократичного громадянства (ОДГ) та освіту з прав людини у щоденне викладання своїх предметів. Дев'ять розділів по чотири уроки крок за кроком надають необхідні інструкції, містять роздаткові матеріали для учнів та базову інформацію для вчителя. Загалом посібник розрахований на повний річний навчальний план для учнів початкових класів, однак кожен урок сам по собі є закінченим і може бути використаний окремо. Посібник стане у нагоді тим, хто розробляє навчальні програми, методистам та вчителям-початківцям.

Метою ОДГ/ОПЛ є навчити дітей бути активними громадянами, які здатні брати участь у житті демократичної громади. Тому ОДГ/ОПЛ ставить наголос на активному навчанні, що базується на окремих завданнях. Шкільна громада розглядається авторами як сфера автентичного досвіду, де молодь може вчитись брати участь у демократичному прийнятті рішень та брати на себе відповідальність у ранньому віці. Ключові поняття ОДГ/ОПЛ виступають засобами навчання впродовж життя.

Том II є одним з шести посібників у серії. Інші посібники у серії:

- ОДГ/ОПЛ Том I:** *Навчаємо демократії* – Базові матеріали з питань освіти для демократичного громадянства та прав людини для вчителів
- ОДГ/ОПЛ Том II:** *Зростаємо у демократії* – Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини
- ОДГ/ОПЛ Том III:** *Живемо в демократії* – Плани уроків з ОДГ/ОПЛ для загальноосвітніх навчальних закладів
- ОДГ/ОПЛ Том IV:** *Беремо участь у демократії* – Плани уроків з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини для старших класів середньої школи
- ОДГ/ОПЛ Том V:** *Досліджуємо права дитини* – Дев'ять коротких проектів для учнів з 1-го по 9-й класи
- ОДГ/ОПЛ Том VI:** *Навчаємо демократії* – Збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини

www.coe.int

До складу Ради Європи входять 47 держав-членів, які фактично охоплюють весь Європейський континент. Організація прагне розвивати спільні демократичні та законодавчі принципи, засновані на Європейській конвенції з прав людини та інших відповідних документах з питань захисту особистості. З часів свого заснування у 1949 році, одразу після закінчення Другої світової війни, Рада Європи є символом примирення.

<http://book.coe.int>
Рада Європи